

Ex libris
LUIGI FIRPO

22. 2. 8.

VITAE ITALORUM

DOCTRINA EXCELLENTIUM

QUI SAECULIS XVII. ET XVIII. FLORUERUNT.

VOLUMEN XV.

AUCTORE

ANGELO FABRONIO

ACADEMIAE PISANAE CURATORE.

PISIS MDCCLXXXXII.

APUD CAJETANUM MUGNAINIUM

Superioribus Annuentibus.

MAXIMILIANO CELSISSIMO
AC SERENISSIMO
SAXONIAE PRINCIPI

ANGELUS FABRONIUS

VOta facturus pro felicitate nuptiarum Tuarum, CELSISSIME AC SERENISSIME PRINCEPS, novi libelli Tibi donum offero, qui testis erit non modo mei erga Te obsequentissi-

mi animi, sed etiam singularis desiderii, quo teneor, ut per Te, perque eos, qui a Te nascentur, res publica, litterae, nobilioresque artes, qua laude semper floruit Albertinorum Saxonica domus, dignitatis suae splendorem obtineant.

VITAE ITALORUM

DOCTRINA EXCELLENTIUM

QUI SAECULIS XVII. ET XVIII. FLORUERUNT.

ANGELUS FABRONIUS

JOANNI ANDRESIO SUO.

S. P. D.

B*ene ſane de litteris meritos eſſe Boccaccium & Petrarcham exiſtimare debemus, qui ſummo ſtudio, ſummaque diligentia conſecuti ſunt, ut ex ſe homines diſcerent, qua ratione & ſoluta, & carminibus vincta oratio ornatum & dignitatem habere poſſet. Quamquam hos non multis annis ante praeceſſerit Dantes, quem conſtat non ſolum doctrina, ſed etiam poeſi praeſtitiſſe, attamen quae tum, multoque magis ante illius aetatem litteris & monumentis mandabatur oratio, tantum a per-*

fectione elegantiae aberat, ut vix hujus generis studium agnosceretur. Illi, quos nominavi, inflexere orationem, & eam mollem teneramque reddiderunt, adhibueruntque doctrinam, quae antea nulla fuerat, dicendi. Quod ad locutionem emendatam & plane Etruscam pertinet, non tam id fuit rationis & scientiae, quam bonae consuetudinis. Aetatis enim illius fuit ista laus, tanquam innocentiae, sic bene Etrusce loquendi, & tum primum intellectum, etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen & numerum quemdam oportere servari. Porro nihil dulcius fieri posse videtur illius aetatis, quae ad nos pervenerunt, scriptis, in quibus omnibus inest naturalis, minimeque fucatus nitor, apta verborum circumscriptio, quae plerumque cadunt numerose, pura & illustris brevitas, quae etiamsi non habeat sententiarum ornamenta, ordinem tamen habet, & illam verborum elegantiam, quae videtur sensa animi, tanquam tabulas bene & semplicitér pictas bono in lumine collocare. Mirum sane videri omnibus debet brevi degenerasse hoc bonum vitio depravatae consuetudinis.

Fluctuans enim & dissolutum saeculo XV. invectum est orationis genus, quod cum sine nervis & articulis esset, non poterat se se viriliter expedire; saepe aberant pura & electa verba, & illorum constructio aequaliter perpolita, & numerosa; res compositae erant negligenter; nullus flos, neque lumen ullum sententiarum; ita denique exilia omnia atque exanguia, ut nullius scriptum (Politianum & perpaucos alios excipio, quos aequus ita amavit Jupiter, ut sui saeculi vitia & noscerent, & feliciter declinarent) extat quidem dignum lectione. Vidit haec & improbavit sequens aetas, eaque cum proponeret omnibus ad imitandum vetera exemplaria, magnam quidem effudit copiam optimorum scriptorum, qui sive Etrusca, sive Latina, sive numeris ligata, sive soluta oratione uterentur, incorrupta sanitate fuerunt. De plerisque tamen eorum facile judicaveris, non tam corporis habitus opimos, dum aliorum similes esse nimium studuerunt, quam gracilitates esse consectatos, & tenuitate ipsa delectatos, dummodo valetudo bona esset. Mansit ille succus & sanguis incorruptus usque ad illius ae-

tatis finem, quique postea consecuti sunt scriptores, dum elaborarunt, ut vires & lacertos haberent, turpiter errantes in propinqua & finitima vitia devenerunt. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur saepe, ita imperitis laude digna visa est oratio, quae turget atque inflata est, & specie magniloquentiae & gravitatis decepti, dum utebantur novis & priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut gravioribus, quam res postulat, aut adhibebant longam bene sonantium verborum continuationem, quaerebantque ex superlationibus, similitudinibus, allegoriis, metaphoris, aliisque hujusmodi figuris longe petitis materiem ad ornatum, minime perspiciebant orationis tumorem. Nemo profecto satis laudare poterit Paullum Segnerium, cujus vita licet in haec infelicia tempora inciderit, non diligenter modo, quae erant in honore, vitia declinavit, sed exemplum edidit qua ratione ornari, illustrarique oratio posset, cum expresserit omnia perspicue, eleganter, & apposite, ut res prope manu tentari posse videantur. Cum autem eloquentiam illam excolendam suscepisset, quae

a Deo data est ad salutem hominum & conservationem, sive virtutem commendaret, sive vitia coargueret, ita dicebat, ut probaret, ut delectaret, ut flecteret. Multa arripuit, hausit, expressit a Cicerone, imitatus est etiam Boccaccii venustatem, quos scriptores in sinu gestare videbatur, omninoque nihil praetermisit, ut cum verbis ad audiendum jucundis, & sententiis ad probandum accommodatis uteretur, non solum omnibus detractis vitiis orator, quod iis temporibus magnum sane fuisset, sed omni laude cumulatus esse judicaretur. Quanquam illius virtutes omnibus notissimae sint, ut tamen satisfaciam iis, qui ejusdem gradus, & quasi processus dicendi cupiunt cognoscere, ipsius vitam latinis litteris mandare decrevi, tibique, vir amicissime, nuncupare, qui cum ipso institutionem vitae communem habuisti, & qui ab ipso, quamvis in alienis longeque ab Italia dissitis terris natus educatusque fueris, praesertim didicisti quomodo Etrusce scribi debeat cum elegantia & munditia orationis, quae nec odiosa, nec exquisita nimis sit, & quae satisfaciat vel iis, qui in judicando morosi & difficiles sunt. Nunc enim

nec nimium acumen, nec nimiam elatio-nem atque altitudinem orationis, quasi de musto ac lacu fervidae, patienter ferimus, laudamus illam, in qua inest naturalis non fucatus nitor, exornationes verborum aut sententiarum, quae gravitatem & dignitatem non habent, tanquam hominum ineptias ac stultitias, iracunde respuimus, castigamus eos, qui concisis sententiis, nec satis apertis delectantur, non placet nobis comprehensio & ambitus ille verborum (si sic periodum appellari placet) qui sit nimium contractus & brevis, nec ille qui plures & dispares sententias complectitur, & qui longa rerum & verborum continuatione audientis aures, & dicentis spiritum laedit, in quo saepius Boccaccius ipse peccavit, demum eam elegantiam probamus, quae ab exquisita quadam ratione & doctrina, & ab nostrae ipsius linguae indole proficiscitur, quae qui tenet, is teretes aures, intelligensque judicium habere dicitur. Si quid nunc dolendum putamus, illud est, quod in ipsam urbem, in qua nata est & alta elegantia dicendi, quae postea peragravit omnes fere Italiae regiones, se

ſe inſinuavit peregrinitas quaedam, ut multos minime pudeat ſcripta externis oblinire dicendi modis, perinde ac ſi omnis illa ſalubritas Etruſcae dictionis, quaſi ſanitas, amiſſa eſſet, aut exaruiſſet illius copia, ac loqui pene dedidiciſſent. Dicturo de Paullo Segnerio haec attigiſſe libuit de Etruſce ſcribendi elegantia, quod ipſe non unus e multis elegans ſcriptor habitus eſt, ſed prope inter multos ſingularis. Vale; quodque laudaveris quae de claris quibusdam viris Italice ſcripſi, quamvis amorem magis habuiſſe in conſilio videaris, quam judicium, me tibi tamen plurimum obſtrictum eſſe hac etiam de cauſſa puta. Quanto enim tibi videbor elegantior, tanto minus fortaſſe te poenitebit me ad amicitiam tuam adjunxiſſe. Iterum vale.

Piſis Kal. Jan. MDCCLXXXX.

Paullus Segnerius.

Paullus Segnerius Neptuni claro in Latii oppido natus eſt XII. Kal. Apriles an. MDCXXIV. patre Franciſco, matre Victoria Blanchia Romana, qui cum duodeviginti liberos uſque ſuſcepiſſent, horum natu maximus fuit ille, de quo ſcribendum ſuſcepimus. Nondum e pueritia exceſſerat, cum ductus eſt ad Jeſuitas, ut in Collegio Romano, quod ipſi regebant, inter nobiles alumnos litteris imbueretur. In his tantos proceſſus efficiebat, ut non excurrere, ſed evolare videretur, eratque omnibus innocentiae, modeſtiae, omniſque chriſtianae virtutis exemplum. Naturam habebat admirabilem ad dicendum, ſed praeceptores, a quibus inſtituebatur, errabant ipſi, & alios etiam errare cogebant. Nihilo tamen minus, ipſa natura ductus, inſulſitatem & inſolentiam, tanquam inſaniam quamdam orationis oderat, magnoque deſiderio tenebatur in aliquem ſa-

crorum oratorum numerum perveniendi. Haec inter Societati Jesu nomen dare deliberavit, quod aegre a patre obtinuit, cui spes & jucunditas ostendebatur augendi nobilitatem familiae per filium, in quo minime obscura erat mirifica indoles virtutis, & singularis ingenii docilitas. Iis artibus variis atque multis, quibus instrui solebant Jesuitae, qui famam praesertim a doctrina quaerebant, ita fuit deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. E Latina in Etruscam linguam convertit integram Decadem rerum Belgicarum, quas historiae mandaverat Famianus Strada, interdum etiam Italicos fecit nobilissimos Ciceronis orationum locos, quod intelligebat & exercitatione & stilo formandam sibi orationem esse. Illos vero Italicos scriptores, qui dicendi artis antistites esse putantur, ita legebat, ut quotidie magis ac magis sentiret orationem suam illorum quasi cantu colorari. Confecto studiorum curriculo, Roma in Etruriam venit, ac Pistorii grammaticam docuit. Ibi cum otio abundaret, haberetque instrumenta, quibus satis ornatus ad dicendum potuisset accedere, insudare coepit in sacris confi-

ciendis orationibus, quas non minus diligenter elaboratas & tanquam elucubratas afferre in publicum volebat, quam si typis essent mandandae. Improbavit enim semper illorum morem, qui ad sacras conciones adire incipiunt, non ut docti in suggestus veniant, sed ut in suggestibus discant, se seque exerceant. Cum sine remissione, & vi summa ingenii & corporis in hac occupatione versaretur, coepit afflictari capitis morbis, ex quibus surdaster est factus. Verum ajebat ipse: *in surditate quidnam est mali? Sejungit nos ab hominum consociatione, ut liberius Deo vacemus*. Cum haberet nullos sacros Italicos oratores, quos imitaretur, hominesque illius aetatis in omni scriptionis genere a recta deerravissent via, nil nisi probantes, nisi quod turgidum & inflatum esset, id sibi proposuit, ut ceteris exemplo esset, & stultis mederetur. Hoc vero prudentiae fuit non mediocris, quod, ut teneret hominum coetus, ac mentes alliceret, dum removebat calamistros, adhiberet orationis genus grande, copiosum, splendidum, admirabile, sensus & dolores habens. & consperfum quasi verborum sententiarumque floribus. Paullatim

enim errantes homines quasi domum deducendi erant, invitandique iis orationis virtutibus, quae non longissime ab imperitorum intelligentia sensuque disjunctae essent. Quapropter non severe agendum esse cum Segnerio putamus, si aliquando sui saeculi caussa peccavit. Vix enim vitia apparent, ubi virtutes abundant, & ut in fidibus, si quis paullulum discrepet, id nisi a sciente animadverti potest, sic perpauca illa, quae vitiose dicta a Segnerio videntur, ab iis solum improbabuntur, qui teretes aures, oculosque acres & acutos habent. In eo vero quod pertinet ad elegantiam & munditiam orationis, cave putes illa quidquam fieri potuisse politius, urbanius & dulcius, quin illam sanus quisquam possit imitari. Nec modo Seguerius erat in verborum splendore elegans, sed & in compositione aptus & numerosus, & facultate copiosus, eaque erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. Rem videbat acute, dividebat apte, nec praetermittebat fere quidquam, quod esset aut ad confirmandum, aut ad refellendum opportunum. In eo tamen peccavit, quod ex falsis, & vel inverisimilibus

narrationibus, ex incertis philosophorum dictis, & ex fictis fabulis interdum argumenta, atque similitudines trahit, quasi sibi ad probandum, ad persuadendum, ad commovendum non semper suppeterent copiae ex divinis & Sanctorum Patrum libris, qui in nullius unquam oratoris potestate magis fuisse videntur. Quaerebat etiam Romanorum aliorumque populorum leges, omninoque nihil erat quod non traheret ad caussae suae commodum, et ad orationis ornatum. His locis omnibus, si parcius usus fuisset, & argumenta exquisita semper ratione, & sacrorum scriptorum auctoritate confirmare, & suo illo more expolire ipsi libuisset, non Italicorum modo oratorum, in quo omnes consentire videntur, sed et exterarum nationum omnium facile princeps judicatus fuisset. Nemo sane extitit, qui solute magis et facile, magisque propriis verbis comprehenderet sententiam, nemo in exponendis narrationibus elegantior, nemo locupletior ad amplificandum atque exornandum, sive exornatio in ipsis rebus, sive in ipsius orationis insignita contineatur perpolitione, nemo qui delectaret magis, nemo qui audientis animum (quod

unum est oratoris maxime proprium) quocumque res postularet, impelleret. Paucis dicam, nemo visus est exquisitius studuisse litteris, quibus fons perfectae eloquentiae continetur. Quare minime est mirandum, si dum illustriores Italiae suggestus conscendit, animos hominum ad se dicendi novitate convertit, admirationemque concitavit, quamvis nec in voce splendorem, nec in corporis motu venustatem haberet. Scripsit & aliquot Sanctorum panegyricas orationes, quae omnes licet laudem mereantur propter minime vulgare dicendi genus, & propter facilitatem amplificandi exornandique res, quae jejunae esse videbantur, non omnes tamen eamdem maturitatem (earum enim quasdam confecit, dum juvenis erat) habent. Haud injuria dixeris hoc eloquentiae genus concessum magis senectuti, quam adolescentiae esse. Desiderat enim maturitatem aetatis, quae juvenilem quamdam dicendi impunitatem & licentiam reprimat, & quasi extra ripas diffluentem coerceat. Adde, quod studium crebrarum & exquisitarum nimium sententiarum aptum erat saeculo, quo has panegyricas orationes scribere incepit Segnerius.

Quia tamen vel in juvenilibus ingenii non mediocris forma lucebat, auctor illi fuit Sfortia Cardinalis Pallavicinius, quem in omni ſtudio, & in omni pene vitae actione ducem habuit, ut easdem in vulgus emitteret. Cum intueretur Pallavicinius in adoleſcentiam Segnerii per medias laudes quaſi quadrigis vehentem, affirmavit aliquando Summo Pontifici Alexandro VII. hunc fore ſacrae eloquentiae inſtauratorem, ac fere dolere videbatur ſe in vitam paullo ſerius ingreſſum eſſe, priuſquam videre poſſet confectum iter reliquum ab amantiſſimo diſcipulo, ac per eum tandem plane depulſam fuiſſe a ſuggeſtibus barbariem. Huic malo ut conſuleret Paullus, quamvis vitaverit ſemper ingenii atque oſtentationis ſuſpicionem, non dubitavit an. MDCLXXIX. in lucem emittere volumen orationum, quas eſurialibus feriis ad populum habuit, & Coſmo III. Magno Etruriae Duci, qui iisdem ſemel iterumque adfuerat, & a quo maximis beneficiis fuerat ornatus, nuncupare. Tum fuit regula, ad quam eorum dirigerentur orationes, qui vellent eleganter, ornate, & cum dignitate divinas exponere ſententias. Nec minus Segne-

rius excoluit illud eloquentiae genus, quae ad vulgarem popularemque fenfum plane eft accommodata. Cum enim flagraffet femper defiderio confulendi faluti populorum, omnes prope Italiae urbes, oppida & vicos circumivit, in eo occupatus munere, quod Apoftolorum miffionem imitatur. Vix credi poteft quantis & corporis laboribus, afflictationibus & cruciatibus, quantaque animi contentione totos XXVII. annos in hoc munere perfeveraverit, in quo, fi dicam, mirabilis utilitatis fructum praebuiffe omnibus, ad quos acceffit, cum voce, tum exemplo, minus quam debeam praedicem. Omnino in poteftate ejus effe videbatur delere ex hominum moribus, perverfaque difciplina ac confuetudine errores, vitia, ac peccata, revocareque omnes ad virtutis femitam. Etfi autem in his concionibus populariter loquabatur, nemo tamen erat vel eruditiffimus, qui eum non libentiffime audiret, admiraretur etiam, &, quod unice Segnerio erat propofitum, ab iis melior non difcederet. Cum conquiefceret ab his ceterifque facri oratoris occupationibus, plerumque fecedebat in Florentinum Jefuitarum collegium, ibique

multa inſtituit ſcribere, quae omnem bene & chriſtiane vivendi rationem continerent. Non minus rerum prudentia, quam dicendi arte, non illa quidem oratoria, ſed quae familiarem ſermonem imitatur, commendatur maxime opus, cui *il Chriſtiano Inſtruito* titulum fecit. Quam Etruſce, quam plane, quam ornate, quam ad id, quodcunque agit, apte congruenterque dicit! Quanta copia optimorum praeceptorum, earumque rerum omnium, quae majores noſtri religione tuta nobis, & ſancta eſſe voluerunt! Nullam vitae partem reliquit, quam non ſapientiſſimis conſiliis moderaretur, nullam virtutem, quam non confirmaret, nullum aegri & labentis animi vitium, quod non ſanaret. Licet in ſimilitudinibus & exemplis eligendis non ſemper falſa a veris diſtinxerit, ſunt illa tamen ſemper opportuniſſima ad rem, de qua agit, neque negabimus illa placuiſſe populo, cujus cauſſa haec ſuſcepta fuerat inſtitutio. Sunt nonnulli, quibus non minus probatur haec graviſſimi ſermonis lenitas, quam illa ſumma vis & contentio, qua in orationibus uſus eſt; ii vero, qui in his quaedam reperiunt, quae reprehendant, facile con-

cedunt omnibus numeris absoluta esse, quae Segnerius de variis Christianorum officiis & muneribus litteris mandavit, quod in iis sit ordo plenus artis, copia praeceptorum, ubertas & varietas eruditionis, nulla res nisi loco posita, nullum verbum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longius ductum, sed omnia propria, mollia, & plena urbanitatis atque leporis. Ex quo factum est, ut Etrusci Lexici conditores (1) eam auctoritatem hujusmodi Segnerii scriptis tribuerint, quam obtinuerunt qui duces & quasi signiferi eleganter scribendi esse putantur. Neque mediocriter illi elaborandum fuit, ut hanc mereretur laudem. Quotidie fere octo horas in hujusmodi scriptionibus consumebat, doctiorum ac

---

(1) *Aliquid & ipse contulisse videtur ad Etruscum Lexicon conficiendum, ut ex litteris Josephi Segnii ad Redium conjicere potui. Elaboravit praesertim in littera E. notans latina nomina dicendique modos, qui Italicis responderent.*

praefertim Redii fui, quo nemo elegantior extitit, judicium exquirebat in conformanda oratione non folum electione, fed etiam constructione verborum, & cum facillime animo teneret, quae animadverterat in Boccaccio aliifque hujusmodi fcriptoribus, iis fic utebatur, ut, antiquitatis cujusdam obliteratae colore amoto, omnia ad multitudinis fenfum, & ad elegantiorum aures accommodaret. Inter fcripta, quae Segnerius ad pietatem in Deum ac Sanctos fovendam exaravit, haud filentio praetereundum effe putamus illud, quo fibi propofuit Atheorum convincere errores, quod intelligebat, nifi haec reipublicae peftis, ac tanquam ftruma civitatum comprimeretur, ac fi fieri potuiffet, funditus deleretur, actum fore non de religionis modo, fed & de imperiorum incolumitate. Collegit itaque multa, ex quibus conficitur nullam effe poffe tantae impietatis ftultitiaeque excufationem, fuoque more tractu orationis eleganti & aequabili illa perpolivit. Noftris hifce temporibus, quibus teterrimum hoc malum magis magifque invaluit, & incrementum accepere difciplinae, quibus fanari poffit, ita cum Atheis pugnare

ſolemus, ut non modo probabili argumentatione, ſed etiam neceſſaria prope mathematicorum ratione illos erroris convincamus. Quare ſi quid deeſt Segnerii operi, non minus illud ſuſpicere debemus, & amare quidem cogimur hominem, qui omnia ſua ſtudia omneſque vitae actiones ad hominum utilitatem & ſalutem contulit. Erat, ut diximus, in eo inexhauſta cupiditas agros & oppida peragrandi, ut agreſtioribus lumen divinorum praeceptorum conſiliorumque porrigeret atque tenderet. Quare non potuit non dolere vehementer ſe Praepoſitorum ſuorum & Summi Pontificis Innocentii XII. juſſis coactum eſſe novum amplecti vitae genus, cum mandatum illi fuiſſet munus ſacras habendi conciones in ipſo Sacello Pontificio. Neſcio equidem an quidquam fieri potuerit auguſtius hujuſmodi orationibus, quae cum habeant ſuam quamdam maturitatem, & quaſi ſenectutem, praeferri ceteris Segnerii videntur, quae interdum adſperſae ſunt pigmentis, ſucoque illitae. Intelliges etiam ex iis, nullas fuiſſe a Deo, & ab Eccleſia praeſcriptas leges hominibus, qui lucere ceteris debent, quae hujus viri ſcientiam ſu-

gerint. Atque hae luculentiores etiam evadebant, quod luminibus eloquentiae ornabantur exponebanturque ab oratore, qui exemplum semper omnibus fuerat innocentiae atque sanctitatis. Hic cum summa voluntate bonorum omnium audiretur, magnaque in opinione esset apud Pontificem, sperare honores dignitatesque potuisset, nisi haec aliaque hujusmodi, quae nimium cupide appetunt homines, plena futilitatis summaeque levitatis esse putasset. Etenim id curabat unice, ut Christianae Reipublicae serviret, nunquam sibi; & secum quidem perpetuum bellum suscepisse videbatur domitor eximius cupiditatum omnium, & implacabilis vitiorum castigator. Magnum quoque in eo apparebat studium suorum Jesuitarum, atque utinam ut culpam, sic suspicionem nimiae in eos indulgentiae vitare potuisset. Quaedam in Norisii Cardinalis vita tetigimus, ex quibus cognosci potuit ab illius invidis & obtrectatoribus fuisse Paullum inductum, ut apud Summum Pontificem quaedam ipsius scripta subaccusaret. Obtinuerunt etiam Praepositi illius, ut subtiliter nimis defenderet sententiam illam, cui Theologi *probabilismi* nomen

impoſuerunt, propterea quia id rectum & honeſtum eſſe putatur, cujus probabilis ratio reddi poſſit. In tria autem genera haec probabilitas diſtingui ſolet. Ponitur unum in opinione, quae habeat in ſe quandam rationis ſpeciem, levem tamen & infirmam, & hoc rejiciendum, neque probabilitatis nomine donandum eſſe Segnerius docuit: bene enim Cicero. *Nihil eſt tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile*. Illud autem genus probabilitatis. cujus ratio reddi poteſt, quae ſatis habeat firmitatis, quamvis argumenta aeque firma ſe ſe offerant, quae ſint illi contraria, non improbandum eſſe contendit in morum ſcientia, & hoc in controverſiam diſceptationemque vocabatur. Nam Theologi omnes in eo conſentire videntur, quod, quando nihil ſe offert, quod ſit probabilitati contrarium, tertium hoc probabilitatis genus poſsit eſſe regula, ad quam tuto actiones dirigantur. Sane non egeremus hujuſmodi diſputationibus, niſi divinae legi laxamenti aliquod per pravas conſuetudines datum eſſet, & quod *probabiliſmi* patrocinium non parum offenſionis habere intellexit Tyrſus Gonzaleſius, nihil

non egit toto illo tempore, quo ſedit ad Societatis Jeſu gubernacula, ut ex illo ordine hanc maculam tolleret. Neque defuere magni nominis Theologi, qui Segnerii epiſtolam, qua complexus eſt ſuam, vel alienam potius de probabilitate ſententiam, quamque ineditam reliquit (primum enim emiſſa fuit Coloniae Agrippinae an. MDCCIII., ac ſecundo Neapoli MDCCXXVI.) magno rationum pondere oppugnarunt (1), quod maxime ſalutis communis intereſſe putarunt, omnium humanarum actionum ſummam cautionem, atque unam proviſionem eſſe, ut certa ſint praecepta, quae non captioſa probabilitate, ſed veritate ipſa percutiant animos. Sive quod natura non eſſet factus Segnerius, ut in aula viveret, ſive quod non poſſet diutius ſuſtinere Concionatoris Apoſtolici, ut loquuntur, munus, etiam atque

(1) *Vide cetera inter ſcripta*: Riſpoſta alla lettera del P. Paolo Segneri ſulla materia del Probabile, del P. B. P. V. Verona 1735. *Ejus auctor fuit Petrus Balleriniuſ*.

etiam a Pontifice petiit, ut hoc exsolveretur, quod ea conditione obtinuit, ut Theologi munere, quo antea auctus fuerat, saltem fungeretur in iis excutiendis quaestionibus, quae afferuntur ad Romanum Poenitentium forum, quaeque ad criminum expiationem pertinent. Aegre illi morem gessit, cum hoc unum se cupere dixisset, ut remotus ab oculis hominum atque vulgi sermonibus mortem in solitudine praestolaretur. Coeperat enim affictari valetudinis incommodis, et aestate an. MDCXCIV. laboravit adeo ex stomacho & ex urina, ut saepius mutare caelum coactus fuerit. Sed non propterea levior est factus morbus, quo tandem Romae consumptus est V. id. Decembris. Quod tota ejus vita quasi lumen aliquod sanctitatis semper eluxit, multi eum sic coluerunt, ut beatos illos, quos in caelum, quasi in domicilium suum receptos Ecclesia judicavit. Statura fuit justa, corpore natura et exercitatione robusto, moribus dulcissimis humanissimisque, acerrimo ingenio, judicio acri, ita denique a natura generatus, ut non solum ad magna, sed & ad prorsus mirabilia factus esse videretur.

OPERA EDITA.

Nobis minime propositum est omnes operum Segnerii editiones recensere. Quoniam in unum veluti corpus collecta, editaque Venetiis an. 1742. a Ballionibus fuere, eorum indicem sic contexam, ut omnia, quae vulgaverit, cognosci possint.

Tom. I. La manna dell'anima.
Meditazioni per tutti i giorni di un mese.
L'esposizione del Miserere.
La pratica di stare interamente raccolto con Dio.
I Cinque Venerdì di S. Maria Maddalena de' Pazzi.

Tom II. Il Quaresimale.
Le Prediche dette nel Palazzo Apostolico.
Li Panegirici Sacri.

Tom. III. Il Christiano instruito nella sua legge diviso in tre parti.

Tom. IV. L'Incredulo senza scusa.
La concordia tra la fatica e la quiete.
La lettera di risposta.
I sette Principj.
Fascetto di varj dubbj.
Il Devoto di Maria Vergine.
Il Parroco Instruito.

Il Confessore Instruito.

Il penitente Instruito a ben confessarsi:

Laude Spirituale.

Il Magnificat opera postuma.

Illud addendum putamus, Etrusci Lexici conditores omnibus praetulisse has Segnerii operum editiones.

Prediche o sia Quaresimale Firenze 1606. Christiano Instruito nella sua legge Firenze 1686. Manna dell'anima Venezia per Paolo Baglioni 1712. Panegirici presso il medesimo 1712.

ANGELUS FABRONIUS

BARTHELEMIO SUO

S. P. D.

Sunt qui illudunt antiquitatis ſtudia tanquam inania & levia, rudes certe homines, & humanitatis totius expertes: nam qui amoeniores litteras norunt, ea ita efferunt, ut ſubſidia non modo belliſſima, ſed etiam neceſſaria exiſtiment eſſe omnibus fere artibus ac diſciplinis perficiendis. Illa enim hiſtoriam, & quae illi inſervit, temporum ſcientiam adjuvant, & majorum inventa, inſtitutiones, conſuetudines, leges declarant, & cum minime habeant definitam aliquam regionem, cujus terminis ſepta teneantur, quoniam omnia, quae monumentis veteres conſignarunt, ſcienter & perite ſunt explicanda, ipsa ab litterati hominis proprio officio ac munere minime ſejungi poſſe arbitror. Ceterae fere artes ſe ipſae per ſe tuentur ſin-

gulae; verum qui profitetur se posse ingredi antiquitatis iter, nisi collegerit multa ex variis & diversis studiis & artibus, & nisi a natura nactus fuerit ingenii acumen ad occultissima perspicienda, & interdum mysteria enodanda, & memoriam firmam ad multa, quae viderit, inter se comparanda, & nisi diu multumque in veterum scriptis volutatus fuerit, quorum multa inutilia sunt ceterarum artium cultoribus, non mediocre, quod susceperit, munus haud explere poterit. Haec tenuisse Antonium Mariam Lupium, cujus vitam mandare litteris, tibique, vir amicissime, nuncupare decrevi, nemo sane te melius judicare potest, qui summo ingenio, acerrimis studiis, optima doctrina, maximoque usu illud consecutus es, ut, quae vulgaveris ad antiquitatem illustrandam, etsi omnia multi temporis non sunt, multique laboris, eadem tamen laudanda omnibus videantur, & quaedam etiam admirabilia. Quod vero in uno opere, quod Anacharsis inscribitur, triginta usque continuos annos consumpseris, est sane quod magnam tibi gratiam habeant omnes Graecarum antiquitatum cul-

tores. Nam de rebus publicis, de imperiis, de re militari, de disciplina civitatum, de hominum moribus, de artibus vel ad bene sustentandam vitam, vel ad excolendos oblectandosque animos necessariis, quas coluerunt, de ludis, in quibus se exercuerunt, de legibus & religiosis institutionibus, quibus paruerunt, de vitae consuetudine, de regionum situ, de illustribus in omni arte viris, de cujusque vita atque natura, de rebus praeclare gestis, & consiliis, nec solum quid actum, aut dictum fuerit memoria dignum, sed etiam quomodo, nec solum de eventibus, sed etiam de caussis ita perite, ita eleganter, & saepe etiam ita diserte tractasti, ut ii ipsi, qui harum rerum omnium auctores extitere, aut qui iisdem interfuere, melius dicere non potuisse videantur. Profecto neminem futurum arbitror, qui cum discere aliquid cupiat de Graecis, non malit audire Anacharsim tuum, quamvis hominem Scythen, quam evolvere illos antiquitatum thesauros, in quibus multa sunt incondita, multa non satis explicata, pleraque nulla sermonis elegantia expolita. Quod vero ille non eruditissimis modo viris, sed etiam

iis, qui minime ſunt in litteris verſati, voluerit eſſe familiaris, omneſque allicere rerum copia, ſententiarumque varietate, modo narrans tractu orationis leni & aequabili, modo addens narrationi majorem ſonum vocis, modo expeditam, ac profluentem quodammodo adhibens celeritatem, modo augens res ipſas exornatione, & coloribus ex poeſi petitis, ſemper judicans prudenter, meliora ſemper eligens, hoc conſecutus videtur, ut omnium animos mirum in modum inflammaverit ad imitandas Graecorum artes, atque utinam non modo eas, quae in facili cognitione verſantur, ſed & eas, quae magnae & difficiles ſunt, in quibus quantum illi praeſtiterint reliquis gentibus, tum facillime intelligemus, ſi cum illorum operibus cetera conſeramus. Etenim poſtquam ſcholae illorum ſilent, ſtatuaria illa hominem e marmore ſpirantem effingens prope extincta eſt: pictura autem, etſi levare humerum identidem viſa eſt magni alicujus artificis ingenio atque induſtria, tamen neque ad illam Graecorum divinitatem acceſſiſſe unquam putanda eſt; neque illam bonorum artificum ſibi invicem ſuccedentium

diuturnitatem & quasi seriem est consecuta. Quo in genere ego quidem non solum contemnere, sed irridere etiam soleo pictores illos, qui Graecorum more se pingere gloriantur, quod ab iis didicerint sphynges, amfractus, & hujusmodi alia ornamenta colorare, quae specie quadam capiunt homines, qui nesciunt quid sit pulchrum, quid sublime, quid illud quod arte effici possit. Polycletus cum Herculis, Phidias cum Minervae signum efficere vellent, non sane laborarunt quemadmodum ille pellem & hydram, hic in clypeo minora quaedam fingeret. Majora & mirabiliora animo conceperant, quae exprimere scalpro sic studuerunt, ut divinum quiddam in ipsa humana figura omnes agnoscerent. Sive ingenio, sive arte, sive utraque re id consequi potuerint, incredibiles sane tulerunt labores, ut tales existerent artifices, quales quaerebat populus, cujus superbissimum erat judicium. Quae de sculptoribus, de ue pictoribus attigi, eadem ferme dicito de ceteris liberalium artium cultoribus. quorum si sequemur exempla, etsi minime ipsorum aequare gloriam, quod multa obstant & hominum &

naturae impedimenta, aemulari saltem poterimus. Neque vero ubi praeclara aliqua existat ingenii bonitas & doctrina, de iisdem vincendis est desperandum. Cujus rei, vir doctissime, tute ipse nobis dedisti exemplum; nam Anacharsim tuum elegantes homines se malint scripsisse, quam vel Pausaniae terrestre iter, aut maritimum Arriani. Vale.

Pisis III. Kal. Martii MDCCXCI.

ANTONIUS MARIA LUPIUS.

ANtonii Mariae Lupii Florentini, viri ſane cum paucis notitia antiquitatis & ſacrae praeſertim comparandi, prima aetas propter humilitatem & obſcuritatem parentum (alter enim tonſoriam, alter obſtetriciam artem exercebat) in hominum ignoratione verſatur. Dubitari tamen non poſſe videtur, quin dederit ipſe clariſſima praeclarae indolis & ingenii indicia, tum Florentiae, tum Romae operam litteris navans, quod in more fuerit Jeſuitis neminem parentibus natum humilibus in familiam adſciſcere, qui fortunae iniquitatem magnis virtutibus non eſſet compenſaturus. Nam in illorum Societatem Antonius Maria adlectus fuit exeunte an. MDCCIX. cum vix compleſſet XVII. aetatis annum. Quae more inſtitutoque majorum erant peragenda a Tyronibus, Scholaſticiſque, ſive illa ad religionem, ſive ad doctrinam pertinerent, ita peregit, ut ceteris eſſet exemplo. Poſt haec Senas miſſus eſt ad tradendam Rhetoricam, cujus muneris partes ita pe-

perite, ac diligenter explevit, ut multi, qui Jesuitarum scholas aversabantur, & docendi rationem improbabant, ad ipsum audiendum confluerent. Sive enim versus pangeret, sive soluta numeris oratione scriberet, quae asse-qui potuerat arte, imitatione, exercitatione, assecutus videbatur. Captabat & benevolen-tiam discipulorum suorum moribus facillimis & humanissimis, omninoque natus factusque ad ceteros erudiendos erat. Neque communi intelligentia contentus esse poterat. Nam cum perfecte nosceret historiam, & antiquitatis i-ter, Graecas litteras teneret, & multa colle-gisset ex variis & diversis studiis & artibus, atque in philosophorum consuetudine versatus esset, maximeque eorum, qui de omni re pro-posita in utramque partem solent copiosissime dicere, arbitrabatur sic auditores suos instruen-dos esse, ut majus quiddam putarent artem Rhetoricae discere, quam erat in opinione multorum. Idem cum praeesset institutioni eo-rum adolescentium, qui in collegium Ptolemae-ianum conveniebant, in quo flos erat Itali-cae nobilitatis, erudiebat alios in historia, alios in geographia, alios in geometria, alios de-

nique in architectura tum civili, tum militari, quae ornamenta, ut & alia plurima, ipse sibi sine magistris paraverat. Ad varietatem doctrinae assequendam plurimum illi profuit non solum mira quaedam in cognoscendo suavitas & delectatio, quae non sinebat ipsum vel minima temporis spatia amittere, sed etiam linguarum peritia. Nam praeter Graecam & Latinam noverat & Hebraicam, & Gallice & Hispanice loquebatur sic, nullas ut alias noscere linguas videretur. Post haec operam navare jussus Romae rerum divinarum scientiae non se continuit in quotidianis exercitationibus, sed tenere omne id curavit, quod proprium theologorum esset, cumque exacto quadriennio hujus universae facultatis publice defendendas suscepisset propositas theses, sic satisfecit muneri suo, ut omnes, qui adessent, doctrinam agnoverint, & ingenium admirati fuerint. Cum teneretur Lupius magno studio veterum rerum, quarum maxima est copia in urbe, quae fuerat Romani Imperii sedes, etiam illud assecutus est, ut intellexerint ii, quibus parere cogebatur, fore illum singularem monumentorum explicatorem, omninoque antiqui-

tatis nuntium, si huic studio unice vacare illi licuisset. Sed mos erat Jesuitis suos in plura ac diversa distrahere, & sane majus ab iis litterae accepissent incrementum, quamvis non mediocre accepisse vel ipsi eorum inimici fateri debent, si quaesiissent semper non quid sibi, sed quid omnibus utile foret, semperque sivissent eos, qui a natura facti ad aliquod opus esse videbantur, in hoc uno dies & noctes consumere, omnesque industriae nervos contendere. Quanquam praeclara fuerint ea, in quibus industriam & diligentiam singularem Lupii adhibuerunt, sive jusserint illum Aretii diebus dominicis sacras ad populum habere conciones, sive Maceratae publice tradere philosophiam, sive moderari studia & mores eorum, qui in Seminario Romano degebant, sive esse ab epistolis Societatis Praefecti, haec tamen retardabant magis quam incitabant studia illius. Solebat enim dicere haec recessum scribentis & otia quaerere, quae raro dabantur sibi (1).

---

(1) Vid. ejus epistolam ad Antonium Franciscum Gorium, quae est XII. inter epistolas illius vulgatas a Zacharia.

Atque interea tamen multa undique colligens, & illa praesertim, quae veterum Christianorum consuetudinem vitamque declarabant, de quibus multa solebat pro suo singulari in religionem studio in sermonibus quotidianis dicere, tantam sibi famam comparaverat, ut nemo illorum, qui in hoc rerum genere peritissimi erant, eidem anteponeretur. Quapropter saepe consulebatur de iis monumentis, quae in apricum profert aetas, praesertim si in iis aliquid inscriptum esset explicatu difficile. *Me quoque vatem dicent Pastores*, jocans scribebat ad Horatium Burgundium suum, cum interpretandas suscepisset binas inscriptiones, gemmam quamdam, & circulare plumbum, quod magni moduli numisma imitatur, in quibus S. Laurentii martyrium exprimi putavit. Ornabant omnia haec Victorianum Museum, & ad antiquitatem Christianam pertinebant. Quod Lupius multa per se viderat, multa legerat, multa in rem suam sepofuerat, id illi semper in more fuit, ut magna copia monumentorum sententias suas & confirmaret, & ornaret, quocirca multas inscriptionum decades, quarum pleraeque minime in vulgus emissae fue-

rant, attulit, ut binas illustraret, ex quibus omnibus discimus quam saepe veteres Christiani peccaverint in scribendis titulis, his interdum deesse nomina eorum, qui illos faciebant, minime consuevisse eosdem Gentilium nomina mutare, dum illos lustralibus aquis lavabant, & quibus uterentur dicendi modis ad amoris & grati animi sensus erga mortuos exprimendos, & quibus symbolis ad dogmata sua indicanda. Ex multis variisque rebus, quae tractat, optimoque in lumine collocat, facile judicabis nullius rei, quae in hac arte versatur, illum fuisse ignarum. Quare minime est mirandum si multi illum eliciebant ad hujusmodi disputationes, quorum voluntati sic obsequebatur, ut nemo unquam facilitatem ac prudentiam ab illo desideraverit. Solebat autem dicere, ea, quae scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle, quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quam ipse poterat, quod maximis distineretur occupationibus, quae impediebant illum his studiis tantum operae dare, quantum necesse esse arbitrabatur. Non poterat enim paucis esse contentus, & quoties iter aliquod in-

grediebatur, minima quaeque diligentiſſime inveſtigabat, per quae id, quod aſſumpſerat, conficere, & facilius ea, quae contra dicerentur, diluere aut infirmare poſſet. Quoties vero aliquid proferebat vel dubium, vel probabile, minime arroganti oſtentatione defendebat, ſubjiciebat rationes ſententiae ſuae, ceteris reliquens libertatem, ut vellent, judicandi. Antonius Franciſcus Gorius, qui bene noverat hominis ingenium, ab ipſo aliquando petiit, ut de veteribus Baptiſteriis Chriſtianorum, quae obſervaverat, mandare litteris vellet, quae cum ſtudioſe tractare coepiſſet, intellexit ſtatim ejuſmodi rem eſſe, quae multa commentatione egebat, ut pote quae tota a conjecturis pendebat, cum lex nulla, decretum nullum extaret, quod formam hujuſmodi aedificiorum praeſcriberet. Sibi conſtare arbitrabatur cum ceteris antiquitatum Chriſtianarum ſcriptoribus, a Gentilibus ad nos multa veniſſe, ſive illa ritus, ſive caerimonias reſpicerent. Neque minus illi erat perſuaſum majores noſtros ab ipſis ſumpſiſſe ſacrorum aedificiorum formam, & vetera balnea imitatos fuisse in iis, quae baptiſmo deſtinaverant. Quae

ut probaret, de Basilicis earumque partibus, & de minoribus templis, quae erant ad martyrum sepulcra, plura profert, a quibus transit ad Baptisteria, nihil omnino, quod ad rem pertineat, praetermittens. Ex nominibus sacro & profano aedificio communibus, ex similitudine, quae erat inter utrumque, firmissima trahit argumenta, & sic persequitur ea, quae ad veterum balnea & thermas spectant, ut multa, nova, quae ceteros fugerunt, nos doceat. Querebatur sibi cum tempore edaci rem esse, nec satis aperte respondere lapides illos, quos saepe interrogabat. Confert cum Baptisteriis quae de balneis eorumque partibus dixere Vitruvius, Palladius, Lucianus, aliique, illorum scriptorum loca obscura illustrat, inscriptiones aliaque monumenta in medium profert, utitur tum rationibus, tum auctoritatibus, neque modo sententiam suam exornat, probabilemque reddit, sed etiam quomodo has disputationes tractari conveniat ostendit. Sed paucos Lupii similes habebis, cujus diligentia ingenii acumen aequabat: nolebat neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura conscribere, in quo saepe peccant

antiquitatis cultores. Verum dum quaerebat quod satis esset ad intelligendum, adeo excrevit Dissertationis magnitudo, ut aliis distractus occupationibus minime extremam manum illi ponere potuerit. Plura alia hujusmodi ad antiquitatem Christianam pertinentia tractavit, vel ut amicorum voluntati, vel ut studio & ingenio suo obsequeretur: nihil enim se malebat esse quam religiosum virum; & ad pietatem erga Deum & Sanctos fovendam, & ad dogmata, quae nos Ecclesia docuit, confirmanda, mirum in modum conducere veterum Christianorum monumenta ajebat. Neque minus in profana antiquitate excellebat: eadem ars, eadem facultas esse videtur, quae eosdem scientiae fontes habet, eodemque indiget ingenii acumine, eademque veterum scriptorum monumentorumque peritia. Atque haec quanta essent in Lupio, cognosces praesertim ex iis dissertationibus (quanquam non multa hujusmodi emiserit) quibus aut sepulcrale anaglyphum in via Appia repertum, cujus explicationem desperandam esse pronuntiaverat Montfauconius, & in qua non feliciter admodum se exercuerat Delius ille Philippus Bonarrotius, aut Ro-

manum marmor, in quo expressa erat Homeri apotheosis, aut Florentinam explicavit gemmam (non libet enim singulas commemorare) in qua exhibentur Diomedes & Ulysses, quando

Fatale aggressi sacrato avellere templo
Palladium, caesis summae custodibus arcis
Corripuere sacram effigiem.

Vel cum jocans aliquid ejusmodi tractandum suscipiebat, & delectabat, & erudiebat auditores suos. Cujus rei exemplo (ni fallor) esse possunt, quae in corona quadam eruditorum hominum dixit de sigillariis, quae nervis movebantur, quaeque Greco vocabulo appellabantur Νευροσπαςται. Litterae ipsae, quas ad amicos scribebat, plenae erant notitiae antiquitatis, nec ei verba deesse poterant, quoties recurrebat ad adversaria sua, in quibus condiderat immensam eruditionis copiam. Cura & studio eruditissimi viri Francisci Antonii Zachariae sunt in manibus hominum viginti usque tres harum epistolarum, quas totidem dissertationes dixeris. Iis enim modo a-

liquam inſcriptionem vel Graecam vel Latinam interpretatur, modo mancam ſupplet, & ex his fuit una Pinacothecae Florentinae, quam recuſare medicam manum omnes eruditi autumabant, & hanc ipſe dum feliciter adhibuit, multas alias inſcriptiones magna ex parte ineditas protulit, modo rara numiſmata recenſet, modo ſigna, vaſa, ſarcophagos, aliaque ejuſmodi monumenta explicat, modo aedificia, & muſea deſcribit, ex omni genere eruditionis ſibi praeſidium parans ad haec omnia illuſtranda. Prorſus homini, qui haec curat, belliſſimum eſt theatrum civitas, quae quondam fuit terrarum domina, & ad quam omnium fere cultiorum nationum ornamenta venere. His adde, quod quacumque ingrederis, in aliqua hiſtoria veſtigium ponis. Quare Lupius fateri minime dubitabat, quidquid profeciſſet in hujusmodi ſtudiis, totum id ſe debere commorationi ſuae in ipſa urbe Roma. Itaque non potuit non moleſte ferre, quod ea de ſe Societatis Praefecti inieriint conſilia, quibus cogebatur Panormi conſiſtere. Per illos dies in hac urbe inſtitutum fuerat Collegium nobilium adoleſcentium, cujus regimen Jeſuitis commiſſum fue-

rat, & quod magnopere intererat esse hominem prudentia, moribus religiosissimis, & doctrina praeditum, qui illud moderaretur, & qui, fama jam parta, decus illi adderet, conjecti sunt oculi in Lupium, qui quamvis aegre Roma distraheretur, hoc se tamen animo esse affirmavit, ut si in hac cura atque administratione vita sibi esset ponenda, tamen praeclare secum actum putaret. Nil enim malebat, quam obsequi suorum voluntati, & aliorum utilitati servire. Panormum appulit ineunte Novembri an. M DCCXXXIII. statimque omnia sua consilia, studia, officia, operam, laborem, diligentiam ad munus suum contulit. Docuit Rhetoricam, & omnium studia moderatus est. Cum adjungeret in consuetudine & familiaritate suavitatem miram, quidquid volebat, facile consequebatur. Itaque languentes adolescentes excitabat, currentes inflammabat, neque omnino erat facultas ulla, quam ipse teneret (& plures quidem, ut supra commemoravimus, tenebat) in qua illos libentissime non exerceret, ad cujusque naturam, quod maxime videndum est iis, qui aliquos erudiunt, suam institutionem accommodans. Mi-

ra vero erat ejus dexteritas in praeparandis ad virtutem animis. In omni enim fermone fuo, in omnibus difciplinarum, quae dabat, praeceptis, nunquam non prudenter intexebat aliquid de rebus bonis & malis, expetendis aut fugiendis, honeftis aut turpibus, utilibus aut inutilibus, de juftitia, de continentia, de prudentia, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, ut haec prima & potiora fe ducere appareret. Cum vero aliquid hiftoricum narrabat, omnia, quae pertinebant ad ufum populorum, ad morem hominum, ad confuetudinem vitae, ad difciplinam civitatum & imperiorum, fic exponebat, ut intelligeretur quid effet probandum, & quae effent in rebus geftis cauffae vel cafus, vel fapientiae, vel temeritatis. Summo ingenio, accerrimifque ftudiis vel illud confecutus fuerat, ut de re militari, praefertim antiquorum, perite loqui poffet, quod libentius faciebat, quia in illo Collegio nobiliffimorum juvenum plures erant, qui fe militiae deftinaverant. Quare non dubito, quin fi in illum incidiffet Hannibal, abftinuiffet ab irridendo, ut quondam irrifit Phormionem Sophiftam. Multa & varia, quae, ip-

so duce, didicerant Collegii alumni, quotannis in publico proponebant, in quibus exercitationibus cum multum temporis & magnum laborem insumeret Lupius, satis declarabat se magis communis utilitatis, quam suae laudis rationem habere. Haec tamen majora videbantur Panormitanis, quam erant expectata, non quod unquam de Lupii doctrina, & voluntate dubitassent, sed quia quantum unus homo facere posset, non satis exploratum habebant. Itaque nihil praetermiserunt in illo ornando, quod positum esset in honore verborum, & in declarationibus benevolentiae gratique animi. Majore fortasse cum sua gloria illis Lupius satisfecit, quoties ad illorum Academiam, quae Pastorum Ereinorum dicitur, venit cum donis sane corona dignis. Mos illi erat quotannis celebrare Christi ortum, qua occasione bis erudita Lupii vox audita est recensere & perpendere varias doctorum hominum opiniones de anno primum, mox de mense, quo dicta est hominibus divina lux apparuisse. Coram iisdem plures alias dissertationes recitavit, ipsoque dicente, conveniebant frequentissimi propter famam hominis, et rerum expectationem

reconditarum. Cupiebat omnia Lupius Panormitanorum ſuorum cauſſa (1), & quanquam re ipſa atque animo ſciret ſe illis eſſe gratiſſimum, nullam tamen praetermittebat occaſionem de iisdem benemerendi. Univerſa civitas cum cenſuiſſet exequiis, & laudatione concelebrandam eſſe memoriam Caſimiri Dragi, qui Neapolitani Regis nomine, cui a conſiliis fuerat, ampliſſima & caſte & ſancte ſuſtinuerat munera, Lupius in ſe onus recepit habendae orationis, quae digna viro judicata eſt, quem ſummis laudibus omnes in caelum jure et ve-

---

(1) *Nimium fortaſſe cupiebat: quare cum diſſeruiſſet de rebus a ſe Meſſanae obſervatis, dum iter per Siciliam habuit, ita civitatem illam deſcripſit, ac ſi eſſet* Ilium & ingens gloria. *Nemo autem ignorat quam parum Panormitani Meſſanenſibus ſint amici. Quare minime eſt mirandum ſi ex his quidam fuit, qui an.* MDCCLVII. *edito Liburni libello, commovit ſuſpicionem non in Lupium modo, ſed & in eos, qui ejus epiſtolas de Meſſana vulgarunt, ac ſi eſſent apocryphae atque adulteratae.*

re ferebant. Satis habuerat Lupius a natura ad eloquentiam instrumenti, quod arte expoliverat, omninoque ejus oratio, sive grandior esset, sive tenuis, sive ea, quae particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur, qua pleramque uti solemus in dissertationibus Academicis, elegantiam venustatemque habebat. Nam in veteribus erat scriptis studiose & multum volutatus, & quod docuerant litterae, bona confirmaverat consuetudo, ut verbum nullum ex ore ejus prodiret, quod quisquam jure reprehendere posset. Interdum etiam scripta sua hilaritate aspergebat, atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur. Non dissimilis fuit vita & natura Lupii, ut in singulari dignitate omnis tamen adesset humanitas & lepos. Quid multa? Cum illo congrediens, ipsumque audiens non desiderasses meliorem jucundioremque. His de Lupio praeconiis illud & addendum videtur, singulari illum fuisse modestia, ex quo factum est, ut quamvis in principibus antiquitatis cultorum numerari potuisset, non nisi cunctans & quasi verecundans adduci potuerit ad prodeundum in

lucem hominum . Etenim antequam an. MDCCXXXIV. Panormitanis typis emitteret explicationem epitaphii Severae Martyris Romae in coemeterio Thrafonis atque Saturnini anno MDCCXXII. reperti, quae fcripferat, fibi & amicis tantummodo fcripferat. In ingreffu vero hujufce operis, quo nihil in fuo genere perfectius fieri potuit, ait fe illud fcribendum fufcepiffe non ut doctis hominibus placeret, fed ut confuleret inexercitatis & rudibus juvenibus, confirmans veteribus monumentis, quae magiftri tradere folebant praecepta ad ingrediendum antiquitatis iter. Sed noli putare anguftis adeo finibus ipfum opus circumfcribi. Innumera enim funt, quae continet, eaque maximi momenti, totque habet monumenta tum facra, tum profana, tantamque reconditae eruditionis copiam, ut ex hoc uno qui quantusque vir fuerit Lupius judicari poffit. Principio differit de Claudii Gothi imperio, ejufque moribus, & de Paterno ejus in confulatu collega, quem confulatum incidiffe probat in annum aerae Chriftianae CCLXIX. qua occafione plura de cyclis & de chronologia ecclefiaftica fcitu fane digna tangit, solvens

quae-

quaeſtiones, quae inter doctiſſimos viros jamdiu agitabantur. In hujuſmodi rebus, de quibus ambigitur inter peritiſſimos, magnam eſſe veterum inſcriptionum, quas poſuere Chriſtiani, auctoritatem probat, quod de eorum diligentia, etſi in aliis multis peccare ſoliti fuerint, dubium eſſe non poſſit. Quod ad hiſtoriam et martyrium S. Severae & ad Martyrum ſepulcra pertinet, nihil omittit eorum, quae ſciri potuerunt. Profecto minime negabis multa et magna et difficilia eſſe ea, quae ſunt veterum monumentorum explicatori neceſſaria, ſi perpendes ea, quae Lupius tradit de ornamentis, de ſiglis, de orthographia, de interpunctione, de vocibus, ac dicendi modis barbaris, qui in inſcriptionibus Chriſtianis apparent; et quod Severiana haec Latina Graecis litteris non inciſis, ſed minio oblitis ſcripta erat, de his omnibus rebus ita diſſerit, ut nihil affirmet, quod firmiſſimis rationibus, magnaque monumentorum copia non probet. Dum quaerit, num Ethnici in eorum epitaphiis conſueverint notare diem, quo quis e vita ceſſerat, quamvis id raro fecerint, convincit tamen erroris eos, qui id nunquam feciſſe affirmabant,

et adversus Baronium probat, minime recusasse veteres Christianos uti ipsorum Ethnicorum vocibus ad notandos dies loco earum, quas divinorum librorum scriptores et Sancti Ecclesiae Patres adhibuerunt. Ecquid non patefecit, quod esset in hac inscriptione occultum, aut dubium, quodque ad eam referri posset? Cumque multa collegisset ex legibus, ex historia, ex omni antiquitate, et ex vita, ac more communi Christianorum, omnia explicans acute, et quadam etiam Latini sermonis elegantia, non tam iis consuluisse mihi videtur, aut qui sunt in cursu, aut ingrediuntur ad stadium, sed etiam iis, qui exercitatissimi erant, multa suppeditasse, quae discerent et meditarentur. Ad haec obtinenda multas inscriptiones, quibus usus fuerat in aliis dissertationibus, necesse fuit succedere in hanc Severianam, ut ad id, quod erat propositum, nihil relictum esse judicaretur. Alia hujusmodi plura edere meditabatur Lupius, sed cum remitteret nihil de suis studiis, et de perseverantia ac diligentia summa, quam adhibebat in instituendis Panormitani Collegii alumnis, in morbum incidit, ex quo III. Non. Novembris an. MDCCXXXVII.

quo ipso die quadriennio ante Panormum appulerat, vitam amisit. Homo castissimus et religiosissimus minime perterrefactus est mortis adspectu. Haec tamen luctuosa et acerba fuit bonis omnibus, et praesertim Panormitanis, qui cum jussissent ejus laudes celebrari tum vincta, tum numeris adstricta oratione in Academia Ereinorum, in quo tot erant, ut ita dicam, doctrinae Lupii impressa vestigia, non parem illius ingenio at pro suorum tamen studio meritam gratiam debitamque se retulisse palam praedicarunt.

OPERA EDITA.

Dissertatio & animadversiones ad nuper inventum Severae Matryris epitaphium; Panormi ex typographia Stephani Amato 1734. *in fol.*

Dissertazioni Lettere, ed altre operette del chiarissimo Padre Antonmaria Lupi Fiorentino per la maggior parte non più stampate, e ora ordinate, a luogo a luogo illustrate con Giunte e Annotazioni, e poste in luce da Francescantonio Zaccaria Tom. II. in Faenza 1785. presso Giosessantonio Archi in 4. *Vel ante hoc tempus editae fuerunt opera Antonii Francisci Gorii*

Dissertazioni e lettere Filologiche antiquarie date ora per la prima volta in luce, adornate di annotazioni, e delle memorie ad esso spettanti. In Arezzo per Michele Bellotti 1753. in 8.

Tre discorsi Accademici. *Extant* nella Raccolta Calogeriana Tom. XXII. e XXIV.

Orazione nel funerale del Sig. Marchese D. Casimiro Drago &c. Palermo appresso Stefano Amato 1736. in 4.

Theses Historicae, Chronologicae, Criticae, Philologicae &c. ad vitam Sancti Constantini Magni Imperatoris Augusti pro disputatione habenda in Regali Collegio Carolino Nobilium sub regimine PP. Soc. Jesu. Panormi 1736. *Iterum*

has theses vulgavit Gorius: Symbolae Litterariae Tom. IX p. 133.

Notizie di S. Innocenzio Fanciullo e Martire, il corpo del quale estratto dal Cimiterio di S. Calepodio in Roma si conserva in Palermo nella Cappella del Real Collegio Carolino &c. Palermo nella Stamperia di Stefano Amato 1737. in 4. e in Arezzo 1753.

Ex Zacharia, qui tum editas, tum ineditas Lupii Dissertationes in unum corpus, ut diximus, collegit vulgavitque, scimus ipsum reliquisse haec scripta vel imperfecta vel amissa.

Genealogie delle famiglie Principesche di Europa
Trattato del Blasone
Elementi di Storia
In Catulli carmina Adnotationes
Compendio della Storia di Sicilia
Dissertatio de donatione Constantini
Scrittura sopra la facciata di S. Giovanni Laterano
Prediche, Panegirici, e Poetici componimenti.

Angelus Fabronius.

Francisco Pesaro Patricio Veneto et Procuratori Amplissimo

S. P. D.

Vetus eſt opinio hominum eam dicendi vim, quae eloquentia dicitur, nuſquam libentius verſari quam in libera civitate, nuſquam majori inſtructu ornatuque comitatam ingredi, quam in bene conſtituta Republica. Etenim ſi ejusdem ſive artis, ſive ſcientiae, ſive facultatis principia veſtigemus, ſi incrementa, ſi ſummum locum, in quo viſa eſt aliquando conſiſtere, reperiemus in optima Atheniensium civitate ortam, educatam, perfectum; unde leges & Reipublicae imaginem alumnum accepit. [illegible] rerum potitus eſt, Populus Romanus, apud quem floruit eloquentia, dum Reſpublica floruit; quam ob rem libertatis comes atque alumna a ſapientiſſi-

mis viris est appellata. Profecto quid sunt illae laudationes, quas, dum omnia unius imperio subjecta erant, Oratores dederunt Caesaribus, Plinii ad Trajanum panegyrico vix excepto, si comparentur cum orationibus, quas habuit Cicero in Catilinam, & Antonium Romanae libertatis eversorem? Vix in illis veteris eloquentiae vestigium apparet, quamvis multa ingenii lumina eluceant. Nervi animique deficiunt, tanquam in tabula quadam aspersa temere pigmenta vix oris lineamenta effingunt, assentandi cupiditas ad multitudinis & ambitiosorum levitatem titillandam facta veritatem, in qua rectum pulchrumque consistit, minime imitatur, nil sensum permovet, nullae dicendi faces, quae magnis in rebus adhiberi solent, denique nullus impetus, & vis orationis nulla, contra omnia calamistris inusta, fucoque interdum puerili ornata. Vere hoc mihi videor posse dicere, bene constitutam Rempublicam non magis egere hominibus, qui armis, quam qui lingua ipsam defendant, quique velint & possint miseros & calamitosos sublevare, innocentes defendere, consolari, erigere, ini-

micis repugnare, improbos deterrere, eorum consilia aperire, spiritus frangere, furorem exagitare, atque scelera ulcisci. Nec, quod aliquando per factiosos oratores magna importata sint detrimenta, minoris facienda erit eloquentia, cum ars sit nulla vel praestantissima, qua ad perniciem hominum abuti non possimus. Sane non video qua ratione eorum nefarii conatus a Republica propulsari, & populus ab errore deduci possit, nisi nos quoque arma eadem teneamus, quibus ab eorum insidiis tegamur. Cum sit igitur tanta utilitatis magnitudo, quae ab eloquentia percipitur, nulla non laude celebrandi sunt ii homines, qui in illa assequenda elaborant, quique ita funguntur honoribus & muneribus Reipublicae, ut possint suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicebat ille Pythius Apollo, se esse eos unde sibi, si non populi & reges, at omnes sui cives consilium expeterent,

. . . . . ut ne res temere tractent turbidas.

Jam vero illud notum est omnibus, qui sibi sumunt dicendo vel excitare, vel sedare in a-

nimis hominum quemcumque motum res & caussa postulet, debere eos in publicis juribus, quae sunt propria civitatis & imperii, omniumque gentium, in monimentis rerum gestarum, & vetustatis exemplis esse versatos, peritos esse philosophiae, & illius praesertim, quae a moribus nomen accepit, aliarumque multarum disciplinarum, a quibus eloquentia aut sustentatur aut adjuvatur, exercitatos praeterea maximis in rebus gerendis & sustinendis, & in usu frequenti dicendi, qui omnium magistrorum praecepta superat, callidos item ad noscendum quid commoveat sensus, ad quos adducere auditores sibi proponunt, quid capiat aures, quid voluntates impellat, quid deducat, &, ut paucis dicam, quid vim afferat in docendo ac persuadendo. Quocumque te animo & cogitatione converteris, permultos in hoc genere excellentes homines apud vos extitisse & esse videbis, qui consilio, sapientia, lingua regere & gubernare rempublicam potuere, ut in illa profecto nulla unquam vehementius, quam eloquentiae studia viguisse videantur. Illud dolemus unum, quod patria lingua u-

tamini, quae cum imperii veſtri finibus definita ſit, minime ſuppeditare poteſt ceteris Italiae populis quod admirentur, atque imitentur. Fuit tamen ſapientiſſimum Senatus veſtri conſilium mandandi Melchiori Caeſarotto viro litterarum Graecarum doctrina claro, ut in Italicam linguam converteret illuſtriorum Graecorum orationes, quo eas legerent omnes, diſcerent, atque tamquam exempla ad imitandum ſibi proponerent. Conſtare enim inter omnes videtur, ut dixi, Athenis omnium doctrinarum inventricibus ſummam quoque dicendi vim & inventam & perfectam fuiſſe. Quae vos geritis, ſunt quidem apud me auctoritate tanta, ut non dubitem, quin ars & facultas illa, que recte a bono poeta dicta eſt flexanima, atque omnium regina rerum, cum exul errabit, (Deus omen avertat) veſtrum tanquam tutorum fidelium patrocinium ſit imploratura. Ac mihi quidem ſaepenumero in ſummos homines ac ſummis ingeniis praeditos, quibus floruit urbs noſtra Florentia, intuenti quaerendum videtur, cur permulti in omnibus artibus, perpauci vero in dicendo admirabiles extitiſſent, atque id

cauſſae eſſe puto, quod nullis huic ſtudio propoſitis praemiis vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem, hoc unum relictum eſſe videtur, ut laudando extollat eos, qui fortuna, ſapientia, atque doctrina ceteris antecelluere. Hujusmodi plura habes in Salvinii ſcriptis, a quibus quidem abeſt omnis illa vis, & quaſi flamma oratoris, quibus animi audientium non commoventur modo, ſed etiam accenduntur. Habent tamen pompam quamdam, & florem etiam verborum atque ſententiarum, & quod unus erat homo, qui hoc ſuſcipere ac polliceri poſſe videbatur, ut de omni re, quaecunque eſſet propoſita, ſatis ornate, copioſeque diceret, quod ſingulari ingenio ac memoria praeditus omnia fere, quaecunque eſſent, ſcientia & cognitione comprehenderat, ejus vitam declarandam ſuſcepi, ut eam Tibi, ampliſſime Procurator, nuncuparem, qui eas artes, a quibus famam conſecutus eſt Salvinius, ne poeſi quidem excepta, vel a prima aetate coluiſti, qui liberalitate ſumma faves ingeniis & litteris, quique me ſemper benevolentia ſingulari complexus es. Accipe ergo munus, tanquam amicitiae pi-

gnus, & si tibi gratum fuisse intelligam, aliis fortasse nugis explebo desiderium tuum, quo teneris, noscendi vitam, mores, ingenium eorum, qui totam aetatem in litteris excolendis contriverunt. Vale.

Pisis III. *Non. Martii* MDCCXCI.

Antonius Maria Salvinius.

PErpaucos ſane habebis, quos doctrina Latinarum litterarum, maximeque Graecarum Italicarumque cum Antonio Maria Salvinio comparaveris, quibus homo navus & induſtrius ſingularisque memoriae cum adjunxiſſet notitiam Hebraicae linguae, Chaldaicae, Gallicae & ejus praeſertim, qua veteres Provinciae poetae utebantur, nec non Hiſpanicae, Germanicae & Anglicae, effecit, ut nullius rei ignarus eſſe videretur. Natus is Florentiae nobilibus parentibus Andrea Salvinio & Eleonora Dua prid. id. Januarii an. MDCLIII. domi praeceptorem habuit Franciſcum Mariam Bonfrizerium, foris vero Jeſuitam Vincentium Glaream, a quibus ſane non multa adjumenta habuit ad rectam ſtudiorum rationem ineundam. Clarius tamen explendeſcebat, quam generoſi condiſcipuli aequo animo ferre poſſent, inter quos honoris cauſſa nomino Benedictum

Averanium, Jo. Baptiftam Ptolemejum Cardinalem, Bonaventuram Gherardefcam Florentinorum Antiftitem & Anfaldum Anfaldium Praefulem & juris confultiffimum. Illo priori poftea ufus eft ad explendam fitim, qua ardebat, litterarum Graecarum, quibufque magnam gloriae fuae partem acceptam referre debuit. Traditur antequam Pifas concederet juris prudentiae ftudiorum cauffa, mathefin coluiffe sub Vincentio Vivianio, & hujus difciplinae, ficuti & philofophiae ftudium in ipfa urbe fub Donato Roffettio Liburnenfi renovaffe. Si id verum eft, videtur quidem non admodum feliciter tractaffe eruditum Geometrarum pulverem; cujus rei conjecturam facere licet ex iis, quae fparfit in Etrufco Lexico definiens ciffojdem & concojdem, aliafque geometricas figuras, tetigitque in Adnotationibus ad paftoritium poema Bonarrotii, quod infcribitur *la Fiera* (1). Omnino is rationem

---

(1) *Animadvertit id ipfum magnus Geometra Guido Grandius in epiftola quadam ad Thomam Bo-*

habere volebat cum manſuetioribus Muſis, quibus rediens ab Academia Piſana, atque vale dicens, vel invito patre, juris prudentiae, quamvis illius inſignibus decoratus fuiſſet, totum ſe dedidit. Is bene cognitus erat Leopoldo Mediceo Cardinali, qui conſtantiſſime ſervavit conſuetudinem ſuſcipiendi patrocinium adoleſcentium, in quibus praeclaram quamdam & egregiam indolem eſſe cognoſcebat. Itaque tanto patrono ſuffragante, cum vix compleſſet XXIV. aetatis annum, ſucceſſit in locum Caroli Datii, qui per illos dies obierat, quique publice in Lyceo Florentino Graecas litteras tradebat. Profecto ad honorem magnus cu-

---

naventurium, notans locos, in quibus erraſſe videtur Salvinius. Sunt autem hi p. 379. ubi de Florentino ponte, qui dicitur S. Trinitatis *loquitur*; pag. 381. *quo in loco ait*, che lo ſpaziò o intervallo del ſemidiametro, che ſi dice eſſere la ſeſta parte del cerchio, *& item* pag. 394. *Italicas voces explicans* diſſeſtare *&* aſſeſtare.

mulus accessit vocibus doctorum hominum; qui Salvinium praedicabant dignissimum, qui tanto viro, cui perpaucos pares ponimus, quemque Varronem Etruscum vocitare solemus, succederet. Aequavit certe praestantiam doctrinae illius, minime autem gravitatem morum, cum in aliqua levitate potuerit reprehendi. Atque in iis curis, quas conferebat ad discipulorum utilitatem, capiebat magnam voluptatem, quod nullibi videbat ferventius excoli humaniores litteras, quam Florentiae, quae semper abundavit optimis praeceptoribus & in qua urbe ipsae litterae post diuturnam barbariem renatae, & in omnes terras distributae putantur. Dabat & ipse elegantiae, & omnis doctrinae exempla. Solitus enim frequentare, qui tum maxime celebrabantur, coetus litterarios (Academias dicunt) *Furfureorum*, illorum videlicet, qui Etruscam linguam colentes vocabulorum pollinem tanquam a furfure secernebant, *Apathistarum*, quam Academiam Augustinus Coltellinius condiderat, & omnium antiquissimam *Florentinam*, semper aliquid ex se promebat, quod alios & erudiret, & delectaret. Italica et Latina epigrammata,

ora-

orationes panegyricae, dissertationes de rebus, quae vel explanandae, vel in utramque partem discutiendae proponebantur, & alia hujusmodi plura laetae erant segetes, quibus pascebat audientium animos, neque audiebatur unquam, quin ab universa corona plausus multiplex illi daretur. Politior enim elegantia in iis semper apparebat, veneres interdum, plerumque nativa quaedam & simplex forma dicendi, interdum oratoria ornamenta, & quando res exigebat, interior & recondita eruditio. Quod ad doctrinam spectat, quae sane summa erat in illo, optandum fuisset, ut diligentius elaborasset in suis conficiendis Dissertationibus, & locos, in quibus argumenta inclusa sunt, studiosius inquisivisset. Non semper enim abest ab iis jejunitas, siccitas atque inopia. Modicum illi quidem dabatur tempus ad scribendum, & satis esse putabat, si memoriam suam, quam rerum omnium thesaurum dixisses, tantummodo consuluisset. Tam facile vero illi erat elegantissime scribere, quam loqui, ejusque stylus educatus nutrimentis optimorum scriptorum, in quibus lucet subtilitas veteris urbanitatis, & humanissimi ser-

monis, & diuturna exercitatione expolitus, ita libere fluebat, ut nunquam adhaeresceret. Praegestiebat fortasse illius animus jam videre, ita de suis scriptis judicatum iri, quasi per illa & exornata & etiam aucta plurimum fuerit Etrusca dictio. Et eam quidem ipsis posteriores Etrusci Lexici conditores auctoritatem tribuerunt, quam obtinent, quae elegantissima esse putantur. Si quae habent nova vocabula, sunt quidem parce detorta, & ita convenientia linguae, ut in illius natura insita atque innata esse videantur. Omnino quidquid inde haurias, purum liquidumque te haurire senties. Motus fuisse dicitur auctoritate Joannis Mabillonii ad illa vulganda, qui quidem judicare poterat de eruditione atque doctrina, minime vero de elegantia Salvinii, qua praesertim suis perplacebat. Constant ipsa tribus voluminibus, quorum primum nuncupavit Francisco Redio, a quo singularibus affectus fuerat beneficiis, & a quo plurimum se adjutum fuisse dicebat ad ingrediendam optimorum studiorum rationem (1). Laudavit ipsum postea

---

(1) *Ita ille*. La gentilezza amichevole di sì gran

funebri oratione, in qua quanta vis sit amicitiae (non enim facile Redio beneficentiorem, generique hominum amiciorem invenisses) & quanta esse debeat conjunctio illorum, qui se litteris dedidere, praesertim ostendit. Prodiere aliae a Salvinio laudationes, quae omnes habent, praeter verborum & sententiarum florem, pompam & dignitatem, non tamen, si quid judico, illa eloquentiae lumina, quae sensum, quae motum, quae admirationem creant. Hoc eloquentiae genus maxime tum colebatur a Gallis, duce praesertim Bossuetio, quo nescio an ullus fuerit eloquentior, cujus ingenii praestantiam si minus consequi nostrates poterant, voluntate tamen pro-

---

Letterato producitrice ella fu in me unicamente di tutti quei poveri parti dell'ingegno mio, qualunque egli si sia, allevati e cresciuti sotto la luminosa ombra di sua gentil protezione. *Orazione in morte di Francesco Redi.*

x'me accedere debebant. Sed illuc revertor. Salvinius, qui noverat gravia argumenta docte & scienter tractare, sciebat & ludicra exarare, quando tempus poscebat. Hoc enim erat in more positum Furfereis Academicis, ut quotannis saltem ludibundi convivia agerent, quae non tam corpus, quam mentem recreabant. Afferebantur orationes & carmina ad audiendum jucunda, & saepe iis lusit Salvinius, quorum nonnulla sunt in manibus hominum. Erat & aliud ludi genus, in quo saepe se exercuit Salvinius; sed istud proprium erat Academiae Apathistarum. Instituta enim erat quaedam oraculi species, quam Sibyllam vocant, idcirco quia insubidum temerariumque responsum, quod unica ad pueri Sybillae partem agentis libidinem effusa dictione interrogantibus redditur, a duobus interpretibus ad id destinatis ad aptam dubitationis explicationem detorquendum fit. Salvinius quoties interpretis vice functus est, nunquam non ingenii acumen, eruditionis copiam, elegantiam festivitatemque dicendi prae se tulit, plaususque audientium captavit. Haec esse desierunt oblectamenta, nec sane video

quid in eorum locum successerit; ac vereor, ne dum solidiora nos quaerere gloriamur, quasi velis quibusdam segnitiem & ignaviam obtendere studeamus. Dies fortasse revocabit majorum instituta, quae nunc, abutentes ad omnia philosophia, tanquam levia & puerilia illudimus. Cum multi & praestantes viri laudi Salvinii mirifici essent fautores facile ab illo obtinuerunt, ut in vulgus ederet non solum quae soluta numeris, sed etiam quae vincta oratione exaraverat. Solidum volumen confecit Italorum epigrammatum, quae, quod quatuordecim versibus ornate, composite & apte sententiam omnem comprehendere debent, Procustae lectum appellare solemus, quo in volumine sane multa sunt sapientibus sententiis, gravibus & ornatissimis verbis, & imaginibus agentibus perfecta, omnibusque suis numeris & partibus expleta, quaedam etiam mediocria, quae amicorum postulationi, vel ut verius dicam, importunitati concedere solebat. Reprehendes, si libebit, Poetam, quod ceteris potius delectum reliquerit, quam ut ipse bonus elector existimaretur, verum minime inficiaberis illum natura & arte ad poesin

factum fuisse, qua in re si diligentius elaborare voluisset, hoc etiam nomine fuisset immortalitati commendatus. Felicior etiam mihi fuisse videtur in Latinis epigrammatibus conficiendis, quod nihil in iis sit, quod non redoleat antiquitatem, imiteturque Graecorum Latinorumque Poetarum veneres. Multa etiam hujusmodi e Graeco in Latinum transtulit, quod illi tam facile erat, quam epistolam scribere. Sunt alii, qui nunquam manum de tabula, alii, qui repentino quodam, quasi vento, impetu animi incitati effundunt, quod ipsis in mentem venit, est medium inter hos ipsos, quod abest tum a tarditate, tum a celeritate, cui sane nobiliora humani ingenii opera debemus. Porro Salvinius nunquam in illo priori vitio peccavit, in altero saepe, nec dubito, quin si illi adfuisset semper considerata tarditas in perpoliendis scriptis, atque in una re separatim ac diu multumque laborasset, admirabiliora ingenii & doctrinae suae monumenta posteritati relicturus fuisset. Quanta utriusque rei vis esset in eo conjici potest ex adnotationibus, quas helluo librorum in horum marginibus cursim faciebat. Apparebat

autem praesertim illius acumen atque eruditio singularis, cum Graeca & Latina exemplaria aut emendabat, aut explicabat, quorum multa cum adserventur in Riccardiana bibliotheca, magno illi esse ornamento jure meritoque putantur. Quare minime est mirandum, si nonnulli illi libros idcirco commodabant, ut pretiosiores recuperarent. Homo, in quo erat tanta linguarum peritia, tanta festivitas, splendor, concinnitudo Etruscae dictionis, omnium apitissimus esse judicabatur ad augendum, emendandum, ornandumque Lexicon, quod dicitur *della Crusca*, qua in re multi alii docti viri diu noctuque laborabant. Symbola, quam ipse contulit, non mediocris fuit, & Graeca verba, quae respondent Etruscis, etymologiae, multaeque definitiones ex illius officina prodierunt. Haec omnia ludus quidam erant illi, cum memoriam haberet summam rerum & verborum. Est & aliud genus scriptionis (veterum in vernaculam linguam conversio) in quo multum se exercuit, quodque in primis adamasse videtur, tum ad Graecam linguam Graecasque litteras amores suos provehendas, tum ad declarandum quam copiosa,

quam dives, quam apta esset Etrusca dictio ad reddendos non modo sensus, sed etiam verba Graecorum poetarum (1). Ab Heroicis initium sumpsit, & omnes in Italicum convertit, adhibens versus hendecasyllabos, quod liberius fluunt, neque similiter desinentibus verbis indigent. Ex his interpretationibus Salvinii facile quidem judicabis neminem extitisse, qui doctior & exercitatior illo fuerit in utraque lingua, isque, quoties res sivit, non

---

(1) *Ita ille.* Nell'assiduo maneggio delle due lingue Greca e Toscana, e nello sforzo dell'animo mio, che giusta mia possa m'ingegnava di quelle belle pitture ritrarne con bella gara e'l disegno, e 'l colorito e l'aria . . . . ho osservato la nostra lingua nell'abbondevolezza, e nella facilità di spiegarsi a quella ricchissima e fecondissima lingua non restare indietro gran fatto. *Paullo ante linguam nostram commendans dixerat.* Ha unita in se la nostra lingua la maestà della Romana colla leggiadria della Greca, e tralle lingue sue sorelle, figlie della Latina, spicca, non so come, a maraviglia, come l'Attica tralla Dorica, e trall'Jonica ne'

appendere modo, sed etiam numerare verba se lectori debere putavit. Non delectat quidem illius poesis, displicet etiam delicatis auribus, quae non titillantur nisi tibiis modulate canentibus, & fidibus numerose sonantibus. Nihilo tamen minus magno in pretio sunt habendae quotquot idem elaboravit interpretationes (sunt autem permultae, ut ex indice, qui erit in extrema pagina, apparebit) & si me audient Graecae linguae studiosi, eas considerate volutabunt, quod nihil perfectius fie-

---

dialetti Greci, de'quali il Dorico largo ha e vasto suono, l'Jonico ristretto e soave, così ella e colla Spagnuola grandeggia, e corteseggia colla Franzese, le virtù dell'una e dell'altra temperatamente misurate in se ritenendo, copiosa poi oltre misura ed abbondante, come chi in essa si esercita ne può far prova, ed io l'ho veduto ne' tanti e tanti Poeti Greci, che per gran vaghezza con ostinatissimo studio di più anni in nostro verso sciolto ho voltati, che niuno degli Eroici a tradurre mi resta. *Prose Toscane Lezione XXII. sopra la Lingua Toscana.*

ri potuerit ad exprimenda verba atque ſententias veterum Graecorum poetarum. Hoc enim praecipuum munus interpretis eſſe putabat Salvinius, quod & explevit vel quando ex recentioribus linguis tranſmarinis aliquid in Italicam convertit. Exemplum ſit omnium Anglicarum nobiliſſima Tragoedia ab Adiſſone facta, quaeque *Cato* inſcribitur, quam cum Italicis verſibus reddendam ſuſcepiſſet Salvinius, elegantiam magis tragicae poeſis propriam, quam, ut ita dicam, fidelitatem deſiderari eſt paſſus ſuam. Nihilo tamen minus, illam cum legeris, perplacebit tibi, audienti ſpectantique fortaſſe non aeque, quod & accidit ipſi Britanno poetae, quamvis drama edidiſſet opere mirabili perfectum. Quaedam etiam e Latino convertit Salvinius, & inchoavit multa hujusmodi, ut ſibi potius, quam aliis ſatisfaceret. Ita enim natura comparatus erat, ut lucem ſplendoremque ſugeret, quamvis gloria ipſum tanquam umbra ſequeretur. Id non erat ſine multorum aliena laude dolentium invidia, ac praeſertim Cynici illius hominis Antonii Magliabechii, ſoliti non efferre, niſi quod tranſmarinum & citramontanum eſſet. Si ſe ae-

quum praebuisset, judicasset quidem quae vel ex tempore stansque pede in uno fundebat Salvinius, aut corrigens, aut explicans veteres tum Graecos, tum Latinos scriptores, paria esse potuisse iis, quae commentati erant Casaubonus, Stephanus, Salmasius, Meursius, aliique hujus generis Oedipi. Id unum erat, in quo illum reprehendere potuisset, quod non diligentius gloriae serviret, consulens aliorum utilitati. Neque propterea judicabis unquam illum otio, languore, desidia animum infecisse. Tanta enim erat industria, tantumque evigilabat in studio, ut nunquam conquiesceret, tanta vero humanitate, ut accedentibus ad se se, requirentibusque ejus doctrinam nihil denegaret. Vix credibile videtur unum hominem, quo tempore occupabatur in interpretationibus Homeri, Nonni Panopolitani, Oppiani, Theocriti, Anacreontis, Hesiodi, Aristophanis, Callimachi, Theognidis, Procli, Orphei, Anthologiae, Persii, Virgilii, Horatii, Ovidii, nec non Xenophontis, Plotini, Epicteti, Laertii, Graecam in linguam convertendos suscepisse Catullum, Tibullum, Propertium (id semestrii spatio confecisse dicitur) nec non Phae-

dri fabulas, permulta vincta & soluta oratione tum Latina, tum Etrusca suppeditasse Academiis, quas frequentabat, nihil recusasse iis, quis inscriptiones, laudationes, & omnegenus carminum ab illo postulabant, magnam dedisse operam illustrandis Etruscis scriptoribus quibusdam, Etrusco Lexico conficiendo, quaerendis linguae nostrae originibus, & exponendis vitis eorum, qui primi in Provincia poesin coluere, &, ut alia bene multa silentio praeteream, contexendo catalogo codicum manu scriptorum Laurentianae bibliothecae, qui quidem catalogus, in quo per triennium cum Francisco Maria Duccio adlaboravit, a Benedictino Montefauconio editus fuit. His adde longiores epistolas, quas ad amicos dabat de quaestionibus ad eruditionem pertinentibus, in quibus varius, multiplex & copiosus esse solebat. Ille vir acuminis & doctrinae plenus Joannes Clericus, dum Philemonem edebat, cum haesisset in quibusdam locis, sententiam de iis Salvinii exquisivit, eoque interprete, quae nimis obscura erant, claruere. Neque minus illi honorificum fuit, quod cum Henricus Brenkmanus e Batavia Florentiam

advenisset consulendi caussa Pandectarum codicem ad illius historiam contexendam, se in hoc labore doctum & fidum socium habuisse Salvinium grate professus est. Sane infinitus essem, si eos omnes nominare vellem, qui ab eo adjumenta obtinuerunt in provehendis litteris, & in Philippi Bonarotii vita jam tetigimus, hunc Salvinio acceptum retulisse quidquid Graeci sparsit in suis libris antiquitatem illustrantibus. Mabillonius, Monsfauconius, Regnerius, Menagius, Renaudotus, Basnagius e Gallis, Spanhemius ac Fabricius e Germanis, qui quantique viri! consilia interdum ab eo habuerunt plena litteratae senectutis. Omnia cum amicis sibi esse communia dicebat, & aliquando miratus est Michelius noster, cum illum consuleret de iis, quae sunt in Theophrasti atque Dioscoridis libris, summam illum habuisse notitiam plantarum. Prorsus tenebat omne id, quod est in Graecis scriptis, quae diurna nocturnaque manu volutabat, ne iis quidem exceptis, quae ad res divinas pertinent. Epigrammata quaedam Gregorii Nazianzeni convertit in Latinum, quae a Ludovico Muratorio vulgata fuerunt. Verum cum praesertim suscepisset sibi perpe-

tuam propugnationem pro omnibus ornamentis patriae ſuae, aderat omnibus iis, qui aliquid optimorum ſcriptorum edere meditabantur, laudabat eos omnes, qui de patria & litteris bene meriti erant, quod munus immemor injuriarum vel ipſi Magliabechio conceſſit, in quo ſane nil laudaſſes niſi memoriam ſingularem & infinitam librorum notitiam, facilemque ſe praebebat in audiendis, admittendis, conſulendis, adjuvandiſque adoleſcentibus, qui parabant aliquid laude dignum. Etruſcae linguae amore captus ejus gloriam ad omnes gentes dilatare ſtudebat, utque internoſcerent ii, qui extra Tuſciam orti ſunt, quando vocales latiore, & ſtrictiore ore ſunt efferendae, quibusdam adpoſitis ſignis in ſua Oppiani interpretatione, eas diſtinxit, viam, ut ipſe ajebat, monſtrans, qua alienigenae Tuſco ſermone exacte loqui cupientes adjutum iret. Parum tamen illi profuit iſtaec cura, ut nec profuit Triſſinio, qui id ipſum molitus eſt. Vereor equidem ne dum Salvinio clari hominis magnique praeconium tribuendum ſuſcepi, ejus laudes minuam, ſtricte nimis recenſens ejusdem ingenii monumenta, nullumque ſequens orationis florem.

Erit, ut audio, qui haec ipsa dilatabit, & poterit facile, cum habeat in manibus, quae ipſe ſcripta reliquit. Neceſſe quidem eſt conſuli memoriae hominis, qui non omnia, quae potuit, edidit, ex quibus ſatis de illius exquiſita doctrina judicari poſſit, quique multos obtrectatores habuit. In his Juſtus Fontaninius (& cui homo, ut vita, ſic oratione turbulentus non fuit inimicus?), Hieronymus Lilius, & Jeſuitae fere omnes. Horum odii cauſſam Jo. Lamius, qui commentariolum de Salvinii vita ſcripſit docte magis quam eleganter, retulit in id, quod Thomae Cevae poema de veteri & nova Philoſophia non admodum probaviſſet, quod Brigae Jeſuitae conatus in Piſanos Doctores damnaſſet, & quod eſſet intimus Dominico Lazzarinio. Quare minime eſt mirandum ſi Lucius Sectanus ſatyris ſuis illum inſectatus eſt, minime reverens reprehenſionem aequorum hominum, quorum unus fuit conſenſus abſuiſſe ſemper a Salvinio vitium captandae malis artibus gloriolae, de quo ipſum inſimulavit. Quid opus habebat his artibus vir tanto nomine, tantaque doctrina, ut neſciam an poſt Politianum, & Victorium

majorem tulerit Etruria? Adde quod in eo nihil erat falſum & ſimulatum, ut omnes hominis ſimpliciſſimi pectus nudum viderent. Non occultabat vel vitia ſua, quibus nemo caret, & quod gaudebat extructis menſis, & frequentibus poculis, id ipſum erat cum amicorum oblectamento, a quibus ad convivia invitabatur, quae exhilarabat feſtiviſſimis dictis, omnique eruditionis copia. Mortuum an. MDCCXXIX. XVI. Kal. Jun. multi laudarunt. Quotquot enim erant Florentiae Academiae illuſtriores, quae ſaepiſſime ejus vocem eruditam audierant, extare monumenta voluerunt, quae poſteritati propagarent praeſtantiam illius doctrinae atque virtutum, & ad exemplum, & ad memoriam laudum patriae, quae ita ſemper floruit litteris, ut in ea ſedem ac domicilium poſuiſſe viderentur. Salvinii vero frater, qui erat e Canonicis Florentinis unus, notus & ipſe ob eruditionis copiam & ob edita ſcripta, haec in illius ſepulcro, quod eſt in S. Spiritus, ut vocant, coenobio, inſcripſit.

D. O. M.

D. O. M.

Antonio Mariae Salvinio Andreae F. Patric. Flor. Philoſopho Oratori Poetae Praeſtantiſſimo, rei litterariae bono promovendo unice nato, Graecarum literarum in patrio Atheneo annis LIII. *interpreti, & reſtauratori, Etruſci Sermonis amplificatori, complurium linguarum peritia, ac earum ſcriptorum verſione, eruditionis copia lubentiſſime humaniſſimeque in omnes effuſa, ingenii ſui monumentis editis, aliorumque illuſtratis emendatiſque, pietate in Deum, morum suavitate, vitae innocentia, in cives amore, in exteros doctos homines benevolentia toto orbe celeberrimo. Vix ann.* LXXV. M. IIII. D. IIII. *Obiit* XVI. *Kal. Jun.* MDCCXXIX. *Salvinus Salvinius Fratri deſideratiſſimo moeſtiſſimus P.*

OPERA EDITA:

Anacreonte tradotro dall' originale Greco in Rima Toſcana: in Firenze nella Stamperia di Ceſare e Franceſco Bindi 1695. in 12. *Secundo Salvinius reddidit Italicis verſibus Anacreontem, haecque interpretatio cum aliis illuſtrium virorum edita fuit Florentiae 1723. a Joſepho Mannio.*

Teocrito volgarizzato: In Venezia preſſo Baſtian Coleti 1717. in 12. *Quae a Bione & Moſcho ad nos venerunt Idyllia, & hujus quoque epigramma, nec non epigrammata Theocriti vertit etiam Salvinius.*

Iliade e Odiſſea d' Omero tradotte dall' original Greco in verſi ſciolti, in Firenze 1723. per Gio. Gaetano Tartini e Santi Franchi in 8. *In ſecundo volumine extat verſio* della Batracomiomachia e Inni d' Omero.

Oppiano della Peſca e della Caccia tradotto dal Greco e illuſtrato con varie annotazioni, In Firenze 1728. appreſſo il Tartini e il Franchi in 8.

Heſiodi Aſcraei, quae extant, Orphei & Procli Philoſophi hymni, omnia in Italicam linguam translata &c. Patavii typis Seminarii 1747. in 8.

Callimachi Cyrenaei hymni Etruſcis verſibus redditi. Accedit poemation de Coma Berenicis Graece ſuppletum: Florentiae typis Moukianis 1763. in 8.

Nicandri Theriaca & Alexipharmaca Italicis verſi-

bus interpretata: Florentiae ex officina Moukiana 1764. in 8.

Musaei Grammatici de Herone & Leandro carmen Italicis versibus redditum; Florentiae typis Caesareis 1765. in 8.

Coluthi raptus Helenae Italicis versibus redditus: Florentiae typis Caesareis 1765. in 8.

Tryphiodori Aegyptii Grammatici excidium Trojae Etruscis versibus redditum; Florentiae typis Caesareis 1765. in 8.

Arati Solensis Apparentia Italicis carminibus versa; Florentiae typis Moukianis 1765 in 8.

Carmina Gregorii Nazianzeni totidem Latinis versibus reddita. *Edita fuerunt a Muratorio inter* Anecdota Graeca, Patavii 1709.

Di Senofonte Efesio degli amori di Abrocome e di Anthia libri V. tradotti con una cicalata sopra Priapo: Londra per Gio. Pikard 1723. in 12. *Edidit haec Paullus Antonius Rollius.*

Di Isacco Casaubono della Satirica Poesia de' Greci, e della Satira de' Romani: Libri due tradotti dal Latino in Lingua Toscana da Anton Maria Salvini. E il Ciclope di Euripide tradotto dal Greco dal medesimo; Firenze appresso Giuseppe Manni 1728.

Delle vite de' Filosofi di Diogene Laerzio lib. VI. *Istaec interpretatio extat in Parte III.* Dei Discorsi Accademici detti nell' Accademia degli Apa-

tisti; Firenze appresso Giuseppe Manni 1733. *In Volumine I. p. 299. ejusdem operis extat etiam* Manuale di Epitteto. *Loca obscuriora Philosophi ipse quoque obscure vertit, quia ajebat*, nel volerli talora schiarire si porta pericolo di far dire all' Autore ciò che non ha mai pensato.

Il Catone Tragedia tradotta dall'Originale Inglese; in Firenze per il Guiducci e Franchi 1715. *Pro Adissone, qui auctor fuit hujus Tragoediae, extat* tra le poesie scelte di vario genere pubblicate da un Socio Colombario, Firenze 1754. presso Gaetano Viviani in 8.

Lettera Apologetica tradotta in versi Toscani sciolti.

Vita di S. Francesco di Sales Vescovo e Principe di Ginevra Institutore dell' Ordine della Visitazione di S. Maria scritta in Francese da Giacomo Marsellier &c. e tradotta nell'idioma Toscano da Anton Maria Salvini, Dedicata alla Santità di N. S. Papa Clemente XI. Tomi II. in Firenze 1714. per gli Guiducci e Franchi in 4.

Lamentazioni di Geremia tradotte dal Greco e poi riformate dall' Ebraico. In Firenze 1728. per Bernardino Paperini in 4. *Extant cum Benedicti Menzinii Italica paraphrasi.*

Satire di Aulo Persio tradotte in Verso Toscano, in Firenze appresso Giuseppe Manni 1726. in 4. *In epistola ad Lectorem ait Salvinius se Virgilium quoque Italicum fecisse, suamque poeticam interpre-*

tationem brevi emissurum, *quod tamen minime prae*-*stitit*.

Traduzione di un discorso di Leone Imperatore in lode di S. Niccolò. *Extat p. 92*. delle Prose Sacre; Firenze 1716.

Libanii epistolae plures Latine redditae. *Vide quae de Salvinii opera in Libanium narrantur in Praefatione Amstelodamensis editionis Libanii Epistolarum an.* 1738. *Inter cetera Wolfius hujus editionis auctor ait*: utriusque hujus codicis (*scilicet Laurentiani*) epistolas Ant. Maria Salvinius . . . an. 1695. descripsit, Latine convertit, ac cum praestantissimo Rostgaardo communicavit. Idem vero ἀπογραφον, emendationibus Salvinianis hinc inde ornatum, una cum versione Latina in Italia aere suo redemit Jac. Philippus Dorville, vir egregius, qui & mihi pro sua in me benevolentia utriusque usum concessit. Interpretatio Latina notulis interdum non indoctis instructa ita comparata est, ut vir doctus verba potius verbis reddere, quam sensum clare exprimere voluisse videatur. Nihilominus tamen vel sic in locis obscurioribus rectius perspiciendis facem mihi praetulit.

Recensuimus, quae in vulgus editae fuerunt, Salvinii interpretationes. Multas alias ineditas reliquit, exempli gratia Nubium & Pluti Aristophanis, Anthologiae, Q. Calabri Smirnaei, Plotini, Dyonisii Periegetis, Nonni Panopolitae, Manetonis, Ho-

ratii, Ovidii, aliorumque hujusmodi plurium tum Graecorum tum Latinorum Scriptorum. Non enim facile invenies qui plura in Italicam linguam converterit, suoque semper more elegantissime. Vir omnium prudentissimus Apostolus Zenus ita de his Salvinii scriptis judicavit. Annotaz. alla Bibliot. dell'eloquenza Italiana Tom. I. p. 289. Le traduzioni dell'Abate Salvini vengono dal Greco, dal Latino, dall'Inglese, o dal Francese, che in tutte queste lingue di sue ne abbiamo, sono e saranno stimatissime, poichè elleno fedelmente *ad verbum* e con purità di favella non solo i sentimenti ne rendono, ma l'espressioni ancora degli Autori, da cui sono prese, dalla qual sua, religiosamente osservata, fedeltà e ristrettezza ne viene l'essere le medesime aspre talvolta e scurette e con qualche stento; difetti, che come malamente si soffrirebbono in un Autore, debbono tuttavia perdonarsi a chi, siccome egli stesso si esprime, *ama meglio di esser fido interprete, che parafraste leggiadro*.

Discorsi Accademici sopra alcuni dubbj proposti nell' Accademia degli Apatisti Tomi III. Firenze appresso Giuseppe Manni 1712. 1725. 1733. in 4.

Prose Toscane Parte I e II. Firenze appresso Giuseppe Manni 1715. 1736 in 4.

Prose Sacre; in Firenze 1716. nella Stamperia di S. A. R. in 4.

Orazione funerale ed elegia in lode di Pier Andrea Forzoni Accolti: Firenze nella Stamperia di Giuseppe Manni 1720. in 4.

Vita di Benedetto Averani. *Extat in Vol.* II. delle vite degli Arcadi illustri; Roma 1710.

Sonetti di Anton Maria Salvini Accademico della Crusca; in Firenze 1728. nella Stamperia di S. A. R. appresso li Tartini e Franchi in 4.

Specimen Adnotationum & emendationum ad oram Diarii Italici Montisfauconiani. *Extat in Vol. VI. Symbolarum Gorii.*

Epistola ad Picturae Pictorumque historiam pertinens. *Extat in iisdem Symbolis Vol. VII. Decad. II.*

Superest nunc, ut de Salvinii Scholiis, quae ad aliena scripta illustranda contulit, dicamus. Cave tamen putes de omnibus nos posse dicere, cum innumera pene hoc in genere reliquerit. Neque mediocris pretii haec sunt. Ex iis, quae in unum Platonem exaravit (extat opus in Riccardiana bibliotheca) intelligi potest quam subtilis & doctus esset annotator.

Scholia in Inscriptiones antiquas Graecas & Romanas, quae extant in Etruriae urbibus cura & studio Antonii Francisci Gorii editas Florentiae.

. . . . in Columbarium Libertorum & Servorum Liviae Augustae & Caesarum ab eodem editum Florentiae 1727.

. . . . in Menandri & Philemonis fragmenta Amstolodami 1712.

. . . . in Hecubam Euripidis. *Edita fuerunt a Mario Guarnaccio cum sua Italica interpretatione.*

. . . . in Eustathium. *Vulgavit haec Alexander Politus*, cum suam Eustathii *interpretationem edendam suscepisset, Florentiae* 1735. *Vol. III*

. . . . alla Cronica di Buonaccorso Pitti: Firenze 1720.

. . . . al commento del Boccaccio sopra Dante. *Extant in Vol. VI. operum Boccaccii editorum Neapoli 1724. a p. 332. ad p. 386. Ex his quidem cognosci potest quam peritus esset Salvinius variarum linguarum, & quanta eruditionis vi polleret.*

. . . . al Malmantile Racquistato; Firenze 1750.

. . . . alla Fiera e Tancia del Bonarroti; Firenze 1726.

. . . ad alcuni Sonetti del Casa: Napoli 1733.

. . . . alla perfetta Poesia del Muratori.

Vide quae Spanhemius attulit in Vol. I. magni operis (*de numismatibus*, Londini 1706. in fol.) *quo in loco Salvinium appellavit* virum varia & insigni doctrina.

Epistolas Salvinii, quae huc atque illuc sparsae sunt minime commemorandas putamus, si unam excipias, qua Ulyssis tragoediam a Lazzarinio factam pluribus extulit. Extat haec epistola inter Lazzarinii ipsius carmina.

ANGELUS FABRONIUS.

FRANCISCO DANIELO

S. P. D.

SI quis animo cernat, quae Summi Pontifices in condendo jure Ecclesiastico statuere, intelliget is, qui tum esset Reipublicae status, quae potentiorum effrenata licentia, quamdiu horum cupiditas compressa minime fuerit, & quantus extiterit eorum laudis fructus, sane amplissimus, qui aequis legibus privatorum ablatas fortunas, latrociniis indignissimis municipia vastata, domos exinanitas, vitae & religionis ordinem eversum, hominesque ex servitute in libertatem restituere adlaborarunt. Vel apud populum Romanum ea fuit suorum Pontificum reverentia, ut jus ab iis, velut ab ipsa justitia, postularet, hos leges tractare, hos formulas componere, & quae responsa dabant inter sacra ac caerimonias, tanquam Deorum munus, asservari voluerit.

Sane quoties ad illius populi ortus, progressusque animum converti, & qua re maxime imperium quaesiverit, invenerit, retinueritque mecum reputavi, semper arbitratus sum, multum illum virtuti, multum fortunae, plus etiam juri debuisse, neque ex initiis tum angustis atque humilibus ad tantam magnitudinem splendoremque ulla magis re, quam legum religione pervenisse. Dum hae, virtutesque illarum comites viguere, incolumitatem libertatemque retinuit Respublica, verum dum a legum vinculis se laxatos esse non moleste tulerunt homines, vitiorum & virtutum poenis ac praemiis sublatis, omnis illius populi gloria sensim obscurata est & evanuit, nec valuerunt arma ad illam recuperandam. Principium quidem & fundamentum illarum omnium fuit sapientia illa, quam σοφιαν *Graeci vocarunt, de qua vere dixit Ennius apud Ciceronem:*

Tollitur e medio Sapientia, vi geritur res,

& qua nihil a Deo uberius, nihil praestabilius hominum & imperiorum felicitati tuen-

dae datum esse omnes facile concedunt. Quae cum ita se habeant non dubito, quin mireris, atque etiam stomacheris voces eorum, qui Romanarum legum studium tanquam insulsum ac leve contemnunt, ajentes exiguis terminis illud contineri, plus memoria quam judicio egere, in litteris & in syllabis aucupandis versari, plerumque de stillicidio, de fluminibus, de cloaca, de glande legenda, aliisque hujusmodi ineptiis quaerere, a gubernaculis civitatum una pene voce repelli, excludi ab omni doctrina rerumque majorum scientia, ac tantum in judicia ac conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudi, atque compelli. Vel illa, quae clamatores hujusmodi odiosi parva ducunt, sunt sane magna & praeclara, cum ad lites amovendas, quibus hominum societas turbatur, conducant; nec propterea negligit Juris prudentia majora, ac nullum est officium tam sanctum, tam solemne, ac tam augustum, cui non consulat, coercet pecuniae, imperii, libidinum, ac reliquarum cupiditatum flammam, uno justitiae officio homines cum Deo conciliat ac jungit, dat instrumenta ad animi infirmita-

tes sanandas, ac virtutem honestatemque colendam, factiones reprimit, pacem domi forisque parit ac retinet, neque minus de re publica, quam de privata bene moderanda adlaborat. Haec respicientes Romani Pontifices iis temporibus, quibus nullum certum jus erat, cum omnia penderent a potentiorum arbitrio, ac superstitio fusa per gentes oppressisset omnium fere animos, atque hominum imbecillitatem occupasset, tanto malo occurri non posse putarunt, nisi pristina redderetur Romanis legibus auctoritas, cogerenturque omnes ii, qui Ecclesiae militabant, iisdem obtemperare. Hinc in veteribus monumentis invenimus nomina multorum, qui pro honore ecclesiastico, & more sacerdotii *profitebantur se, ceteris abjectis juribus vel Longobardorum, vel alterius gentis*, lege victuros Romana (1). *Hoc qui gustaverant jus vel primoribus labris doctissimi, qui sequebantur aequissimi putabantur, & cum de*

(1) *Vid. Muratorium,* Antichità Estensi Vol. I. p. 78.

condendo jure Canonico cogitatum esset saeculo IX. *ab ipsis Romanis Pontificibus, ex eodem fonte magna ex parte illud hauriendum esse judicarunt. Sed ita tota ratio temperata est, ut Christianae institutiones suam vim suumque robur obtinerent, ex quibus tantum accessit dignitatis iis legibus, quas a Romanis mutuati sunt Ecclesiae Catholicae summi Rectores, ut hominum studia ad suas utilitates allicere atque excitare facile potuerint. Tum videre licuit non in Italia modo, sed & in aliis dissitis regionibus judicia exerceri ex praescriptionibus juris canonici, & Ludovicus ille Gallorum Rex, non tam sanctitate morum, quam rerum agendarum prudentiâ clarus, ab illo jure multa sumpsit, quae ad proprietatem bonorum sartam ac tectam tuendam, ad justitiam administrandam, ad solvenda debita propriorum bonorum vel cessione vel amissione, atque ad intestatorum haereditates adeundas pertinebant*. Jus ipsum Consuetudinarium, quo regebatur regnum Orientale, *quodque conflatum fuit exeunte saeculo* XI. *totum ferme constabat ex canonicis legibus, quae tanto in pretio haberi coeperunt, ut ii se bea-*

tos putarent, qui illarum imperio subjicerentur. Hoc proponebatur praemium iis, qui sub Crucis vexillo ad loca Christi vestigiis consecrata occupanda convolabant (1), *hoc fregit avaritiam & audaciam illorum, qui* Feuda, *ut loquebantur, possidebant, quique sanctiora jura ad suorum arbitrium libidinemque eludebant, hoc inveteratam quamdam barbariem ex hominum moribus delevit. De hoc jure, sicuti de civili, quorum arctissima fuit semper conjunctio, custodiendo & proferendo magnopere curarunt civitatum rectores & conservatores, quare mirum videri non debet, si post inventos maxime saeculo* XII. *Pandectas non solum in Italia, sed etiam in Gallia, Anglia, Germania tot institutae fuerint cathedrae ad scientiam legum explicandam, ut hoc studium omnium amplissimum utilissimumque esse judicaretur. Nos quoque retinuimus majorum nostrorum consuetudinem, & haec nostra Academia, siqua unquam alia, optime de Juris*

---

(1) *Vid.* du Cange *voc. Crucis privilegia.*

prudentia merita esse videtur, ex qua, tanquam ex equo Trojano praestantissimi duces, sic hujus artis antistites nobilissimi prodierunt, qui non solum ad judicandum, respondendum atque agendum peritissimi fuerunt, sed etiam consilio ac sapientia regere rempublicam potuere. Ex horum numero unus ad vos venit, cujus summa potestas omnium rerum fuit, quique in ea cogitatione curaque semper versatus est, ut Academia Neapolitana discipulorum & magistrorum nobilitate, Neapolitanumque forum jurisconsultorum prudentia floreret. Horum nonnullos hoc ipso in opere laudavimus, & quod omnium consensione par summis esset poterat Josephus Paschalis Cyrillus, quod etiam te laudatore ac teste compertum habemus, ejus vitam eo animo declarandam suscepi, ut debitum illius virtuti praeconium tribuerem, tibique signum aliquod amoris & grati animi mei impertirer. Vale.

Pisis X. Kal. Majas MDCCXCI.

JOSEPHUS PASCHALIS CYRILLUS.

Jofephus Pafchalis Cyrillus patre Petro Cyrillo, Matre vero Terefia Perilla natus eft an. MDCCVIIII. Grumi in oppido agri Campani fatis frequenti, quod ab urbe Neapoli abeft millia paffuum IV. In hanc ipfam urbem a patre fane diligentiffimo, poftquam e pueritia exceffferat, & litterulis illis, quibus pueri ad humanitatem impertiri folent, imbutus fuerat, ductus eft, commendatufque Nicolao Capaffio civi & neceffario fuo, qui tum ingenii laude, omnique eruditionis genere in primis florebat. Hunc non folum ftudiorum, fed & omnis vitae ducem & moderatorem habuit, tantumque Capaffius ipfe adolefcentulo, in quo erat ingenium docile, come aptumque ad artes optimas, indulgebat, ut is plura a parente expectare minime poffet. Huic multarum difciplinarum expofitis copiis, quafcunque vellet eligendi poteftas fuit, libuitque in

una

una Juris prudentia, quasi tabernaculum vitae suae collocare, non illa quidem indotata & incomitata, sed verborum, & omnis eruditionis dote locupletata atque ornata. Itaque & Graecos & Latinos scriptores non solum pervolutavit, sed etiam insigniora eorum loca memoriae, qua plurimum pollebat, mandavit. Joannes vero Baptista de Vico, in quo sane erant interiores litterae, sermonis ansas dabat, quo illorum reconditiores sensus penetrare posset, eumque, dum vixit, libentissime semper audivit Cyrillus, & summa observantia coluit. Si qui erant alii, qui anteire ceteros doctrina putabantur, illos studiose frequentabat Cyrillus, & sub optimis praeceptoribus Cartesii & Gassendi dogmata, quae tum sola in Italia in honore erant, assecutus est. Mathesin vero vix a limine salutavit, & cum nimium tribueret Graecorum auctoritati, qui metiendi arte Geometriae modum terminabant, Socratis efferebat sententiam, quae est apud Xenophontem (1): *So-*

(1) Memorab. lib. IV. cap. VII.

crates geometriam eo usque discendam ajebat, donec quis posset, si opus fuerit, terram vel recta metiendi ratione accipere, vel tradere, vel distribuere, vel opus designare. Atque hoc tam posse disci facile, ut qui animum ad dimensionem advertat, is & scire possit quanta sit ipsa terra, & cognita metiendi ratione, discedat. Verum in geometria ad descriptiones usque intellectu difficiles discendo progredi, plane improbabat. Nec enim quid eae res usus haberent, videre se dicebat (tametsi earum minime rudis erat): posse vero ajebat eas omnem hominis vitam occupare, ac ab aliis multis, utilibusque disciplinis avocare. Rectius Galileus noster, dum geometriae miram utilitatem commendabat, ajebat illam vel dimetiendis ineptis hominibus sufficere. Quod ad Juris prudentiae studium pertinet, nihil praetermisit Cyrillus, quo adjuvari illa posse videtur, notitiam scilicet antiquitatis, & illa jura, quae dicimus naturae & gentium, quae hausit praesertim ex Grotii et Pufendorfii commentariis. Vix vero dici potest quantum, Capassio praesertim duce laboraverit in Romanis legibus noscendis

addiſcendiſque, quotieſque egebat interprete, omnibus, merito ſane, praeferebat Cujacium, Donellium, & Antonium Fabrum. De Cuiacio quidem illud Gravinae ſaepe in ore habebat: *Neque aliquid ignorare per illum, neque ſine illo quidquam diſcere licet*; quare auctor fuit Dominico Gentili vivido ingenio homini, & memoria ſingulari, ut vindicias ſecundum Cujacium adverſus Merillium exararet, quarum vindiciarum ſecundum fragmentum ipſe edendum curavit, & doctiſſima praefatione exornavit. Multa alia judicio & conſilio ſuo faciebat, quae ad famam doctrinae mature colligendam valebant, neque compleverat adhuc XX. aetatis annum, cum juris Pontificii in Lyceo Neapolitano explicandi munus obtinuit. Multos tum habuit competitores, ex iiſque erat unus, cui magnopere ſuffragari videbatur Cajetanus Argentius ſummae auctoritatis homo. Verum hic poſtquam diſputantem audivit Cyrillum (& diſputationes tum quidem habebantur more inſtitutoque majorum ad probandum ingenium & doctrinam candidatorum) ſic ingenium doctrinamque illius ſuſpexit, ut non ſolum ſuffragio ſuo, ſed

etiam amicitia dignum putaverit (1). Neque ita multo post jussus est Cyrillus e superiori loco tradere Institutiones juris civilis, cujus in ingressu muneris Latinam dixit orationem, ut probaret illius juris studium cum litteris hu-

---

(1) *Sunt qui narrant Jo. Baptistam Vicum tum non modo praeconium, sed etiam gravissimum testimonium tribuisse ingenio, moribus & doctrinae Cyrilli, cum in haec verba allocutus fuisset Didacum Vincentium a Vidania Neapolitanae Academiae Praefectum.* Testor apud te serio, Praefecte illustrissime, hunc adolescentem notum mihi a pluribus annis fuisse; immo ab ipsa prima ejus aetate meum vel discipulum, vel auditorem. Eo omni tempore probis se probasse, ac mihi in primis ob acre & excellens ingenium, ardorem studiumque discendi, atque ita profecisse, ut in meliori omni litteratura nullos sibi aequales habeat in aequali aevo. Addo & moribus modestum ingenuumque esse, & dignum, quem tales omnes aestiment atque ament. Peto igitur, ut ipsum in occasione adjutum velis; bene locaturus beneficium, quod in eum conferes. Stirpes istae fovendae & attollendae sunt in commune Reipublicae bonum, cui boni omnes studemus.

manioribus esse conjungendum, qua nescio an quidquam fieri potuerit elegantius & doctius. Dixit postea alias hujusmodi orationes, & aliquando auditorem habuit Bernardum Tanuccium, virum, qui tum potestate & dominatu omnium rerum (nimium fortasse liberaliter) dignus putabatur, quique se motum dixit adolescentis fama, atque desiderio addendi illi scribendi alacritatem. Post haec Cyrillus jussus est municipale jus Neapolitanum explicare, ac demum an. MDCCXXXXVII., cum illud munus per novem continuos annos sustinuisset, primariam juris civilis cathedram conscendit. Per idem quoque tempus jussu Regis in eadem Academia jus naturae & gentium feriatis diebus docuit. Quas omnes facultates quanta doctrinae copia, quantaque hominum cujusque aetatis & conditionis frequentia tractaverit, nihil attinet dicere. Commemorandum potius quam tenuerit viam in interpretando jure Romanorum, cujus rei testem habemus Aelium Serraum J. C. nobilissimum, qui non ut auditam, sed ut cognitam praedicavit: fuit enim ex discipulis illius unus. Ipsam legis sententiam, inquit ille, quam interpretandam su-

fceperat, fere ad naturalem aequitatem referebat. Hoc enim Romanorum leges ceterarum nationum legibus longo intervallo praeftare affirmabat, quod nihil ferme in Romana juris prudentia deprehendi liceat, quod non cum ipfa recta ractione, naturalique honeftate confentaneum, atque omnino ex ufu effet civilis focietatis. Expofitaque ipfius legis fententia & vi, omnes alias leges tum ex Digeftis, tum ex Codice, five ex Novellis colligebat, quae ad idem caput referri poffe videbantur. Tum celebriorum Jurifconfultorum fententias afferebat, ac de fuo etiam judicium & interpretationem proponebat. Et cum ufuveniret, Pragmaticorum errores in eo, de quo agebatur, redarguebat. Nec unquam nifi ex puriffimis locis omnia ad quaeque genera quaeftionum fumebat argumenta. Quam vero quaeque res vim & poteftatem haberet, definitione explanabat. Nam vim & analogiam verborum & calluit cum maxime, & ejus fcientiae adjumento legum germanae fententiae eruendae plurimum profici poffe affirmabat, qua in re veterum Jurifconfultorum fequebatur inftitutum. Rebus autem explican-

dis maximam item lucem conspergebat luminibus ex penu Romanarum antiquitatum petitis, sine quarum cognitione ajebat numquam investigari posse, nec assequi Romani juris sensum. Quid vero cum Neapolitano jure conveniret pro re nata declarabat, quidque contra repugnaret. Omninoque dum pectus discentium complebat bonarum rerum copia & varietate, singularem adhibebat verborum & sententiarum delectum, miramque purissimi sermonis suavitatem & leporem. Saepe etiam familiarius suis cum discipulis, agendo eos exhortabatur ad cultiorum litterarum studium, eisque tradebat rectam bonarum artium rationem, & quos fontes, quosque meliores cum veterum tum recentiorum auctores adiret, ostendebat. Ajebat enim inutilem fore omnem in scholis navatam operam, nisi quisque jugiter domi, inque omni vitae curriculo certam & expeditam in recolendis disciplinis teneret viam; quod sane temporius nosse plurimum interesset. Hactenus Serraus de ratione, quam Cyrillus adhibebat in instituendis discipulis suis ad Juris prudentiae studia, quam utinam magistri omnes sequerentur. Tam

vehementer hanc facultatem amplexus erat, ut non facile ferret quidquam illi objici, quod eiusdem dignitatem minueret; quare cum an. MDCCXXXXVI. in vulgus prodiisset Muratorii opus de vitiis juris prudentiae, illud, cum ex periculoso morbo nondum plane convaluisset, confutandum suscepit, probans adversario suo, illa Romani juris loca, quae mendosa ille esse statuerat, talia non esse, & si essent, minime illius dignitati officere posse. Sane quod a Muratorio objectum fuit, lepore magis elevandum, quam contentione frangendum videbatur, quia dum Juris prudentiam vituperat, illius se expertem, aut certe non admodum peritum ostendit. Sed hominis celebritas fucum facere poterat adolescentibus, hisque consulendum Cyrillus putavit. Adeo illi curae erat discipulorum utilitas, ut illorum caussa nullum effugeret laborem. Cum juvenis adhuc esset, confecit commentaria in Institutiones tum Juris Civilis Triboniani, tum Pontificii Lancellotti: confecit etiam postea in plerosque Juris Civilis Titulos, quorum pleraque sunt in manibus hominum. Elegantia, perspicuitas, brevitas, eruditio, judicium electioque verbo-

rum & rerum, & lucidus ordo haec omnia mirum in modum commendant. Non diffitebatur tamen illorum Auctor in Institutionibus Juris Canonici esse quaedam jejune nimis tractata, quae uberius, cum iterum ederentur, se persecuturum spopondit. Haud tamen fidem liberavit majoribus distractus curis. Quod vero ad commentaria in Institutiones Juris Civilis pertinet, quae minor annis XXIV. exaravit vulgavitque, ac postea ornatiora recudit, nihil melius fieri posse non nostri modo homines, sed & transalpini judicarunt, & instar omnium erit Burcardi Struvii auctoritas. *Inter tot*, inquit ille (1) *tantaque commentaria Arnoldus Vinnius prae ceteris commendandus maxime juvenibus est, qui solidiora scrutatur acute, inutilia rejicit omnino. Cyrilli Neapolitani Jurisconsulti doctissimi commentaria in Institutionibus illud potissimum commendat, quod uno eodemque loco haberi possit & antiquitatis notitia, & aliqua rerum*

(1) Biblioth. Juris § XIV.

practicabilium cognitio, & *masculae solidiorisque juris prudentiae scientia*, *methodo adeo facili perspicuaque*, *ut nihil pressius aptiusque desiderari queat*. Addere & illud potuisset Struvius nonnulla esse in Vinnio subtilia nimis, quae difficultate illa assequendi tardare industriam adolescentulorum possunt, contra ea in Cyrillo omnia esse ad intelligendum et explicandum expeditissima. Jam nemini dubium esse poterat qui quantusque Juris consultus esset Cyrillus. Itaque Carolus Borbonius, qui utriusque Siciliae regnum suam in ditionem redegerat, ut quod armis subegerat, legibus quoque muniret, auctore Bernardo Tanuccio, mandatum dedit viris non magis juris, quam justitiae consultissimis, ut in unum corpus, sive codicem universas Regni leges, quae magis ex usu essent, redigerent, hacque in re praecipuae partes essent Cyrilli. Huic enim, qui Secretarii nomen habebat, veluti alteri Triboniano impositum onus, ut unus, de Collegarum tamen sententia, totum opus seorsum perficeret. Hic omnibus usus, quibus pollebat vel naturae, vel doctrinae, vel industriae praesidiis, multa plurium annorum ope-

ra leges omnes Neapolitanas ex immanibus illis Constitutionum, Capitulorum, Rituum, Pragmaticarum & Rescriptorum voluminibus, in XII. libros instar Justiniani Imperatoris Codicis congeſſit ac tribuit, eoque selectarum rerum apparatu & concinnitate, atque Latini sermonis elegantia, ut nihil praestabilius fieri potuisse videatur. Absoluto jam prope Codicis dimidio (ad VI. enim libri initium ventum erat) placuit illius conditoribus converti Latina in Italicum, & id quoque onus in se recepit Cyrillus. Avidissime universum opus expectabatur & propter illius utilitatem, & propter opinionem, quam omnes habebant de illius fabricatore. Effecit quidem Cyrillus, ne suae partes desiderarentur, cum quae pollicitus erat, exitu praestitisset. Nihilo tamen minus, quod sane miraberis, a regia auctoritate illud ipsum opus minime approbatum fuit, & latuisset adhuc in tenebris, nisi ex thesauris a Cyrillo relictis idem deprompsisset publicaque luce donasset ejus discipulus Aelius Serraus. Huic sane & Cyrilli studiosi & Juris prudentiae Neapolitanae cultores plurimum debent, qui in parvum quemdam & angustum locum sum-

mo ordine, ſummaque elegantia, & ſub uno veluti adſpectu concluſa habent, quae diſperſa & infinita eſſe videbantur. Neque Cyrillus ipſe, ut plerique alii fere omnes Codicum ſcriptores, ipſeque Tribonianus, abrupta ac mutilata profert legum capita, & fruſta, ſed ſuccum quodammodo atque integram ſententiam uniuscujuſque legis, ac saepius plurium legum ſimul exprimens, inque orationem ſuam convertens, ſcriptionem adhibet continuam, ac propriam, omninoque ſuam: fontes autem unde quaeque lex promanat, ſuis locis indicavit. Hoc ſe debere munus patriae putavit Cyrillus, per quod effici poſſe intellexit, ut ceterae nationes, quae in edendis legum codicibus noſtra hac aetate laborarunt, in hoc etiam genere Neapolitanis plurimum concederent. Ad hanc juris interpretationem addidit ille cauſſarum operam, quae etſi ipſi moleſta eſſet propter forenſes tricas (atque hinc factum, ut ſero ad forum venerit) quam quod dicendi cogitationem afferebat, ſine qua ad nullam majorem unquam cauſſam eſt auſus accedere, quia tamen haec maxime clamores & admirationes, honores & divitias pariebat, non

negligendam putavit, poſtquam uxore & liberis auctus fuit. In eo quidem perfecti cauſſarum patroni imaginem licuit intueri, ex quo factum eſt, ut veluti Phidiae ſignum, quemadmodum de Q. Hortenſio praedicavit Cicero, ejus ingenium ſimul adſpectum & probatum fuerit, nullaque eſſet cauſſa, quae non ſuo digna patrocinio videretur. Inveniebat acute, dicebat pure & ſolute, pluribus & illuſtrioribus litteris, omnique fere doctrina inſtructus facile, quid in quamque ſententiam dici poſſet, expromebat; cum verbum poterat in duas pluresve ſententias accipi, eo, unde generatum erat, recurrebat, tamque bene origines Latinae linguae callebat, ut facile Vici diſcipulum potuiſſes agnoſcere. Sive de jure Civili & Pontificio, ſive de aequo & bono diſputaret, facile tenebat judicum aures non modo argumentorum, ſimilitudinum & exemplorum copia, & verborum delectu, & ſplendore vocis, & geſtus venuſtate, ſed etiam acumine, varietate, & ſaepe etiam feſtivitate ſententiarum. Intelligebat enim quantum interdum intereſſet breviter arguteque incluſo adverſario laxare judicum animos, eoſque a

ſeveritate paulisper ad hilaritatem riſumque traducere; & poterat facile, cum in illo ineſſet ſpecimen humanitatis, ſalis, ſuavitatis & leporis. Singularis quoque illius fuit ſollertia in pernoſcendis ingeniis ipſorum judicum, quibus accommodabat orationem, tanquam fidibus manum. Cum doctis ſcilicet & ab ſtudio bonarum litterarum eruditis argumenta adhibebat ex reconditioris philoſophiae & cultioris juris prudentiae fontibus hauſta, cum rudibus autem & unius forenſis diſciplinae ſtudioſis, Pragmaticorum teſtimonio & auctoritate, judicatiſque rebus utebatur. Solitus autem erat dicere nullum eſſe argumenti genus, quod contemnere cauſſarum Patronus debeat; fieri enim poſſe, quoniam non omnes eadem facultate ingenii praediti ſunt, ut quod in uno nullam, in alio plurimam vim haberet. Ceterum ejus dicendi ratio fuit adſtrictior & contractior, quealem ſcilicet foro judicibusque non admodum otio abundantibus convenire affirmabat. In cauſſis civilibus, ut plurimum ex ipſa re ordiebatur; in capitalibus autem & criminalibus, quas plures egit, ſemper exordio uſus eſt, quod ex ipſa cauſſa natum vi-

debatur, optimeque cum narratione cohaerebat, nec nimium apparatis verbis, exquiſitiſque ſententiis compoſitum erat. Sive autem Latine, ſive Italice & diceret & ſcriberet, politiorem elegantiam & perſpicuitatem, cui primas tribuebat, conſectatus eſt. Sunt in manibus hominum XV. uſque ejus Allegationum (ſic enim vocantur) volumina, ex quibus de illius ingenio praeſtantique doctrina judicari poteſt. Monendos tamen lectores putamus, quas priores ſcripſit, dum otio abundabat, ceteris poſterioribus, dum foro obruebatur, exaratis praeſtare rerum delectu & copia, & verborum ornamento. Sed in omnibus mira ineſt diſtributio, mira diſpoſitio rerum, mira legum & illuſtriorum interpretum cognitio, mira prorſus ars in dicendo quam maxime ad veritatem aequitatemque accommodate. Et quod admirabilius, idem peroruatus & perbrevis, ut quod de Craſſo & Scaevola praedicavit Cicero, unus idemque eſſet & elegantium parciſſimus, & parcorum elegantiſſimus. Omnino illi erat perſuaſum, nullam eſſe cauſſam majorem, & rebus plurimis involutam, quin breviori verborum comprehenſione rectiſſime agi

possset. Adeo vero celebratum erat in foro Cyrilli nomen, ut saepe ii, qui semel caussa ceciderant, eum sibi patronum adsciscerent. Ex quo, sicuti ex nimia opinione, quam judices habebant de illius artificio, ut non satis parati ad cavendum, illo dicente, sibi esse viderentur, factum est, ne saepe victor ex foro discederet. Cum propter assiduitatem in caussis & industriam, tum propter exquisitius & minime vulgare orationis genus animos hominum ad se dicendi novitate Cyrillus convertisset, saepe ab illo orationes funebres postulatae sunt, ex quibus, ut et ex illis, quas habuit in studiorum instauratione, intelligi potest fuisse in illo omnia naturae et artis praesidia ad eloquentiam excolendam. Attigit & poeticen, ne expers esset illius suavitatis; et licet, si quis unquam alius, Latinis litteris doctus esset, Italicas tamen Musas, quam Latinas faciliores expertus est. Renovabat autem studia humaniorum litterarum quoties a caussis publicoque docendi munere sibi dabatur vacatio, in iisque libentius conquiescebat, quod per illas mentis vires refici affirmabat. Levationem vero aegritudinum maxi-

me quaerebat a philofophia, videbaturque tum exercitatione, tum praeceptis, tum natura ad hanc fe formaffe legem, ut minimum animo perturbaretur. Ex quo factum eft, ut in uxorem & liberos, quam par erat, indulgentior effet, & nunquam irafceretur amicis, nec intempeftive accedentibus, aut impudenter rogantibus. Profecto nemo illius humanitatem defideravit, & cum ipfum audiviffes, facile dixiffes virtutem copulatam effe cum jucunditate vitae, ut ab hac nullo modo divelli ac diftrahi potuerit. Quae vero tribuebat viris bonis & gratis, ad animi fui laetitiam magni effe affirmabat, & praefertim in foro alienam rem, ut fuam, femper egit, nulliufque unquam defuit periculo. Accufatur a fuis crimine falfi Onuphrius Rofcius Inarimes Infulae, quam vulgo Ifclam vocant, Epifcopus, & cum nemo refiftere poffe videretur petulantiae adverfariorum, unus inventus eft Cyrillus, qui ejusdem patrocinium fufciperet. Ea cauffa, quae delata fuit ad S. Clarae, ut loquuntur, Cameram, quo concurfu hominum, & qua expectatione defenfa eft? Et quanquam hoc Cyrillo, cum aliquid accuratius dixiffet, femper

fere contigiſſet, ut nunquam dixiſſe melius putaretur, tamen omnium, qui aderant, conſenſu judicatum fuit, ceteros a Cyrillo ſemper omnes, illo autem die etiam ipſum a ſe ſuperatum. Quod lumen, quam doctrinae copiam ejus eloquentia non habuit? Itaque clientem ſuum non modo crimine, quo inſimulabatur, liberavit, ſed & in crimen illud adverſarios incurriſſe demonſtravit. Pari felicitate alias diluit criminationes. Quo autem deteſtabilior illorum immanitas & audacia appareret, qui inuſtum nefariis mentibus boni Paſtoris odium diu retinuerunt, multa de Epiſcoporum dignitate, multa de religione ac caerimoniis diſſeruit, ſicque imploravit judicum fidem, ac ſi in illo judicio univerſae Eccleſiae cauſſa ageretur. Omnibus quidem ſententiis abſolutus eſt Roſcius, nec amplius illius accuſatores eidem negotium faceſſere auſi ſunt. Fuit autem illa, quemadmodum de Craſſo dixit Cicero, tanquam cycnea hominis ſummi vox & oratio. Dicenti enim vehementiſſima contentione animi, ingenii & virium ſudor multus eſt conſecutus, ex quo cum cohorruiſſet, cum febri domum rediit, neque multos poſt dies ſtran-

guaria consumptus est*. Id accidit XII. Kal. Majas an. MDCCLXXVI. cum annos complesset LXVII. quo tempore Romam cogitabat, quia spe ducebatur se posse a Pio VI., a quo non multo antea benignissime acceptus fuerat, & tentatus etiam ad deserendam patriam, obtinere, quod Filio utilissimum foret. Sepultus est in Aede S. Annae, uti testamento caverat, ejusque funus omnes boni & litterarum cultores lacrimis decorarunt. Nemini vero, & vel iis, qui ejus doctrinae celebritatique invidebant, dubium fuit, quin ex illius interitu magnum detrimentum fecisset Neapolitanum forum, & subaccusare illos videbantur, qui cum summos honores, summamque potentiam consecuti fuissent commendatione juris prudentiae, inhonoratum (de iis honoribus loquor, qui a Rege tribui solent illustrioribus Jurisconsultis) esse siverint hominem, qui omnes fortasse ingenio & doctrina superabat. Sed non indiget litterarum dignitas externis hisce ornamentis; tuetur ipsa se se, eosque immortalitati commendat, non qui fortunati, sed qui doctrina clari & insignes fuerunt. Tanta porro omnium consensione hujus, & praesertim

legalis vis erat in Cyrillo, ut ille merito *volitet per ora virorum*, potueritque, dum vixit, ſuo jure, paucifque immutatis, dicere, quod ille Apollo Pythius apud Ennium:

.... a me omnes .... conſilium expetunt
In litteris incerti, quos ego mea ope ex
Incertis certos, compoteſque conſili
Dimitto.

OPERA EDITA.

Oratio habita in Regia Neapolitana Academia &c. cum Civilium Institutionum libros interpretandos aggrederetur. Neap. 1732. apud Felicem Carolum Muscam in 4.

Ad libros IV. Institutionum Civilium commentarius perpetuus. Neap. excudebat Felix Carolus Musca Volum. IV. in 4. *Separatim vulgata fuerunt. Tertius quidem liber an. 1737. quartus anno post, primus an. 1740. & secundus an. 1742. Cum horum epitomen fecisset Cyrillus vulgavit hoc titulo:*

Institutiones Juris civilis repetitae praelectionis, typis Josephi de Bonis. Neap. 1756. Vol. II. in 8.

Osservazioni di Giuseppe Pasquale Cirillo pubblico Professor di leggi nell' Università di Napoli sul trattato di Lodovico Antonio Muratori de' difetti della Giurisprudenza indirizzato all' Illustrissimo Sig. Marchese D. Bernardo Tanucci &c. Nap. 1743. nella Stamperia Muziana in 8.

Institutiones Canonicae. Neap. excudebat an. 1745. Joannes Franciscus Paci, & Joseph de Bonis an. 1756. Vol. II. in 8.

Commentaria de jure accrescendi; de vulgari & pupillari substitutione: de legatis, & fideicommissis; de conditionibus & demonstrationibus. *Dictaverat haec, cum regeret cathedram Pandectarum, quam obtinuerat an.* 1755. Commentaria de pa.

ctis & transactionibus: de rescindenda venditione; de donationibus; de jure Fisci: de jure naturali. *Dictaverat haec, cum teneret Cathedram Codicis, quam conscendit an.* 1747. Neapoli typis et expensis Vincentii Ursini 1781. Vol. II. in 4. *Cum horum commentariorum autographa obtinuisset Michael Leggius, vulgavit ea una cum Institutionibus Civilibus & Canonicis* (Vol. V. in 4) *cum hoc titulo*: *Josephi Paschalis Cyrilli opera omnia. Proposuerat enim sibi cetera Cyrilli edere, cujus vitam etiam copiosissime declaravit.*

Jos. Paschalis Cyrilli Antecessoris Codicis Legum Neapolitanarum libri XII. cura & studio Aelii Serrai I. C. Tom. I. Neapoli 1789. ex typographia Vincentii Ursini in 4. *Serrajus notis, praefatione, vita Cyrilli, & interpretatione Italica priorum quinque librorum ornavit hanc editionem.*

Allegazioni di Giuseppe Pasquale Cirillo Primario Professore di leggi nella Regia Napoletana Accademia, ed Avvocato famigeratissimo, distribuite in più Tomi dall'Avvocato Domenico Bracala. Nap. nella stamperia de' Fratelli Paci 1780. in 4. *Harum* Allegationum *prodierunt jam XIV usque volumina*; *XV. ceteras habebit cum indice copiosissimo. Vulganda quoque supersunt bina alia volumina* di Allegazioni criminali, *sicque omnia Forensia scripta Cyrilli habebis. Laus quoque illi tribuenda est, quod ediderit, & praefatione ornaverit opus Dominici Gentilis, quod inscribitur:*

Vindiciae secundum Cujacium adversus Merillium Neap. 1739. in 4.

Hactenus opera edita Cyrilli juridica recensuimus; restat ut cetera persequamur.

Oratio in obitu Ducis Cajetani Argentii Patritii Cosentini, & S. R. C. Praesidis, habita in Academia Ducis Anniballii Marchisii &c. Excudebat Neap. Felix Carolus Musca 1730. in 8.

Breve ragguaglio dell'Accademia degli Oziosi instituita in Napoli nell'anno 1733. in casa del Sig. D. Niccolò Maria Salerno Patrizio Salernitano de' Baroni di Lucignano; Nap. 1734. 1. Gennaro per Angiolo Vocola Stampatore dell'Accademia in 8.

Oratio in Regia Neapolitana Academia postridie nonas Novembris habita pro solemni studiorum instauratione; Neap. excudebat Felix Carolus Musca an. 1737. in 4.

Orazione in occasione delle nozze del Re Carolo Borbone con Maria Amalia di Sassonia. Nap. 1738. in 4.

La Contesa delle Muse. *Extat in libro, qui inscribitur*: In Regis Caroli Borbonii & Amaliae Saxonicae Nuptiis Regiae Neapolitanae Academiae obsequentis officium. Excudebat Neap. Felix Carolus Musca 1738. in fol.

Le Nozze di Ercole e di Ebe. Componimento Drammatico per le nozze di D. Michele Imperiale Principe di Francavilla, e Lionarda Borghese. Nap. 1740. nella stamperia di Felice Mosca in fol.

Elogio Funebre a Giuseppe Pappacoda Principe di Centola e Marchese di Pisciotta Cavaliere dell'insigne ordine di S. Gennaro, Consigliere di Stato &c. Nap. 1733 in fol. *Paucarum horarum opus fuit istud elogium, ut Cyrillus ipse affirmavit in epistola nuncupatoria.*

Elogio Funebre a Francesco Spinello Principe di Scalea Nap. 1774. in fol.

Curavit Cyrillus recudendos libros, qui inscribuntur: Le battaglie per la lingua Italiana di Geronimo Muzio Nap. per Felice Mosca 1743. in 8., *&* le Poesie di Francesco Lorenzini Nap. 1744. in 8. *Quanto is studio teneretur elegantiarum Italicae linguae Italicaeque Poesis, ex hoc quidem cognosci potest. Quaedam etiam attigit de Lorenzinii vita, & quae praefatus est doctum illum fuisse judicem declarant.*

OPERA INEDITA.

Commentaria de Jure Regni Neapolitani. *Dictavit haec, cum praeesset cathedrae Juris Muncipalis, quam occupavit an* 1738.

Jus publicum.

Dissertatio de libertatis venditione.

Dissertatio de uxoris in manum viri conventione.

Interpretatio in L. II. Cod. de usucapione pro emptore.

Dissertatio de servitute & contractu.

Obſervationes Juris. *Promiſerat Cyrillus in ſuis Inſtitutionibus Juris civilis ſe hujuſmodi Obſervationes exaraturum, & ex iis, quae reliquit, cognoſci poteſt ſibi propoſuiſſe illas in quinque libros diſtribuere, quorum ſinguli triginta uſque capita continerent.*

Poeſie varie. *Si omnia carmina tum edita, tum inedita Cyrilli colligerentur, ad magnitudinem voluminis pervenire illa poſſent. Permulta quidem eorum ſunt venuſta, elegantia, omnique lepore affluentia.*

Commedie varie *Harum quaedam lucem adſpexerunt. De his quidem omnibus ita judicavit Leccius* Sed & cum inter ceteras diſciplinas pueritiae tempore imbutus etiam ſcenica circa ſcenam verſaretur, factum ex eo, ut a puero, & ab adoleſcentulo quaedam non infacetae ferantur comoediae, & peream ſi quidquam vidi venuſtius, aut pulchrius. Quin ipſa veluti ſcitarum fabularum argumenta venuſtiſſima fuiſſe narrant, quae ſaepe moderatus fuit in unum Ferdinandi IV. optimi Regis, adhuc tamen pueri, ſolatium. Nonnunquam privatis etiam ſpectaculis dulci variaque amicorum laetitia exhibuit, in quibus quot erant perſonae, tot partes κατα φυσιν egit, licet quam quimaxime in callidi deceptoris perſona enituerit. In hiſce vero fabularum ſpeciebus non hos, vel illos hominum civitatumve mores delegit, ſed tales, quos univerſis Europae gentibus convenire

animadvertit, in quibus nunc adſurgit, nunc ſubmittit; nunc protrita, nunc gravidiora dicit: proponit vitia & caſtigat: locos communes τα εθικα και πολιτικα admiſcet; non vim, non ſubtilitatem, non amaritudinem, non dulcedinem, non leporem ipſum praetermittit; virtutes etiam ornat. Crederes opera eſſe Plauti, Menandri, Terentii, aliorumque aetatis ejusdem, quos ille,

. . . . . . *Stirps ſacra Gratiarum*

proximus aemulatur. Ceterum genere dicendi utitur aliquanto pleniore, temperatque ab effuſa illa, quae poetis permittitur, copia ac licentia ſcribendi.

Diſſertazione delle nozze tra Fratelli e Sorelle vietate per dritto delle genti.

Ragionamento ſulle maſchere da Commedia e da Tragedia uſate dagli Antichi.

Diſſertazione de' riti de' Gentili rimaſti tuttavia preſſo de' Criſtiani.

Orazione, in cui ſi dimoſtra, che dopo l'innondamento de' Barbari tutte le buone arti rinacquero e fiorirono in Italia,

Quatuor haec ſcripta recitaverat Cyrillus in Academia Otioſorum. Fertur monumentorum veterum perſtudioſus fuiſſe, & litteratam baſin Popidii Celſini erutam e marmore ſupra Pompejani templi januam poſito, dilucide illuſtraſſe. Auctor eſt Leccius in I-

talicam linguam Cyrillum quoque transtulisse nonnullas Ciceronis epistolas (& Ciceronem quidem non modo amabat, sed & in sinu ferebat) & libellum quemdam exerasse ad levandas fori curas, in quo puerum loquentem inducit, qui veluti per manum ab altrice aliqua in cujusvis sortis hominum domus introductus, eorum actiones scrutatur. Eo multorum vitia objurgavit, saepius acerbos sales miscens. Illum morti proximus tradidit sacerdoti, ea lege, ne unquam emitteretur. Si quis aliter, *inquit*, quocumque fine, aut titulo fecerit, sacer atque intestabilis esto, & Deus vindicato in ipso posterisque. Caveat.

ANGELUS FABRONIUS

ANTONIO FELICI ZONDEDARIO

PROPAGANDAE FIDEI

SECRETARIO

S. P. D.

Quoniam, lubente Principe, ingressi jam sumus scribere Academiae Pisanae Historiam, cujus primum hoc ipso anno edidimus volumen, juvat ex illius fastis eligere homines, quorum vitas litteris mandemus, ad quas nostra referatur oratio, quando, ut de iis dicamus, res & tempus postulabit. Amplius triginta hujusmodi vitas jam emisimus, atque hoc nunc te scire volo, permultos esse non in hac modo nostra Academia, sed & in universa Etruria, qui de Vincentio Maria Fassinio honorificentissimam mentionem faciunt, cum illum unum fuisse praedicent, qui plurimorum audaciae atque impudentiae resistere potuisset. Valebat porro ingenio atque doctrina, vir fortis & acris, magnique animi erat, & quotiescunque dicebatur quis male de Chri-

stiana Republica mereri, illi hostis & inimicus erat, & commemorare malebat se cum parcere posset perdidisse, quam cum perdere posset pepercisse. Sic cum ille vehemens & diligens judex esse volebat, animadversorque vitiorum atque errorum, intelligebat sibi magno opus esse instrumento, quod ut pararet, tanta erat industria, tantoque vigilabat studio, ut valetudini nihil indulgeret. Instructus igitur omni doctrinae copia non dubitavit manus conferere cum multis, ac praesertim cum Nicolao Freretio, cujus perdita improbaque consilia, ac furor exultans eorum, qui, illo magistro, catholicae religioni bellum indixerant, nisi reprimerentur, actum fore ajebat non de religionis modo ipsius, sed & de imperiorum incolumitate. Proh dolor! quot nunc videmus importatas calamitates florentissimo omnium regno ab iis, qui se falso philosophos nominant, quique longo intervallo praepararunt animos ad concipiendos impietatis, infidelitatisque fatus! Quid tam perversum sceleratumque excogitari potest, quam ab Ecclesia avellere sanctissimis moribus, fideque incorrupta administros, non jam ut ei desponsam

laudem praeripiant, se ut locum dent iis, qui divinae legationis caerimonias perfidia polluant, maculaque afficiant? Vosne eam philosophiam sequemini, ac probabitis, quae suis quemque bonis atque ornamentis spoliat, quae privat patriis focis eos, qui majorum suorum religioni tot hominum sanguine, tot vigiliis ac laboribus confirmatae atque defensae se fidem servaturos ostendunt, quae orbat templa omni decore & cultu, & Ecclesias suis legitimis pastoribus, quae sacras virgines, sacrosque homines, qui in claustris tranquille & sancte vitam degebant, medias in turbas propellit, quae suis ex sedibus convellit Reges, omnemque Reipublicae ordinem perturbat, quae factiosos oratores, indignissimosque furoris omnisque sceleris satellites ac ministros sanctissimo virtutis nomine decorat? Haeccine libertas est caedes, incendia, rapinas permittere vesanis hominibus, & cogere multos, qui aut imperium, aut gloriam, aut nomen denique populi Gallici salvum esse cupiunt, alienas quaerere terras, quibus nihil acerbius, quam eorum fortunas dissipari, quibus olim adjutoribus salvum & incolume servatum est

regnum vel ab externis bellis, vel ab intestinis factionibus? Si minus intelligeretur quanta haec mala essent, quae tamen per se se facile intelligi possunt, satis esset comparare tempus cum tempore, & prosperam Regni Gallorum fortunam, qua per plurima saecula usum est, cum adversa, qua nunc conflictatur, quaeque quotidie adeo ingravescit, ut sileant litterae, magistratus conticescant, fides publica magna ex parte conciderit, ferme exaruerint illi divitiarum fontes, agricultura & commercium, & fatale schisma aut eruperit, aut jam jam erupturum videatur. O praeclaram emendatricem imperiorum philosophiam, quae flagitii & levitatis auctores, desertoresque omnis sanctioris juris in concilio Deorum collocandos putat! Non possumus haec sine horrore recordari, & nisi civitatum rerumque publicarum rectores providerint (latius enim patet illorum scelerum contagio, quam quisquam putat) ut cohibeatur rerum novandarum cupiditas, suusque honos reddatur religiosis institutionibus, sero dolebunt sibi conflatum fuisse periculum, nec facile sanari posse malum, quod impietas peperit. Ille ille popu-

lus, qui moderandi & regendi ſui poteſtatem quaſi quasdam habenas ſapientioribus tradidit, cum recuperabit, fruſtra eidem exultanti frenos furoris injicere adlaborabunt. Illius porro non intereſt, quo exitu haec fiant (nil enim tam eſt fatale quam vincula velle rumpere quando plane abiit probitas morum) ſuum dolorem, ſuumque & publicum malum gaudebit. Haec, amicorum ſuaviſſime, tecum agere libuit, ut dolori, quo diſcrucior, ſolamen aliquod afferrem, & hic opportunus viſus eſt locus, in quo de homine ſcribendum ſuſcepi, qui omnia ſua ſtudia omneſque labores ſuos πσευδω *Philoſophorum fraudibus detegendis conſecravit. Vale, & quoniam Summi Pontificis benignitate ſuſtines ampliſſimum munus, cui propoſitum eſt conſulere iis, qui eas tenent regiones, in quibus olim floruit catholica religio, nunc vero vix illius veſtigium apparet, aut age, quod dignum eſt, forti magnoque animo, aut ſi id temporum iniquitate non poteris, mecum lacrymare.*

Piſis ipſo Dominicae Reſurrectionis die MDCCXCI.

VINCENTIUS MARIA FASSINIUS

VIncentius Maria Faſſinius Pedamontanus. Is natus eſt Raconiſii XIV. Kal. Septembris an. MDCCXXXVIII. honeſtiſſima familia & probatiſſimis parentibus Tereſia Roſſetta, & Sebaſtiano Faſſinio, qui ita jus civile exercebat, ut in bonis patronis haberetur. Jactis in patria litterarum fundamentis, datoque Gareſii nomine Dominicanorum familiae, Vincentius operam haud mediocrem navavit primum philoſophiae in coenobio, quod Boſchum vocant, deinde theologiae Novocomi, uſus praeceptore Garibaldio Mediolanenſi. Sed multo majorem fructum cepit ex Academia Bononienſi, quae cum abundaret doctrina & ingeniis, per eam conſecutus eſt Faſſinius, ut Graecas litteras arriperet, ut hiſtoriam antiquitateſque Chriſtianas noſceret, utque ſe ex laqueis Scholaſticorum exueret. Ne nova ſapientiae luce recreatus ex umbraculis in ſolem procederet, impediebat pervicacia praepoſitorum, qui addicti, dediti, obſtricti veteribus ſententiis

consuetudinibusque viam ceteris emergendi e tenebris, quantum poterant, obsepiebant. Horum nonnullos patientia atque obsequio mitigavit, quare facile obtinuit, ut Brixiam mitteretur ad docendam philosophiam. Quinquennium in illa urbe fuit, cum additum oneri explicandae philosophiae munus fuisset instituendi sacris addictos adolescentes ad illius genus theologiae, quam Casuisticam dicunt. Quia huic non desunt adversarii atque obtrectatores, ita partes suas agebat Fassinius, ut fontes theologiae atque ethices, unde saluberrima praecepta virtutis & scientiae haurirent, discipulis suis aperiret. Quo vero illus sententiae tum inclinarent in morum scientia conjici poterit ex iis, quae scripsit tum Latine, tum Italice de Danielis Concinae collegae sui vita, hominis duritate severitateque, & odio in Jesuitas, quos tristi vocabulo moralis corruptores vocabat, in universa non modo Italia, sed etiam ultra montes & maria valde noti ac cogniti. Studia, consilia, sententias cogitationesque illius sic aperuit, ut materiem dederit Romanis Censoribus opus Italice scriptum notandi. Nam ut Jansenismi culpa Conci-

nam, qua insimulabatur, liberaret, ajebat istud non corpus, sed umbram esse, confictumque a Jesuitis novum haeresis genus fuisse, quo impudentius in viros doctrina & probitate praestantes debaccharentur. Coactus quaerere dictorum excusationem affirmavit librum minime a se scriptum fuisse, sed a Dionysio Sandellio, cujus nomen quidem prae se ferebat, & hunc parum fidelem fuisse in convertendis ex Latino in Italicum suis de Jansenismo sententiis. Minime quidem censoriae severitatis nota inusta fuit Latino commentario, quanquam nemo dubitaverit, quin utrumque ex Fassinii officina prodierit. Erant amici, qui illum hortabantur & suadebant, ut cautior esset in contentionibus, sed facile is calescebat, & quodcumque consilium iniisset, id sibi fortiter persequendum putabat. Post haec Ferrariam abiit suis theologiam explicaturus. Quando ipsi tempus vacabat a docendo, libentissime consumebat Venetiis, requirens maxime consuetudinem doctissimosque sermones collegae sui Bernardi Mariae de Rubeis. Quod hoc non modo, sed & Casto Innocentio Ansaldio familiarissime usus sit, iis se praesertim

debere ajebat quidquid in divinarum rerum studiis profecisset. Et sane perpaucos invenies, quos cum iis doctrina & ingenio conferre possis. Homo navus & industrius, & famae cupidus multa seponebat, quibus ad conficiendos libros uteretur, & antequam Brixia discederet, cum vulgasset commentarium *de singularibus Eucharistiae usibus apud veteres Graecos*, hortatore de Rubeis, commentarium alterum Venetiis emisit *de priscorum Christianorum synaxibus extra aedes sacras*. In his antiquitatis effigiem in eo, quod pertinet ad Eucharistiae usum, expressam intueri licet; atque ex ipsis maxime disces, quod etsi effluxerint multa ad nos ex ethnicorum disciplina, quia sanctissima religione consecrata fuerunt, veteres Christianos illa retinuisse, non secus ac si ex sacro quodam augustoque fonte manassent. Non licet temere atque injuriose aliquid da majoribus nostris suspicari; docti enim ipsi ab Apostolis, aut ab Apostolorum discipulis nil nisi considerate & sapienter egerunt vel ad retinendas, vel ad alliciendas hominum voluntates, & optime de litteris ii mereri videntur, qui illorum institutiones con-

suetudinesque, & harum origines optimo in lumine collocant. Sed ad haec non mediocri opus est eruditione atque doctrina, & quod iis optime esset instructus Fassinius, cum illi aliquid hujusmodi occurrebat, libentissime in illud ingenii sui aciem intendebat. *Me id multo magis movet* (scribebat ad me aliquando) *quod est sanctum & antiquum, quam tot recentiorum theologorum jejunae inutilesque concertationes, quare da mihi veniam, ut in nomine tuo appareat commentarius, quem nuper confeci de veterum quorumdam christianorum propriis selectisque nominibus, quoque complexus sum omnem in hac re majorum nostrorum morem, sive nomina sibi nova christianas virtutes christianosque heroas exprimentia adsciscerent, sive ethnica retinerent*. Malui parum pudens videri, quam amicissimi viri non obsequi voluntati, & qui editus liber Venetiis fuit an. MDCCLXXVII. late dimanavit ad existimationem hominum vel eorum commendatione ac judicio, quos antea laeserat ipse. Etenim plurima in eo doctrina atque eruditio comparet. Paullo ante quam haec ederet, cum Patuzzii & Concinae moralia quaedam Ve-

netis typis imprimerentur, de iis ita praefatus est Faſſinius, ut quae paullo aſperior ac durior a multis eſſe judicabatur doctrina ab his viris tradita, ipſo diſſerente, moderata & ex sanctioribus ac purioribus theologiae hauſta fontibus appareret. Nihilo tamen minus haud ſcio an melius fuiſſet Faſſinio revocare animum ab hujuſmodi diſputationibus. Non debet enim eſſe ſeverus in judicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe judices non vult: praeter quam quod etſi ſeveritas interdum probari poſſit in morum ſcientia, acerbitas nullo modo. Verum ipſe ex hac re maximam laudem ſe capturum ſperabat, ſi collegas ſuos vehementiſſime a Jeſuitis oppugnatos defendiſſet, nec labor, nec periculum erat ullum, quod pro dignitate familiae & honore ſuorum refugeret. Dum enitebatur, ne amicis deeſſet, de Franciſco Ginannio Comite Ravennatenſi ea litteris mandavit, quae declarant fuiſſe illum nomine & memoria dignum ob multas virtutes & ob praeſtantiam in naturali hiſtoria, quam multis operibus, doctis iis quidem & laborioſis, illuſtravit. Quibus ex ſcriptis cum famam haud mediocrem collegiſſet Faſſinius,

auctor illi fui, ut Academiam Pisanam cogitaret. Nam cum substituendus esset in locum Jadertini hominis Stratici, qui divinos libros interpretaretur, neminem Fassinio huic muneri aptiorem esse putabam, quod noverat Graecam linguam, Hebraicam attigerat, & rerum divinarum scientia, critice, omnique sacra eruditione pollebat. Mihi tamen cum Antonio Mormorajo, quocum communem curam habebam rerum Academiae Pisanae, plurimum certandum fuit, ut Fassinius voti compos fieret. Tandem an. MDCCLXXII. Leopoldi Magni Etruriae Ducis benignitate factum est, ut ipse inter Pisanos Doctores cooptaretur, venitque omnibus collegis suis charus expectatusque, quod de eo multa sane honorabilia rumor ipse pertulerat. Quanquam sibi gravem adversariam constitutam & paratam esse intelligebat, summam quamdam expectationem, non tamen animo defecit, & dum adlaborabat, ne discipuli suam desiderarent aut industriam, aut diligentiam, inducebatur cohortationibus meis, ut auxilium ferret ad Litteratorum Ephemerides conficiendas, utque materiem seponeret ad opera contexenda, quae sibi & Academiae

Pisanae aliquando futura essent ornamento. Tantum is quidem evigilabat in studio, ut tum (non enim eamdem semper retinuit consuetudinem) frenis magis, quam calcaribus egeret. Paucorum mensium spatio, quod vix credibile videtur, magnum illud volumen composuit, quo historiam Ecclesiasticam ab Natali Alexandro scriptam ad nostra usque tempora perduxit. Fecit hoc rogatu Remondinii typographi Bassanensis, qui praemia haud mediocria operi proposuit. Sed cum ubique praeproperam quamdam festinationem Auctor ostendat, utilitati magis suae, quem famae consulere voluisse videtur. Illa quidem potiora sunt judicanda, quae antea adversus Nicolaum Freretium & Firminum Abauzitium exaravit ad confirmandam tum Apostolicam originem Evangeliorum, tum divinam auctoritatem libri Apocalypseos. Fuere sane auribus animisque catholicorum omnium absurda, quae Freretius, vir cetera doctus, attulit, ut suaderet Evangelia fuisse conscripta, postquam e vita cesserant Apostoli, horumque Discipuli, hisque a Christianis tributa, ut majorem illis fidem auctoritatemque conciliarent, sed neces-

ſe erat ſtrenuum inveniri bellatorem, qui armis doctrinae cauſſam catholicae religionis tueretur atque defenderet. Plures id ſuſcepere, ſed quod ceterorum Faſſinio non plane probabatur pugnandi ratio, ſuam quamdam adhibuit. Ex antiquiſſimis enim probatiſſimiſque ſcriptoribus confici id poſſe, quod volebat, putavit. Vere enim Tertullianus (1). *Si conſtat id verius quod prius, id prius quod & ab initio, ab initio quod ab Apoſtolis; pariter utique conſtabit id eſſe ab Apoſtolis traditum, quod apud Eccleſias Apoſtolorum fuerit ſacroſanctum.* In ingenti campo licuit ſcriptori vagari libere, & patefacere & illuſtrare multa, quae ad ultimorum Eccleſiae temporum hiſtoriam pertinent. Si inveneris, qui acrius cum Freretio pugnare tibi videatur, minime profecto invenies, qui majorem teſtium copiam, quam Faſſinius, attulerit ad impudicam Galli ſcriptoris ceterorumque, quibus uſus eſt impietatis miniſtris (2) impudentiam reprimendam. Qua vi-

(1) Lib. IV. con. Marc. Cap. V.

(2) *Sunt qui tradunt arma Freretio commodaſſe Vol.*

ctoria elatus sibi & resistendum Abauzitii Genevensis licentiae putavit; quem & si vicisset, famam optimi propugnatoris eorum librorum, quos in Academia Pisana interpretabatur, quibusque maxime stat res Catholica, se assecuturum sperabat. Etenim Abauzitius unicum novi Testamenti propheticum volumen minime Joanni Evangelistae, sed vel Cerintho, vel alteri, nescio cui, maleferiato atque fraudulento homini esse adscribendum contendebat. Tum quoque necesse fuit Fassinio peragrare celebriores Ecclesias ac praesertim Graecas (de his enim, minime de Latinis ambigebatur) atque ab iis monumenta conquirere, ac testes excitare e Palestina, Syria, Cappadocia, Cypro, Aegypto, aliisque Orientis regionibus, qui probarent a primo saeculo ad nonum usque se constantissime agnovisse librum apocalypseos tanquam verum & genuinum S. Joannis Apostoli foetum. Quibus optimo in

---

terium, & eos, qui Parisiis conveniebant apud Olbachium, Amilavillium, Diderotium, aliosque hujus furfuris homines.

lumine collocatis, multas haereticorum fraudes aperuit, qui cum non solum impie, sed etiam indocte ea confingunt, quibus mentes imbutae pravis cupiditatibus, aut non satis ad cavendum paratae in errorem inducantur. Jure meritoque dolebat in ea nos devenisse tempora, quibus ab hominibus ambitione, malo cultu, pravisque opinionibus corruptis ea texebatur tela, & ea incitabatur ratio cogitandi, ac vivendi, quam parentes nostri minime tulissent; quapropter boni civis esse putabat eorum obviam ire conatibus, sartam tectamque qua voce, qua scriptis servare majorum nostrorum religionem, & admonere rerum publicarum rectores, mala vel ipsis fore timenda, nisi ex republica perniciosam sentinam exhaurirent. Quod nimium interdum effervescere culpabatur in illis exagitandis, ajebat non molliter & blande agendum cum hominibus, qui tantum habent in libidine artis & efficacitatis, atque facile ignoscendum si se efferret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis improborum animi quidam dolor. Quanquam nullam eruditionem esse duceret prae ea, quae beatae vitae disciplinam juvat, libuit tamen illi in-

terdum eruditas quaestiones tractare, & quas an. MDCCLXXX. emisit Dissertationes de Alexandro Magno ingresso Hierosolyma, antequam se ad Hammonis oraculum transferret, & de ejusdem Regis imperii divisione, habent plura ornamenta, & probabiliter non solum ostendunt, sed & pene necessario demonstrant, tum Flavio Josepho, qui illud, tum scriptori librorum Machabaeorum, qui hoc affirmavit, fidem omnino habendam esse. Curiosum est ea scire, quae de regum maximo summi scriptores tradiderunt, atque gloriosum eorum testimonia ab reprehensorum aut calumniis, aut dubitationibus liberare. Nemo enim ignorat quantum nobiscum rixari soleant recentiores haeretici Machabaeorum librorum caussa. Quod suam gloriam alienis quoque laboribus augeri posse putabat, Fassinius studiosissime conquisivit quae de historia Theologiae Gallice scripserat Bonaventura Argonnius Cartusianus homo, eaque cum ab amico obtinuisset, typis Lucensibus evulgavit anno MDCCLXXXV. Est hoc non magnum, sed aureolum opus. Ita enim eleganter, ita docte exponitur in eo divinarum rerum doctrina,

quae obtinuit vel a mundi exordio, & quae continetur aut in ſacris libris, aut in SS. Patrum operibus, ut nihil ad excolendos animos vel eorum, qui divinis ſtudiis minime ſunt dediti, ſed pietatem & religionem amant, & ad concipiendam veram ſapientiam fieri potuerit utilius. Quanquam opus hujusmodi minime doctorem lumenque deſideraret, Faſſinius tamen praeponendam eidem duxit praefationem, in qua de ſtudio partium in theologicis rebus pluribus diſſeruit. Non integram vulgare illi licuit, quod Cenſoribus viſus eſt interdum magis accuſatorie, quam libere dixiſſe. Talis tamen eſt, ut ſatis prodat cupiditatem & ſtudium defendendae veritatis, & multorum culpandi aut inſcitiam, aut malitiam, quos dum accuſabat, illa Hieronymi ad Ruſticum uſurpare ſolebat (epiſt. 95.) *Scio me offenſurum eſſe quamplurimos qui generalem de vitiis diſputationem in ſuam referunt contumeliam, & dum mihi iraſcuntur, ſuam indicant conſcientiam*. Sane laudandus eſt miles, qui locum nunquam deſerit, & hoſtium impetum vimque minime pertimeſcit; verum Faſſinius interdum inconſtantiae & timoris ſigna dedit,

& insuetus male audiendi cum aequo minime ferre posset animo de se ab iis male existimari, quorum paullo ante in caelum fuerat elatus laudibus, de deserenda Etruria cogitavit. Tum pro mea perpetua & constanti in illum voluntate ipsi auctor fui, ut hanc mentem abjiceret, & remotus a studiis contentionum otium & tranquillitatem vitae sequeretur. Licebat ei vivere, ut volebat, cum veniam a Summo Pontifice obtinuisset habitandi extra claustra, abjiciendique tunicam ceteraque vestimenta Dominicanorum propria; habebat etiam unde sumptus vitae necessarios faceret, cum ei penderentur ab Academia treceni annui centusses, florebat praeterea aequalium amicitiis, & potentiorum gratia, quod magna de ejus doctrina erat opinio; his adde, quod nunquam non benigne ei factum fuerit a Petro Leopoldo Magno Etruriae Duce, qui ejus ordinario muneri novum & addidit docendae Ecclesiasticae historiae, & his quidem rebus omnibus, tanquam instrumentis, uti poterat ad beate vivendum. Sed quia nemo beatus esse potest, qui in se uno non ponit omnia, & cum effervesceret saepe Fassinius stomacho

& iracundia adversus callidos & malitiosos homines, & esset natura suspiciosus, sic ut vel ab amicis facile aliquid existimaret esse violatum, & malancholia, ut fere ingeniosi omnes, frequenter tentaretur, & interdum etiam turbide & inconstanter jactaretur, minime tranquille & placide vitam traducebat. Adde quod bonam & integram valetudinem fortasse ob nimias in studiis exercitationes amiserat, & in corpore vel mediocriter aegro facile animus offenditur. Levamenta incommodorum a litteris & a congressu familiarium petebat, & janitor nullus absterrebat a domini domo Fassinium, quod omnes ejus doctissimos sermones requirebant. Condiebat orationem dictorum factorumque illustrium jucunditate ; a certo sensu et vero judicabat de iis, quae in controversiam vocabantur, et in quaestionibus theologicis maluissem mehercule judicium unius Fassinii, quam multorum, qui peritissimi putabantur; explicabat ordinate, eleganter et dilucide sententias suas; verissime de editis operibus, quorum magnam habebat notitiam pronuntiabat; & insidebat in ejus mente species quaedam eloquentiae, quam tamen

arte (non enim multum in ſtudiis humanitatis verſatus erat) minime excoluerat. Accedebant his forma corporis, & munditia non odioſa, neque exquiſita nimis, quae non minimum commendare ſolent. Sic cum gratus acceptuſque omnibus iis eſſet, cum quibus verſabatur, magnum ſui deſiderium reliquit, dum mortem obiit Id. Quintilis an. MDCCLXXXVII. Quatuor tantummodo dies ex inteſtinis, quae gangraena occupaverat, laboravit, & ut ſe adductum in diſcrimen vitae ſenſit, ſancte executus eſt omnia ea, quae ad expiandos animos divinitus ſunt inſtituta. Reliquit Dominicanis Taurinenſibus, quorum in ſamiliam, vel antequam Piſas concederet, adſcitus fuerat, omnes res ſuas, qui ſi ſe gratos tanto collegae praeſtare volent, curabunt profecto, ut Piſis extet aliquod monumentum, quod poſteris prodat, qui quantuſque vir ille fuerit, & quantum illum boni amaverint, et mali timuerint, utque typis vulgetur, quod perfecerat opus de immortalitate animorum per illa, quae ſunt in Pentateucho expoſita. Nos quidem, quod ejus amicitiae debebamus, officium libentiſſime perſolvimus, et quae de

illo

illo litteris mandavimus, si tibi, amplissime Praesul, probabuntur, qui vel ab ineunte adolescentia illi haesisti in medullis, et qui de hominibus et scriptis operibus callide et perite judicas, minime laborem consumpsisse arbitrabimur.

OPERA EDITA.

De vita & studiis P. Danielis Concinae O. P commentarius cura & studio V. . . . . F. . . . . . . R. . . . . . Venetiis 1762. ex typographia S. Thomae Aquinatis in 8.

Animadversiones Criticae in dialogos mortuorum Josephi Colpanii; Brixiae 1766. apud Jacobum Turlinum in 8.

De singularibus Eucharistiae usibus apud veteres Graecos Commentarius: Brixiae 1769. Excudebat Jo. Maria Rizzardi in 8.

De priscorum Christianorum Synaxibus extra aedes sacras commentarius; Venetiis 1770. Excudebat Hieronymus Dorigonius in 8.

De veterum quorumdam Christianorum propriis selectisque nominibus Dissertatio; Venetiis 1772. apud Antonium Zatta in 8.

De Apostolica origine Evangeliorum Ecclesiae catholicae liber singularis adversus Nicolaum Frere-

tum: Liburni 1775. ex typographio Encyclopediae in 4.

Divinae Libri Apocalypseos auctoritatis vindiciae ex monumentis Graecis adversus nupetas exceptiones Firminii Abauzitii Genuensis. Lucae typis Francisci Bonsignorii 1778. in 8.

Ad R. P. Natalis Alexandri Ord. Praed. Historiam Ecclesiasticam supplementum duas in partes distributum, in quarum prima opem ferentibus viris eruditissimis aliquot Tridentini Concilii decreta illustrantur & vindicantur, in altera dissertationibus historicis res Ecclesiae & Imperii saeculorum XVII. & XVIII. quae in ea historia desiderantur, recensentur, & ad nostra usque tempora perducuntur. Bassani 1778. apud Remondinium in fol.

De Alexandro Magno ingresso Hierosolyma antequam se ad Hammonis oraculum transferret, Exercitatio, in qua Flavii Josephi narratio defenditur: accedit altera de ejusdem Regis imperii divisione ad caput I. Libri I. Macchabaeorum: Florentiae 1780. apud Cajetanum Cambiagi in 4.

Preface a l'histoire de la Theologie, ouvrage posthume du Pere D. Bonaventure d'Argonne Chartreux publiè par le P. Vincent Fassini de l'Ordre des FF. Precheurs; a Lucques 1785. chez François Bonsignori in 4.

HIPPOLYTO PINDEMOMTIO P. V. ET EQUITI

HIEROSOLYMITANO

FRANCISCUS FONTANA

E CONGR. S. PAULLI

S. P. D.

STatim atque tristissimis tuis, & Silviae Curtoniae Verzae, matronae ornatissimae litteris, uno tempore mihi redditis, certior sum factus de obitu Hieronymi Pompeii, in magno illo, atque insperato dolore cogitare mecum ipse coepi, quando nullam jam ei aliam gratiam referre poteram, quo potissimum scriptionis genere illustrare amici optimi, atque benemerentis memoriam conarer. Nec vero aut longa, aut difficilis illa mihi deliberatio fuit. Quippe ex recentissima epistola, quam ultimam ab eo accepi, nedum suspicari facile, sed plene judicare poteram, quid a me officii, si quis est sensus rerum hujusmodi post mortem, ipsemet optaret, & suo quasi jure

flagitaret. Namque Georgii Iulinii vitam a me latine ſcriptam, & non multo ante editam Piſis, ſe & perlegiſſe lubenter, & probaſſe vehementer pro ſua humanitate, atque ſingulari in res meas indulgentia ſignificabat, meque hortabatur majorem in modum, ut ab hoc inſtituto ne diſcederem, tali modo amicorum Manibus, quos ob ingenii, virtutiſque praeſtantiam dilexerim plurimum, gratificandi. *Quibus verbis, licet maxime vellet, inſtantem ſibi propediem mortem proſpiciens ſcilicet, non potuiſſet profecto ſemetipſum expreſſius indicare. Quis enim eo fuit mihi amicior, aut me illi? Cui rurſus ſive ingenii vim, ſive copiam, delectumque eruditionis, ſive religionem, pietatem, lenitatem, ceteraſque ipſe virtutes concedebat? Videbor igitur mihi ejus ſupremae voluntati, qua nihil habere antiquius debebam, obtemperaturus quodamodo, ſi ſuaviſſimi, atque amiciſſimi hominis vitam latina explicare oratione inſtituerem. Itaque facere in animum induxi, neque id ſolum, ſed etiam dare operam, ut commentariolum meum in Fabronianum illud opus de Vitis Italorum Doctrina Excellentium,*

tanquam in pinacothecam lectissimam illustrium imaginum, a doctissimo aeque, atque humanissimo Auctore receptum, clarissimo tuo nomini liceret inscribere. Hoc enim pariter Hieronymo nostro, si adhuc ei curae est de nostris studiis, perjucundum fore intelligebam; ut pote qui, dum viveret, ut elegantia, & suavitate fruebatur ingenii, ac consuetudinis tuae, sic tui nominis societate laetabatur. Quod tum ostendit maxime, cum carminibus, abs te adolescente admodum e Graeco, & Latino conversis, sua homo jam celeberrimus, summaeque auctoritatis subjecit, & conjunctim edenda curavit. Atque erant ita illa quidem carmina hujusmodi, ex quibus non solum jam de te bene sperare ipse posset, sed plane confideret talem te futurum, qualem tot postea, tamque praeclaris operibus & versu & prosa oratione editis cognitum nunc judicat Respublica Litteraria universa. Jam vero haec mea consilia primo quoque tempore, quum ego tecum communicassem, tuis illis litteris non sine fletu rescribens, & una tecum acerbissimum amici communis casum lugens, non modo utrumque probasti, sed etiam alterum juvisti

pluribus monumentis mittendis, quae ad vitam ipsius declarandam pertinerent, de altero gratias praeterea agere dignatus es verbis amantissimis. Quae tua approbatio atque benignitas, non quidem mihi nova, sed sane perjucunda, non dici potest quam valde ad ea praestanda me incitaverit, quae ultro fueram pollicitus. Nec vero alias libentius, quam nunc liberavi fidem meam; jam enim diu excupiebam talem mihi occasionem, & facultatem dari singularis meae erga te benevolentiae, & observantiae, non solum tibi, sed ceteris omnibus declarandae. En igitur tibi commentariolum meum, quod initio quidem sponte mea, post invitatu etiam tuo confeci. Tu velim eo animo illud accipias, quo tibi sistitur, seu, quod idem est, quo te accepturum promisisti, benevolentissimo scilicet, & amicissimo; si minus ob scripti elegantiam, atque doctrinam, quam utramque cave a me expectes, at propterea saltem, quoniam civis, & amici tui doctissimi, atque suavissimi imaginem summo studio, diligenterque expressam exhibet; quod quidem unice & praestare poteram, & praestitisse sane arbitror. Id utrum confidentius

dicam, quam vere, vehementer expecto judicium tuum. Huic utinam potuissem antea scriptum subjicere, quam proelo! Sed enim alpes transgressus, ut Gallias inviseres, atque inde transgressurus in Britanniam, abes a nobis longius, quam ut id fieri commode possit. Tu interim me ama, ut soles, & cura, ut isthaec diuturna peregrinatio, ad augendam lautam illam tuam eximiamque doctrinae supellectilem suscepta, etiam valetudini confirmandae plurimum conferat. Haec una spes lenire magnum, quo amicos afficis, desiderium potest. Vale.

Mediolani in Collegio Caesareo
VI. Idus Aprilis MDCCLXXXIX.

HIERONYMUS POMPEJUS.

I. HIeronymus Pompejus, Francifci Pompeii, & Blancae Brenzoniae filius, Patricius Veronenfis. In hoc dubitamus, major ne fuerit animi, atque morum, an ingenii, fcriptionifque candor, atque fuavitas. Ejus fine dubio praecipuam hanc laudem ponimus, & plane dignam, quae in exemplum pofteris proferatur. Atque imaginem quidem ingenii ejus atque doctrinae ipfemet pulcherrimam, & immortalem in fcriptis reliquit fuis; illam vero confuetudinis, atque vitae, quam ipfe non potuit, exhibere nos aggredimur. Quo etiam adolefcentibus, qui litteris dant operam, confultum in primis volumus. Hi enim, quum viderint, e quibus carceribus in hoc curriculo ad metam idem pervenerit, poterunt in hac tanta judiciorum varietate, ac perverfitate facile, & tuto ftatuere, qua tandem fibi infiftendum fit via, nifi velint itinere deerrare. Neque vero veremur, ne actum egiffe arguamur, propterea quod homines ingenio-

fiffimi, & elegantiffimi illius jam laudes memoriae prodiderunt. Aliam nos quippe, atque illi, rationem inimus. Non enim laudationem contexere, fed enarrare ejus vitam conftituimus, omni ornatu orationis, tamquam vefte, detracto, neque illuftriora tantum perfequentes, fed quaecumque ad declarandam illam pertinent; idque iis litteris, quibus facilius ad exterarum etiam gentium famam tanti viri, virtutes, in remque publicam litterariam merita dimanent.

II. Natus igitur parentibus, quibus diximus, XIV. Kalendas Majas, anno MDCCXXXI. mature admodum, diligenterque a Jefuitis latinas litteras edoctus eft, in quibus fere fita erat (1) id temporis inftitutio puerilis. Tantum autem in iis profecit, quantum par erat puerum, cum obfequentiffimum magiftris, tum flagranti ftudio, & ingenio fingulari. Sed e pueritia exceffit litterarum noftratum ferme rudis, dubiufque animi, quos earum auctores potiffimum fequeretur. Namque expulfa jam dudum fuperioris feculi barbarie, conveniebat quidem inter omnes haud temere quofcumque, fed optimos dumtaxat evolvendos, imi-

tandosque esse; sed qui essent optimi, nequaquam conveniebat; alii quippe aliis videbantur. Quin etiam non deerant jam tum, qui Apro illo deteriores, quem Tacitus pro aequalibus suis adversus antiquos Oratores disputantem inducit, non modo veteres prae recentioribus, sed nostros omnino fastidiebant, unosque habebant in deliciis Transalpinos, & juventuti legendos commendabant. Quae quidem haeresis, quum longe lateque postea propagata sit, eo rem jam deductam dolemus, ut passim externis oblita moribus eloquentia, vix usquam nativus ille color, leporque urbanus Hetrusci sermonis, non adventitius, appareat. Sed Hieronymo, sive naturali quodam bono, sive assidua latinorum scriptorum lectione, verior quaedam insederat jam germanae elegantiae species, quam ut hallucinari hujusmodi commentis posset. Atque illud in primis ante oculos habebat, quod ait Tullius, *optimum esse unum, & proximum, quod huic simillimum*. Itaque latinos Oratores, Poetas, Historicos, Augusto aequales, aut paullo superiores, quorum tot est seculorum consensu auctoritas rata, tamquam lapi-

dem lydium adhibere instituit, cum iisque Hetruscos studiose comparare, ex his vero meliores judicare, qui ad illorum formam accedere propius viderentur. Hac prudentissima usus ratione facile deprehendit, multo nitidissimos atque elegantissimos fuisse, qui seculis XIV. & XVI. floruerunt. In his igitur insistere; hos imitari pressius, ad horum veluti regulam tum sua, tum aliena recentiorum scripta revocare decrevit. Neque hoc loco praeteream, eum a principio Torquatum Tassum unice suspexisse, dum sine comparatione legit, captum elaborato stylo, exquisitisque, & nonnumquam ambitiosis poetae, ceteroquin nobilissimi, ornamentis. Sed haec minus probata ei fuerunt, statim ac beatissimam illam Areosti copiam, expressioremque veritatis imitationem degustavit; in primisque ingenuam styli venustatem, facilitatemque condendi carminis felicissimam; quae est profecto summae perfectionis veluti nota, quaeque imitabilis quidem videri solet existimanti, sed nihil est experienti minus.

III. Igitur hoc specimen prudentiae, quod eorum scriptorum delectum fecerit, quorum

assuefactus lectioni , non posset scribere , nisi pure , & eleganter . Illud vero munus fortunae, quod in ea potissimum urbe est natus , eaque aetate , quae hominibus affluebat, quorum & consuetudo , & exemplum nonnisi corroborare , & perficere ejus judicium poterat, Namque hujus adolescentia extrema Scipionis Maffaeii attigit tempora, qui bellum gerere cum superiori vaniloquentia, suosque cives ad praeclara quaeque studia & hortando , & docendo, & favendo, quoad vixit, excitare nunquam destitit. Itaque non ulla aetate uberior fortasse, quam tum, Veronae litteratissimorum hominum foetus fuit. Inter quos eminebant praeter Maffaejum ipsum , qui fere in omni doctrina princeps habebatur , Dominicus Vallarsius, Joannes Baptista Spolverinius, Petrus Aloysius Rambaldius, Marcus Antonius Pindemontius, Josephus Torellius, quorum omnium illustria sunt nomina. Horum tum aetati, tum laudibus succrescebat Pompejus, inprimisque cum mansuetioribus se Musis oblectabat, ad quas eum plane natura formaverat . Quare familiarius multo, quam cum ceteris , vivebat cum Philippo Rosa Morandio,

& poſtea cum Torellio, quorum alter unice poeticen, alter praecipue diligebat, uterque vero elegans apprime, incorruptumque ſcribendi genus conſectabatur. Erat etiam propter vicinitatem magnus ei uſus cum Vallarſio, cujus multae erant & reconditae litterae, praelertim graecae. Has igitur minime eſt miraudum quod & ipſe avide arripuerit. Fit enim fere, ut adoleſcentes, quem maxime colunt, ad ejus ſtudia inſtitutaque impellantur. Huc accedebat opinio, quam & aſſiduis Vallarſii vocibus, & lectione multiplici penitus imbiberat, ex graecis fontibus elegantiam, eruditionemque cum a veteribus hauſtam olim fuiſſe, tum a nobis potiſſimum eſſe hauriendam. Praeceptorem autem grammaticae graecae Joannem Gulientium Veroneuſem adhibuit, doctum virum e Franciſcanorum familia, quos Conventuales vocant.

IV. Quanta alacritate id negotii ſuſcepit, tanta etiam celeritate & facilitate ſe confecturum ſperabat; ſuo ſcilicet deſiderio potius metiens, quam magnitudine illius. Itaque paucis poſt menſibus, quam ſuſceperat, quum Joannem Antonium Vulpium, qui Veronam

forte venerat, inviferet, effetque ab eo percunctatus de fuis in graeca lingua progreffibus, juvenili, ut ipfemet narrare erat folitus, fiducia refpondit; fe plane confidere, nullum brevi fore fcriptorem Graecum, qui quidquam fibi negotii faceffere. Cui fenex leniter arridens, eumque complexus, „ macte animo, „ inquit, adolefcens optime; & perge, ut facis; quippe ifto impetu, isto ardore animi „ pervenies, quo ftudes, aliquando. Ecquid „ enim praeclara mens non affequitur pertinaci labore? Nolim tamen tibi falfo perfuadeas, quod tibi reliquum eft iter, exiguum fore, aut expeditum. Non enim fi „ quis grammaticen evolverit, aut etiam unam, aut alteram Aefopi fabellam, vel aliquot Luciani dialogos intelligat, idcirco „ arbitrari debet, fe fcopulos omnes praetervectum jam effe, & in Piraea appuliffe, „ aut multo minus totam effe Hellada pervagatum. Experto crede, quo pulchrius, utiliufque, eo difficilius, & falebrofius effe „ huiufce linguae ftudium, ut pote quae locupletiffima eft omnium; quare infinita propemodum vocabulorum vis comprehendi

„ memoria debet; atque est, ut ejus proverbio „ utar, Πρωτέως ποικιλώτερα. Incredibile est „ enim, quot ipsa induat vultus, in quot se „ formas vertat, cum pro genere scriptionis, „ tum pro varietate ingenii, patriae, aetatis „ scriptoris cujusque; ut omittam Poetarum „ in scribendo licentiam, sive potius artifi- „ cium, quos quidem, quasi aliena quadam „ lingua locutos, Antonius ille, magnus a- „ pud Romanos orator, licet Atticis litteris „ eruditus, ne attingere quidem est conatus. „ Nae ego, qui id aetatis sum, tamque diu „ has litteras in celeberrimo gymnasio pro- „ fessus, non id mihi sumerem, quod ipse bre- „ vi tibi successurum speras, ut ad interpre- „ tandum scilicet ex tempore quemcumque „ locum quis ex quovis Graeco Scriptore pro- „ posuerit, paratum me denuntiarem. Quae „ quidem te moneo, mi Hieronyme, non quo „ a proposito deterream, pessime enim de stu- „ diis tuis, deque litteraria Republica me- „ rerer, sed ne forte, quum praeter opinio- „ nem in difficultatem aliquam, tamquam in „ scopulum, impegeris, id vitio potius tuo, „ quam rei naturae tribuas, itaque animum

„ despondeas, voluntatemque omnem discen-
„ di simul cum spe perdiscendi abjicias ".

V. Haec gravissimi senis oratio pupugit quidem generosum Hieronymi animum, non repressit tamen, sed excitavit; eo quippe magis ad properandum sibi esse statuit, quo optatam longius abesse metam cognoverat, neque ulli aut industriae, aut labori parcendum, dum illam aliquando contingeret. Quum brevi igitur tempore elementa a Gulientio didicisset, his non contentus, se ad Stephanum Mariottum Sacerdotem Veronensem applicavit; quo duce, singulas tamquam oras graecae linguae, flexionesque inviseret, in ejusque intimos quosque recessus penetraret. Habebatur Mariottus omnium graeca lingua doctissimus, quotquot e Panagiotti schola prodiverant: eumque propterea Maffaejus ipse post hujus discessum, si qua dubitatio gravior incidisset, oraculi loco consulere erat solitus. Sed idem fertur fuisse,

Nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli;

quippe qui & cultu obsoleto, & vultu subtri-

tristi, & difficili erat natura; extremis vero temporibus etiam mente nonnihil captus. Quare ob praestantiam graecae eruditionis eum quidem Athenis illis veteribus profectum facile dixisses; verum e Stoicorum, aut fortasse Cynicorum disciplina. Hujus tamen asperitatem ita Hieronymus veritus est, ut sicubi reperire eum posset, (neque enim homini lucifugo certa erat sedes) & jucundus plerumque accederet, & doctior semper dimitteretur. Ex quo intelligi potest, & quam miti ipse fuerit ingenio, & quanta discendi cupiditate flagraret. Neque vero de commentationibus suis graecis non identidem cum Vallarsio etiam communicabat, qui, ut supra commemoravimus, princeps sibi ad id itineris ingrediendum extiterat. Id hoc libentius, credo, faciebat, quod non raro ejus laudes promereretur; quae a tam laudato viro, tamque parco alienae industriae laudatore quum proficiscerentur, maximum sibi erant laborum levamen, atque incitamentum.

VI. Illud autem in quotidianis commentationibus sibi proponebat persaepe, maxime postquam sine cortice, ut est in proverbio,

natare poterat, ut quae Graece legebat, Tusce redderet; atque ita, ut non sententias modo, sed etiam verba singula, quoad ejus fieri poterat, & numeros etiam diligenter, & pene superstitiose persequeretur. Quae exercitatio, mehercules laboriosa, non ad unam ei rem proficiebat. Nam dum Scriptoris, quem habebat in manibus, virtutes omnes exprimere, atque adeo penitus cognoscere conabatur, peritior graeci sermonis evadebat. Rursus dum eas reipsa exprimebat verbis maxime lectis, & ad nostrum usum accommodatis, peritior evadebat Etrusci, stylumque exercebat, & ornamenta Graecorum in rem suam convertere assuescebat. Quo factum est, ut non magis, quae ab iis vertebat, quam quae marte ipse suo elucubrabat, eorum leporem, venustatem, elegantiam redolerent. Nec tamen ita se totum Graecis tradidit, ut quos jam inde a pueritia adamavit, Latinos desereret. Quin etiam multo hos libentius, quam antea, lectitabat; postea scilicet, quam utrosque poterat inter se comparare. Ex quo non minus utilitatis capiebat, quam voluptatis. Nam quemadmodum a Graecis pulchriorem naturam,

sic a Latinis felicissimos illos naturae pulchrioris imitatores, qua ratione sequeretur, ediscebat; perinde fere atque pictores, sculptoresque videndis vel Sanctii, vel Bonarrotii operibus ad miracula antiquae artis probe imitanda excitantur, atque diriguntur. Ex hac autem tam solerti animadversione Scriptorum, quos duae linguae ceterarum magistrae aureis seculis tulerunt, nec non Italorum melioris notae, non est mirandum, si acre adeo, elegansque judicium hauserit, nihil ut posset, nisi decorum neque scribere ipse, neque in aliis probare.

VII. Sed licet optimos quosque graecos Poetas in deliciis haberet, visus est tamen in Theocrito potissimum conquiescere, sive quod hujus candor, atque simplicitas magis ad ejus indolem faceret; sive etiam quod propter dorici sermonis difficultatem Bucolicorum Principi, qui illo est usus postremo, ut fit, animum adjunxerit. Solent quippe quae postremo, eadem & acerrime animos afficere. Ad hujus normam duodecim Poemata pastoralia, metri suavissimi, quas Itali *cantiones* nominant, composuit, in quibus Phyllidem, quo

nomine etiam Sanazzarius in Arcadia amores obduxit suos, perpetuo alloquitur. Eam nempe se deperire simulat, licet ingratam, sibique in amore minime respondentem; ob eamque caussam modo ejus saevitiem, modo levitatem suam, modo fortunae improbitatem incusat. Quas animi commotiones, omnesque cogitationes, & vicissitudines, quae in amatorem cadere possunt, delicate quidem, atque ad vivum exprimit, sed ut hominem sanctissima Religione obstrictum decet, simul castigate adeo, & omni vel umbra nequitiae amota, uti hac in re una a Theocrito differat, cum quidem in ceteris hujus quam simillimum se esse voluerit. Carminum horum lectione mirum in modum amici ejus capiebantur, quibuscum ea calamo exarata communicabat. Itaque omnes uno ore hortari eum, & flagitare, ut ne vulgare diutius differret, e quibus (a) duo Poetae nobiles id etiam versibus praestiterunt, Franciscus nempe Capellus Brixianus, & Hippolytus Bevilaqua Patricius Veronensis, ex Sacerdotum Congregatione, qui S. Philippum Nerium Parentem venerantur. Verum Hieronymus is erat, qui si-

bi non satisfaciebat facile, atque ut celeriter & primo pene impetu effundere versus solebat, sic lente admodum, & pluries ad limam revocare. Non igitur illa in conspectum hominum venire antea est passus, quam sibimet adeo expolita, libereque fluentia visa sunt, ut qui legeret, facile idem efficere se posse confideret, sed expertus sudaret multum, frustraque elaboraret. Quam facilitatis speciem, quae est quidam elegantiae veluti flos, se & consectatum, & assecutum esse, dum ipse gloriatur (3), non sane mentitur, sic enim se se res habet.

VIII. Edidit igitur tandem anno MDCCLXIV. libellum, omni venustate graeca affluentem, in quem, ut (4) unde profecerit, viderent omnes, praeter Odas illas suas pastorales sex Theocriti, & bina Idyllia Moschi congessit, a se Italicis versibus expressa, & adnotationibus ornata. Adnotationes & quam diligens ipse esset criticus ostendunt & quam graeci sermonis litterate peritus. Interpretationem vero qui graece sciunt, ipsi ?et videre; qui nesciunt a Josepho (5) Pagninio, cujus in hac re tanti esse ju-

dicium debet, quanti in qualibet arte illius hominis, qui ea maxime praestat, discere possunt, & valde *pulchram* esse & *fidelissimam*, proindeque numeris omnibus absolutam. His quippe duabus virtutibus amplius in arte interpretandi nihil est. Atque earum alterutram qui sint assecuti, multos reperies fortasse; qui utramque, non item; ita ut Huetius in suis de Interpretatione commentariis ne fieri quidem posse pronunciet, ut quidquam ex alia in aliam linguam bonis versibus exacte convertatur. Id tamen Hieronymo successisse minime est mirandum, homini tali ingenio, tanta linguae utriusque scientia, tamque diu, & diligenter in hoc genere exercitationis versato. Cujus diligentiae, aut potius patientiae tandem fructum tulit. Nam exemplaribus ejus libri vulgatis, magni undique sunt ei plausus impertiti, cum ab aliis litteratis viris plerisque, e quibus duo illa Bononiae lumina Zanottum, & Ghedinum minime praeteream, tum in primis ab Alexandro Albano Card., eruditissimo illo, ac splendidissimo omnis politioris antiquitatis cultore & patrono, cujus etiam nomini erat editio

instituta. Quare eam jam tum ipse famam apud optimos harum deliciarum aestimatores collegit, quam confirmare quidem insequentibus, & extendere latius potuit, adaugere non potuit.

IX. Per id tempus nobiles quidam viri, feminaeque primariae Veronenses in Tragoediis agendis, animi caussa se exercebant, amplissimo eo loco, quo conveniunt Philarmonici, in theatri speciem, scenis pulcherrimis apparato. Hoc autem spectaculi genere magnopere quum delectaretur Hieronymus, qui quidem, quo minus doceret fabulas, rei difficultate ad id temporis deterritus fuerat, tum in animum induxit tandem experiri, quid in hac re posset efficere. Ac quemadmodum civis suus Scipio Maffaejus Euripidis Craesphontem, qui injuria temporum interiit, in ejus Merope ab inferis, ut ita dicam, excitaverat, sic ipse sua Hypermnestra excitare Lynceum voluit; cujus quidem fabulae veteris nihil reliquum est aliud, quam quae de ea in Aristotelis Poetica fit mentio. Hanc igitur ad Graecorum lucernam elaboratam Actores nobilissimi eodem splendore, quo solebant, & majori etiam

quam solebant, studio exhibuerunt; quippe qui non magis suae, quam communis amici existimationi inserviebant. Primas autem tulisse duas matronas ipsemet Hieronymus memoriae prodidit, Mariannam scilicet Malaspinam, & Theresiam Pellegrinam; quibus proinde & vivis, & mortuis gratiam retulit. Nam & vivis tragoediam ipsam eleganti epigrammate inscripsit, & mortuas ode suavissima (6) utramque deflevit. Quod autem his unice, aut maxima ex parte acceptos referat & plausus, & fletus, quos quum ageretur Hypermnestra excitavit, id ab eo & modeste, & urbane dictum esse interpretamur. Est enim hujusmodi compositio ipsa, & styli elegantia, & affectuum repraesentatione, & totius fabulae structura, in primisque artificiosa admodum, & simul commodissima nodi solutione, uti, remoto etiam spectaculo, delectare debeat, & commovere. Quare quum anno postquam Veronae prodiit in scenam, scilicet MDCCLXVII., in vulgus etiam prodiisset, ejus exemplaria per Italiam exspectabantur, legebanturque avidissime. Ubicumque vero locorum acta fuit (fuit autem in plurimis urbi-

bus nobilissimis) non solum quum daretur nova, sed etiam pluries reposita semper oculos spectatorum tenuit. Immo id ei accidit Bononiae, quod nescio an unquam alibi dramatis a cantu sejunctis, ut scena vix recitata, ubi Hypermnestra, & Lynceus inter se colloquuntur, magnis theatri clamoribus Actores revocarentur in proscenium, juberenturque eam repetere.

X. Hoc successu confirmatus Hieronymus, ut Tragoediae etiam alterius generis, quae scilicet tristissimum haberet exitum (nam Hypermnestra in laetum vertit) specimen daret, Calliroen fecit, argumento a Plutarchi vitis, quarum erat studiosissimus, desumpto. Hanc eodem modo, atque illam, spectandam Veronensibus primum dedit; dumque ea ageretur, instar Apellis, qui post tabulam latitans, opera sua in pergula proponebat praetereuntibus, vitia, quae notarentur, auscultabat, ut emendaret. Deinde acri lima perpolitam anno MDCCLXIX. Clementi Venceslao Electori S. R. I. & Archiepiscopo Trevirorum muneri misit, in ejusque nomine divulgavit. Atque hanc quoque certior amico-

rum litteris factus est pluribus in locis actam fuisse statim, & plausoribus aulaea manentibus nusquam caruisse. Nihilo tamen magis gloria erat contentus, quam his sibi tragoediis comparaverat. Quin etiam hanc nihili prae illa faciebat, quam sibi videbatur comparaturus fore, si iterum ingenii sui in theatro periculum fecisset. Namque ad doctrinam, jam pridem exemplis veterum, praeceptisque partam, quum usum praeterea adjunxisset, intelligebat ipsemet, neque amicis dissimulabat, aliquid in utraque esse, quod fieri melius posset. Quid autem id sit, asserere non ausim; non enim ipse palam fecit; tamen & suspicari possum, neque praeterire, ut historicus, debeo. Primum igitur mihi videtur in Graecorum veterum, a quibus in scribendo oculos dejiciebat nunquam, imitandis moribus nimius fuisse. Nam & oracula, & somnia & fabulosos heroicorum temporum eventus usurpat, & saepius interserit. Quae sane omnia nullam modo, ne apud vulgus quidem, habent auctoritatem. Quin etiam ita a sensu ac more nostro abhorrent, ut verisimilitudini necessario aliquid detrahant. Praeterea ejus

dictio non satis tragicum illud nescio quid sonat plerumque, quod vel in Oratore, quum ad affectus concutiendos ventum est, requiritur. Nec mirum; nam ipsum Theocritum non puto, si pera & fistula positis, cothurnos induisset, continuo Sophocleum illum sonum, majestatem, copiam fuisse consecuturum. In eum igitur illud ipsum quadrare videtur, quod Fabius affirmat de Pomponio Secundo, Tragicorum, quos viderit, longe principe: *quem* scilicet *senes parum Tragicum putabant, eruditione, ac nitore praestare confitebantur*. Haec duo potissimum sunt, quae, nisi conjectura fallor, in suis tragoediis homo summus scriptorumque suorum censor prudentissimus minus probabat, habebatque in animo, si novas docuisset, corrigere. Quid autem caussae sit, quare id non praestiterit, immo ne ediderit quidem Thamiram, quam absolverat, incompertum est. Nisi quis eum de Mariannae Malaspinae obitu flentem, vere dixisse, non poetico quodam more (7) arbitretur, hac jactura usque eo se perculsum fuisse, sibi ut ars illa in odium venerit, quae fuerat prius multo jucundissima.

XI. Mihi verisimilius videtur docere fabulas desiisse, totum ut se ad Plutarchi vitas, quae *Paralleli* vocantur, vertendas conferret, quas studiose, ut supra diximus & diu volutaverat. Neque sane res ulla erat dignior, meo judicio, in qua suam ipse industriam exerceret. Nam cum omnia Plutarchi opera vi quadam judicandi, & omnigena eruditione magni fiant, tum hoc unum profecto, de quo loquimur, & copia rerum, & utilitate exemplorum, & salubritate sententiarum, & varietate morum, ingeniorum, locorum, temporum, quae describuntur, propemodum infinita, longe ceteris antecellit. Graecorum quippe, Romanorumque res gestas insigniores nobilioresque historias per annos amplius mille & quingentos complectitur. Tot enim a Theseo, unde exordium sumit, usque ad Othonem Augustum, in quem definit, numerantur; ab anno scilicet ante Olympiadas DCCXXXVII. usque ad primum Olympiadis CCXII. Quamobrem huc respexisse potissimum Theodorum Gazam facile crediderim, quum interrogatus, si quo fato scripta Graecorum omnium perire, praeter unius, esset necesse,

cujus ipse, si optio daretur, servanda judicaret, Plutarchi dicitur respondisse. At opere tam utili, atque praeclaro nostra adhuc carebat lingua. Non enim aliquo sunt in numero interpretationes, quas habebamus, sive Jaconelii, sive Sansovinii, sive Dominici; utpote quae, ut cetera omittam, aut ab exemplari graeco nequaquam expressae fuerunt, aut imperite prorsus, & oscitanter; ita (a) extra modum absonae sunt, atque absurdae. Ad bonum igitur, & decus litterarum nostratum intererat magni, ut unus aliquis reperiretur tandem, qui ad hanc spartam ornandam ingenii, doctrinaeque quantum esset satis, magnamque graecarum litterarum, & etruscae facundiae supellectilem afferret. Quod cum animadverterint Patricii Veneti, rei litterariae Triumviri, id negotii Melchiori Caesarotto

(a) Neque secus esse possunt cum e latinis interpretationibus expressas esse constat Lapi, Acciajolii, aliorumque, de quibus sic Erasmus XXVI. 60 Epist. *Quae portenta deprehenduntur in his, quae verterunt Itali ex vitis Plutarchi?*

dederant, ut cum optima quaeque Graecorum, tum in primis Plutarchi vitas in vernaculam transferret. At Caesarottus alia quidem complura transtulit, & transferre summa cum laude pergit, Plutarchi vero curam abjecit omnem statim atque audivit, non modo rem ultro suscepisse, sed fere jam perfecisse Pompejum; non dubitans, ut ipsemet litteris ad eum datis significavit, quin ejus opus numeris omnibus absolutum, & summae, quae jam exierat, famae par omnino esset futurum. Celeberrimi viri judicium exitus comprobavit, quippe cum fuerit hujusmodi, ut non dicam Amioti interpretationem, celebrem illam quidem, sed erroribus adeo scatentem, ut unus Claudius Gaspar Bachetus Meziriacus ad duo millia se deprehendisse glorietur, verum illam quoque Dacerii, multo accuratissimam, non amplius Gallicae linguae invideamus. Atque in opere tam longo aliquid quidem ipse de illius legis severitate remisit, quam sibimet in vertendis brevibus poematis imposuerat, non solum utendi virtutibus eorum omnibus, sed verbum pene reddendi pro verbo. Id tamen ipsum & perraro facit, quando necessitas po-

ſtulat; atque ita, ut ſi minus verba ſingula ſunt e graecis converſa, ſint certe omnia ejusdem vis, atque generis. Nihil igitur ejus interpretatione accuratius. Sed etiam nihil elegantius. Qua ex parte vel ipſum exemplar ſuum tantum non ſuperavit; ſi modo fides doctis hominibus habenda eſt, qui Plutarchi dictionem, ut duriuſculam reprehendunt, & non ſemper parem ſibi, quippe cum de rebus magis, quam de verbis laboraverit. Contra Hieronymi ſemper eſt ſtylus purus, atque elegans, & cum dignitate quadam, & perfecto illo, completoque verborum ambitu, quo Itali melioris aevi delectabantur, perſpicuitatem, qua nihil ei erat potius, & nitorem ſingularem conjungit. Habemus igitur aliquando Plutarchum ſic etruſce loquentem, ut qui legunt, non multum deſiderent ſua utentem lingua audire.

XII. Totum opus tributum eſt in quatuor volumina, quorum primum prodiit anno MDCCLXXII. In hoc legi digniſſima ſunt, quae interpres praefatur de varia, eximiaque Plutarchi praeſtantia, de ratione a ſe in ejus vitis convertendis inita, & de interpretum tan-

dem dignitate, qui nullo discrimine, *tamquam remiges, aut bajuli unius cujusdam operis*, ut loquitur Caecilius, solent a nonnullis per summam injuriam traduci. Neque vero non est etiam digna, quae legatur ornatissima epistola ad Ferdinandum Borbonium, Parmensium Ducem, qua Regias tam Augusti Mecoenatis laudes celebrat, & se, suumque opus patrocinio commendat. Reliqua volumina anno consequente prodierunt tanta quidem Italorum omnium approbatione & tamquam plausu ut etiam nunc quum Plutarchi interpres nominatur, κατ' ἐξοχὴν Pompejum intelligamus. His vero voluminibus a docto quodam homine atque nobili, cui suum supprimere nomen placuit, quintum adiectum est, in quo praeter ipsius Plutarchi vitam e Gallica Dacerii conversam, plures indices continentur, quorum duo praesertim sunt utilissimi. Nam in altero catalogus rerum insigniorum, quae in vitis Plutarchi occurrunt, in altero annorum series ordine attexitur, quibus quaeque acciderunt.

XIII. Quinquennium cum in hoc opere integrum (8) consumpsisset, ad Musarum otium

tium se retulit, tamquam in jucundissimum quoddam diversorium, ubi ab itinere tam longo conquiesceret. Neque difficile ei fuit in gratiam cum Musis redire, quas tantum abest ut iratas sibi experiretur, ut nova, quae panxit, carmina pastoralia ejusdem quidem nitoris, argumenti, & metri sint, atque priora, sed simul multo argutiora, & vividiora esse videantur. Equidem scio ab elegantis ingenii hominibus & animo amico, & non sine ulla ratione idipsum ei vitio verti; ut si a pristina illa simplicitate Theocritea, sive, quod idem est, a se ipso discessisset. At vix est veri simile hominem tam severi, limatique judicii, nullam habuisse caussam probabilem, quare se ipsum immutaret. Neque enim temere, sed consilio (9) sicuti ipsemet profitetur, vividiorem spiritum, quam antea, imaginesque longius ingenio accersitas his adhibuit. Ego quidem sic interpretor, non unam esse Bucolici carminis formam. Multum quippe interest, utrum poeta ipse loquatur, tamquam meditatus, aut aliquo divino afflatus spiritu, ut Virgilius in Eglogis quarta, & sexta; an alios alterne, & ex tempore colloquentes in-

ducat, ut idem passim in aliis. Deinde, utrum nihil aliud proponat sibi, quam eorum, qui pascendis gregibus per saltus, & nemora libere vagantur, tranquillam, & simplicem vitam repraesentare, ut fere in Idylliis suis pastoritiis Theocritus; an denique affectum aliquem, aut casum suum, vel suorum, rurali quadam specie ad majorem voluptatem captandam, efferre velit, & quasi frondibus involvere, quemadmodum in Egloga X. Virgilius. Ibi enim Gallum, amicum suum, divinum poetam, & hominem amplissimum, ex urbis strepitu in nemora abreptum amoris impotentia, & inter ovium greges, inter Arcadas pastores, Deosque Silvestres canentem facit. Quare multo pluribus haec egloga ingenii, atque artis luminibus distincta est, quam communis rusticorum ferat conditio. Ad postremum igitur hoc genus, quod Bucolicorum esse infimum non diffiteor, novae Hieronymi odae pastorales referantur. Tum mirari fortasse desinemus, quare in his aliquanto liberius, quam in prioribus, ingenio indulserit suo. Nam pastoris quidem personam adhuc retinent, sed qui jam diu a syl-

vis abſuerat, ad eaſque cultior redierat, & neque rerum urbanarum, neque etiam litterarum imperitus. Hanc ſibi perſonam eum affingere, vide ſis in ode prima (10) a qua reliquae undecim pendent. Quamquam ſi quis propterea contendat novum quoddam ab eo bucolicum genus invectum eſſe, non valde repugnabo, mixtum illud ſcilicet ex pluribus. Nam quod ad perſonam, & argumentum Eglogam Virgilii decimam, ut paullo ante docuimus, ſecutus eſt, quod ad ſtyli nativam quamdam ſimplicitatem Theocritum ſuum, quod denique ad vim imaginandi non modo utrumque, ſed quandoque etiam (11) Anacreontem. Hunc ſcilicet non puderet aliquot ex illis poematis ſcripſiſſe; adeo venuſta ſunt, & feſtiva, adeo ingenioſe inventa; idque tum ad metrum, quod uſurpat, tum ad perſonam, quam ſumpſit, ut mea fert opinio, congruenter. Atque hercule, ut tum Ephemeridum Italiae celebriorum, tum doctorum hominum complurium luculentiſſima teſtimonia omittam, ſufficiat Paciaudii judicium proferre, cui nova haec carmina Paſtoralia Hieronymi adeo placuerunt, nihil ut (12) ſua-

vius, nihil nitidius, nihil iis modulatius se unquam legisse affirmet, & carmina quidem divina, eorum vero auctorem Theocritum Italicum, & felicem Catulli municipis sui imitatorem appellare non dubitaverit. Sed suus sit cuique modus. Non enim me latet, quam sit difficile in hujusmodi rebus statuere quatenus; neque illud inficior magis offendere nimium, quam parum. Sed illuc redeamus.

XIV. Has Odas a M. Beatrice Ateslina, Ferdinandi Archiducis Austriaci uxore, quae avito more & amat, & tuetur eximie litteras, facile impetravit, ut sibi emittere sub ejus nomine in vulgus liceret. Emisit autem anno MDCCLXXIX. una cum aliis poematis varii quidem metri, & argumenti, sed elegantibus omnibus, atque concinnis. Ex his ipsis aliqua ad Bucolicum genus referri possunt, in primisque tum Ode (13) illa, qua Silviae Curtoniae Verzae, matronae Veronensi nobilissimae, eidemque illustri poetriae, discipulae suae, valetudinem recuperatam a lethali morbo gratulatur; tum illa (14) de laudibus Sanctissimae Dei Genitricis sine labe Conceptae, qua more Petrarchae carminum

ſuorum collectionem illam claudit, quamque Antonius M. Pedrottus e Congregatione Piſana Ord. S. Hieronymi Elegia latina nitidiſſime expreſſit; ſicut Raimundus Cunichius verſibus item latinis unum (15) ex Epigrammatis reddidit eximia illa ſua venuſtate, atque elegantia, qua magnum veterum Epigrammatum numerum ex Ανθολογια reddiderat. Hoc Cunichianae interpretationis munus eo etiam nomine perjucundum Hieronymo fuit, quod verbis M. Beatricis Ateſtinae, conjugis Ferdinandi Auſtriaci, miſſum ei fuerit a Carolo Albano, Praepoſito ſacrae domus, viro Principe humaniſſimo, & cum litteratorum omnium, tum Hieronymi, cum primis ſtudioſo, atque fautore. Poſtremo, ut ne varietatis quidem gratia volumini deeſſet centum epigrammata Graeca lectiſſima, una cum hymno Callimachi in Lavacra Palladis, a ſe converſa adjecit. In his convertendis metro uſus eſt hujusmodi, ut ſingulis diſtichis graecis tres verſiculi italici, quos hendecaſyllabos vocamus, reſpondeant; quorum primus, & tertius ſimiliter deſinant, alter maneat, ut ajunt, ſolutus. Quod quidem metrum, poene inuſitatum, ad

Elegiacos versus e graeco, aut e latino vertendos omnium longe aptissimum esse in erudita, quam praeponit, epistola ad Lectorem pluribus contendit.

XV. Contextum graecum tum horum epigrammatum, tum hymni Callimachiani, in antiquis editionibus depravatum, ipse longe emendatiorem exhibet, editionem Argentoratensem anui MDCCLXXVI. pulcherrimam secutus, quam vir celeberrimus, sibique jam pridem officiorum vicissitudine conjunctissimus, Rich. Fr. Phil. Brunckius magno Musarum bono adornaverat. Hanc amicitiam inter duos homines de graecis litteris praeclare meritos, Paullus M. Paciaudius, anno MDCCLXXVII. conciliavit; ingenii vero similitudo, & cognatio studiorum perpetuo adauxit. Complures adservantur epistolae, ab iis ultro citroque datae, mehercules doctissimae, & omnino dignae, quae typis impressae in eruditorum manibus versentur; ex quibus apparet, quantum inter se amarent, quantique se se invicem facerent. In his plerumque aliqua quaestio graecanica proponitur, & alter alterum consulit de veterum locis sive obscuris, sive corruptis, in

quae forte incidiſſent ; tum quo pacto enodari ea commodius poſſent, aut emendari. Ut autem ſuae in Brunckium obſervantiae aliquod poſteris extaret monumentum, ei Hieronymus una cum Hippolyto Pindemontio, Equite Hieroſolymitano, tum adoleſcente ſummae expectationis, rarique ingenii, libellum inſcripſit anno MDCCLXXXI. communi conſilio vulgatum ; ubi carmina aliquot e graeco, & latino ab ipſis hetruſce reddita continentur. Neque vero Brunckius, data occaſione gratiam Hieronymo reddidit nullam. Nam editioni Poetarum Graecorum, quos *Gnomicos* vocant, Argentorati anno MDCCLXXXIV. ejus opera, & recenſione adornatae, quum pulcherrimum Cleanthis hymnum in Jovem insereret, hujus interpretationibus tum Latinae Jacobi Duportii, tum Gallicae Buganvilii, ſane illuſtribus, tertiam Hieronymi Italicam ſubjecit, quae non minus illis eſt elegans, & eſt magis accurata.

XVI. In eo libello, quem commemoravimus paullo ante, poemati ſuaviſſimo Muſaei Grammatici de *caſibus Leandri*, atque *Heronis*, duas ejusdem argumenti Ovidianas

epiſtolas comites Hieronymus addiderat, ut lectores latina cum graecis conferendo, majorem voluptatis fructum perciperent. Hoc ſpecimen quum ex ſententia ſucceſſiſſet, reliquis Ovidii epiſtolis, quae Heroides inſcribuntur, eloquentiſſimis illis quidem, & pigmentorum omnium flore, non ſine tamen aliquo fuco (16) diſtinctis, eamdem navare operam decreverat. Nihilo tamen magis rem perficiebat; quippe cum aliud opus, longe utilius, atque optatius maturare ſtudebat, ſeptem ſcilicet librorum Joſephi Flavii, hiſtorici graviſſimi, de bello Judaico interpretationem. Hanc ſumma alacritate, & diligentia urgebat dies, atque noctes; ſed medio in curſu, exorta aliqua offenſione, interrumpere eſt coactus. Quam quidem offenſionem explicare non eſt neceſſe. Non enim videor debere injuriam amico illatam persequi, quam ipſemet, qui accepit, ut erat homo leniſſimus, voluntaria ſibi oblivione obliterandam eſſe ſtatuit. Quamobrem lingua quidem thuſca opere fraudata eſt, quod magno ſibi ornamento erat futurum. Sed Veronenſes, qui in illa controverſia ab Hieronymo omnes ſteterunt, exemplum prae-

clariſſimum ante oculos propoſitum habuerunt mansuetudinis, quae minus ſaepe in hominibus praeſertim ingeniosis, gloriaeque cupidis conſpicitur. Hic caſus, qui ei fuit quam moleſtiſſimus, in cauſſa fuit, cur elegias Ovidianas iterum in manus ſumeret, quas celerius, quam principio cogitaverat, expedivit, ediditque anno MDCCLXXXV. Nec vero has quoque non perilluſtri decorandas nomine curavit, quippe quibus patronum dedit Joſephum Vilcechium comitem, Joſephi II. Auguſti cum pleniſſima poteſtate in Inſubria Auſtriaca adminiſtrum, eumdemque alumnum, atque aemulum celeberrimi illius Muſarum omnium patroni, in cujus locum ſucceſſit.

XVII. Tali modo novis uſque praeclariſque elegantioris doctrinae monumentis proferendis primam illam gloriam, quam ſibi adoleſcens conciliaverat, domi, foriſque alebat, & propagabat. Jam inde ab anno MDCCLIX. Romae tum inter Occultos, tum inter Arcades ſumpto nomine Decilii Lycensis adlectus fuerat. Aliae deinde Societates litterariae ultro eum cooptaverunt; quas inter duae Veronenſes, quarum altera Philarmonicorum, altera

Philarmonicorum, altera Alethophilorum dicitur lumine ingenii ejus propius illuſtrabantur. Nae earum gloriae magnopere ſtudebat. Numquam Sodalium conventibus, quoties agebantur, deerat; nunquam vocem ibi ſuam deſiderari patiebatur; itaque omnes incitabat ſtudio ſuo. Idem fuit a ſecretis patriae Academiae, quam Picturae vocant. Hoc munus non niſi homini & a doctrina, & a facultate ſcribendi inſtructo deferri legibus licet, quippe cujus eſt Societatis monumenta illuſtrare, ejuſque nomine & epiſtolas ſcriptitare, & ſi quando opus fuerit, tum urbis magiſtratus, tum ſpectatiſſimam quamque perſonam adire, atque alloqui. Neque hoc loco praeteream, quod non tam celebritatem nominis ejus, quam continentiam declarat. Anno MDCCLXXXV. ut ex litteris apparet, a nobiliſſimo viro, municipe, & amico ſuo, Mauritio Gherardinio, nunc Joſephi II. Auguſti Legato apud Sardiniae Regem, eodem anno Mediolani datis, ei poteſtas facta fuit eligendi, quam vellet, in Ticinenſi Lyceo docendi ſibi provinciam demandari. Qua invitatione liberaliſſima uti ille noluit, quod impenſius pa-

triam, necessarios, cognatos, in primis Josephum fratrem suum amantissimum diligebat, quam ut ab iis divelli ullis conditionibus posset. Id etiam nonnulli ita interpretati sunt, noluisse eum vitam illam suam quietis, ac tranquillitatis plenissimam, libertatemque studiis obsequendi suis, quatenus, & quibus vellet, amittere. Quas ob caussas paucis annis ante Parmam se conferre pari modo recusaverat, quo ad tradendam publice eloquentiam honorificentissime fuerat arcessitus.

XVIII. Nulla fere carminum collectio per Italiam, ut fit, edebatur paullo illustriori occasione, quam editores non Hieronymi versibus insigniendam curarent. Sed hujus molestiaę eum brevi tempore ita pertaesum est, (17) ut postea homo indulgentissimus, hac in re non ita se facilem amicis praeberet. Indulgentiae vero non minus, quam auctoritatis ejus nullum majus afferre testimonium possumus, quam quod docti homines undique eum consulebant per litteras, censoremque scriptorum suorum expetebant. Ad eum epigrammata, odae, tragoediae, orationes, elucubrationes omnis generis mittebantur. Ipse autem in iis

perpendendis, vitiisque notandis tanta erat cura, ut si sua potius, quam aliena existimatio ageretur. Quare complures sunt, quibus maximo in litteris & incitamento, & adjumento fuit. Ex his nihil prohibet, quominus unum nominemus, editis operibus celebrem, qui id non solum non diffitetur, sed quod, animi est grati, memorisque, quoties occasio offertur, pleno ore praedicat; Aurelium scilicet Bertolam, eum, qui primus Theocriti Helvetii Idyllia degustanda Italis exhibuit. At cives sui cum frequentius, atque facilius doctrina, & facilitate Hieronymi utebantur; tum ex iis experti poterunt nonnulli intelligere, quanti interest veram in studiis a principio, & directam viam edoceri. Namque tanta ipse cupiditate flagrabat optime de Patria, deque bonis artibus promerendi, uti ad ea quoque tradenda delaberetur, quae homines a doctrina vel mediocriter instructi, tamquam aliena a sua dignitate fastidirent. Itaque Hippolytum Pindemontium Equitem, & Patricium Venetum, ejus amicissimum, quem superius laudavimus, a primis elementis docere graecas litteras exorsus est. Antonius etiam Maria

Pedrottus ad ampliorem earumdem litterarum ſcientiam conſequendam mirifice ab Hieronymo ſe adjutum fuiſſe profitetur. Idem Silviam Curtoniam Verzam, cujus aptiſſimum ad poeſin ingenium deprehenderat, ad lectionem imitationemque optimorum poetarum eo ſucceſſu, quo norunt omnes, exercuit. Aliam quoque feminam primariam, ingenii elegantia, & liberalium diſciplinarum intelligentia praeſtantem Eliſabetham Contarenam Moſconiam, eam cui nitidiſſima Pindemontii carmina Campeſtria formis Bodonianis non minus nitidis impreſſa debemus, in delectu librorum habendo, quibus ſtuderet, fere dirigebat. His duabus matronis Veronenſibus nequeo, quin Paullinam Siccam Suardam Griſmondam e Bergomenſi nobilitate adjungam, quae ſibi & auctorem, & ducem, & adjutorem eundem fuiſſe profitetur ad eam condendi carminis facultatem, venuſtatemque comparandam, quam edita poemata declarant. Quare poſſet aliquis Epigrammatum ſcriptor argutus dicere non prorſus inepte, edoctas ab Hieronymo tres Charites fuiſſe, & numero Muſarum additas.

XIX. Illud etiam confirmat, quanti a-

pud cives suos in philologis rebus Hieronymi suffragium esset, quod de his quidquid in disceptationem venisset, solebant ad eum provocare. Ipse autem, ut erat animo non minus incorrupto, atque sincero, quam judicio, summa quidem urbanitate, & modestia, sed simul summa fide sententiam ferebat. Ex quo accidit non raro, ut alterutram partem offenderet. Plerique enim plus opinionem suam, aut potius inanissimam victoriam amant, quam veritatem; & judicem, aut censorem verbo, reipsa probatorem & assentatorem quaerunt. Itaque ultimis temporibus sibi Hieronymus cavebat diligentissime, ne in has angustias conjiceretur, ut aut veritatem, aut quemquam laederet. Quam ob caussam remissior etiam paullatim evasit in animadvertendis scriptorum vitiis, quae ejus censurae subjiciebantur; nisi si quis ad eum adiret, a quo omnia in bonam partem acceptum iri confideret. Verum admodum haec cautio non erat ei necessaria in litterariis illis hominum lectissimorum conventibus, quos domi suae Silvia Curtonia Verza die Veneris habere prima nocte instituit, aliquot abhinc annis, eo potissimum consilio

ut optimi libri legerentur; & si quid inter legendum obscuri incidisset, id, ut quisque quaque facultate praestabat, illustraret. His, Veronae dum essem, interfui aliquando ab illustri Mathematico Petro Cossalio, qui nunc in Regio Parmensi Lyceo Physicen profitetur introductus, & ab ornatissima matrona nullo non officiorum genere exceptus. Cujus rei quoties recordor, recordor autem saepissime, nescio, majori ne voluptate, an desiderio afficiar. Namque ibi cum omnia me mirifice delectarunt, tum illud in primis, quod Bartholomaeum Lorentium, quem multo felicissimum extemporalium poetarum nostram tulisse aetatem vere videor posse contendere, magnum versuum numerum ex tempore fundentem audire mihi contigerit. Non cantu indigebat ipse, non citharoedi ope, ut ceteri; sed, quod vehementer mireris, familiari pronunciandi ratione utebatur sic ut eum legere dixisses. Praeterea argumentis moralibus, historicis, fabulosis, quae scilicet tractata facile nitescere possent, praeoptabat, ut sibi recentiorum physicorum inventa jejuniora, ac spinosiora proponerentur, in quibus

Ornari res ipsa negat, contenta doceri,

ut loquitur Manilius. Nihilo tamen secius quae vel experientiſſimi phyſici vix soluta oratione docere satis commode poſſent, ipse verſibus pulcherrimis explicabat, & coloribus omnibus artis suae propriis ornabat, variabatque aptiſſimis, & perjucundis digreſſionibus, ut difficile eſſet intellectu. utrum poeta igenioſior an doctior eſſet philosophus. Utrique certe officio cumulte satisfaciebat, ſic ut ejus carmina aeque probaret atque admiraretur, & qui modum dicendi, ut Hieronymus, & qui materiam attendebat potiſſimum, ut Marius Lorgna Eques, quo celebriorem doctioremque in rebus phyſicis, ac mathematicis judicem non ita facile invenies.

XX. Cum igitur homines hujusmodi, in suo quique genere praestantes, conventus illos frequentarent, a quibus nullam vereretur invidiam Hieronymus; neque enim qui suae confidunt, alienae solent invidere virtuti, libere prorsus, quum rogabatur, sententiam suam dicebat. Rogabatur autem potiſſimum, quum de philologia ageretur, in qua se ei nemo comparabat. Erant igitur praecipuae ejus partes vocabula graeca, aut graecae originis explicare virtutes nostrorum scriptorum cum

Graecis, a quibus deductae fuerint, comparare; exempla veterum, quae ad rem facerent, reminisci, recitare, interpretari; demum cum res postulabat, & Σχολιαστων animadversiones, & discrimina διαλεκτων, & varietatem lectionum, & si qua sunt hujusmodi, in medium afferre. Quae quidem omnia ita ad manum habebat, uti quae dicebat ex tempore, aut attulisse domo, aut etiam ex commentario legere videretur. Pari modo sodales ceteri, in sua quique provincia, sententiam rogati, ne sibi, aliorumque expectationi deessent, dabant operam. Itaque nihil hoc instituto utilius, nihil dulcius. Quod utinam imitaretur quisque nobilium virorum, feminarumque conventus habere nocturnos solet, quemadmodum paullo post imitata est Elisabetha Contarena Mosconia, ad quam iidem illi socii die Jovis conveniunt. Huic autem lectionibus, sermonibusque eruditis, quasi exodii loco, sonorum, atque cantuum concentus visum est addere, quibus etiam Hieronymus mirum in modum tenebatur.

XXI. Nemo, Veronam adventabat, qui quidem litterarum esset cupidus, aut vellet

videri, quin eum cognofcere ftuderet. Nemo, quin cognitum amaret, plurimique faceret. Quippe inerant ei multa, quae ad fe diligendum homines allicerent; quamvis non perinde fautricem habuit naturam in corpore, atque in tribuendis animi dotibus. Nam neque forma, neque ftatura erat admodum appofita ad dignitatem. Verum ex ore ejus, vultuque & ex moribus omnibus animi candor fpirabat, lenitafque amabilis. Et cum ab ejus sermone omnis aberat affentatio, atque fucus, aderat tamen comitas, atque lepos; & hic quidem, utpote libatus e graecis fontibus, hoc ipfo placebat, quod elegantem quamdam peregrinitatem redoleret. Quibus rebus fiebat, ut non minus optimatibus, feminis feftivioribus, atque elegantioribus, quam hominibus doctis, atque feveris ejus effet convictio jucundiffima. Quamquam non erat ipfe nedum ad jocandum, fed ne ad loquendum quidem natura proclivis, neque etiam admodum expeditus. Itaque in congreffionibns amicorum fere tacebat, nifi quando de rebus ageretur, vel fibi plane perfpectis, vel neceffariis; quae, ut praeclare Ifocrates, duo funt tempora una,

ubi potior ſermo haberi ſilentio debet. De ſe aut nihil loquebatur, aut parciſſime, & adeo modeſte, ut unus de multis eſſe ignotis videretur, iis vero, qui eum noverant, magnam ſui admirationem injiceret. Atque ut inanes jactationes, ſic etiam & ambitiones oderat, & blanditias, & alias hujuſmodi vias vulgo quidem uſitatas, ſed minus directas adipiſcendae laudis, atque gratiae. Ex quo facile intelligeres non aliam ſibi eum gloriam quaerere, quam quae virtutem ejus, recteque facta, & ſcripta, ut umbra corpus, ſequeretur. Quippe non id agebat, ut videretur, ſed ut evaderet in dies doctior, atque melior; quam ſane ſimplicem, & quaſi compendiariam ad ſolidam gloriam eſſe viam Socrates docebat. Pari modo ab omni obtrectatione, atque aemulatione illa, quae rivalitati ſimilis eſt, quaque laborant non raro litterati homines, abhorrebat ſummo opere. Quemadmodum igitur praeſenti nemini aſſentabatur, ſic nemini detrahebat abſenti; neque ſi qua vitia in aliorum elucubrationibus, quarum erat, ut diximus, acer, atque moroſus cenſor, animadvertiſſet, palam ea, aut multo

minus ſcripto carpebat, sed vix in auribus dicebat amicorum, quo hi nimirum ſibi ab illis in ſcribendo cavere diſcerent. Itaque nullas inimicitias geſſit, nullam controverſiam litterariam habuit, praeter illam unam, quam ſuperius attigimus. E contrario quidquid ſcite, eleganterque a quoquam ſcriptum legeret, geſtiens quodam modo, & pleno ore praedicabat. Idem, ut docuimus ſupra, quicumque ſe ad eum applicuiſſent, germanae elegantiae ſtudioſi, eos ad illam excolendam, comparandamque excitabat, adjuvabatque quantum poterat; multorum ſane diſſimilis, qui ſoli ſapere volunt, neque tam litteras ipſas amant, quam aut quaeſtus, aut inanis gloriolae fructum, quem ex illis percipiunt.

XXII. Neque vero minus ipſe bonus civis habitus eſt, quam aut amicus, aut litteratus. Itaque quemadmodum voluptas, quam ex amicorum conſuetudine capiebat maximam, nihil ex ejus diurnis ſtudiis detrahebat, neque impetrabat unquam, ut noctu ſerius, quam inſtituerat, rediret domum; ſic neque legendi, commentandi, ſcribendique ſuavitas eum adeo alliciebat, ut ſegnem ad publicum

ſuum munus obeundum fecerit aliquando. Erat quippe ab actis Triumvirûm valetudini publicae curandae. Quod munus, magni quidem momenti, ſed ejus ingenio fortaſſe inferius, & libenter ſuſceperat, & diligenter exequebatur; credo, quod ſe ſe eadem illa cogitatione excitabat, qua Plutarchus ille ſuus cum Curator viarum electus fuiſſet; *nihil* ſcilicet *optimo cuique abjectum habendum eſſe, quod e republica ſit, ſibique fuerit a patria demandatum*. Ceterum in tota vita cum Hieronymus fortuna uſus ſit minus pro magnitudine meritorum ſuorum benigna, atque liberali, nunquam tamen de ejus temeritate conquerebatur; neque munerum fortunae ipſius extendere potius facultatem ſatagebat, quam & in utendo rationem, & in carendo patientiam. In quo non ſolum aut naturae parebat ſuae, aut philoſophiae, quam neutram ſatis ad bene conſtanterque vivendum habere virium conſtat, ſed maxime ſanctiſſimis, ac veriſſimis Religionis Chriſtianae praeceptis, quam puer animo imbiberat, ſummoque ſtudio ad ultimum ſpiritum retinuit. His ſane edoctus nos ad multo majora natos eſſe, quam ad haec

ludibria fortunae, quae appellamus bona; tum fortunam ipſam nihil eſſe aliud, quam nomen inane; omnia vero unius Dei O. M. nutu regi; hujus ſe providentiae, ſuaſque res omnes ex animo permittebat; ex quo magnam animi tranquillitatem exiſtere neceſſe erat. Sed nimirum ex hoc eodem bonorum omnium fonte, & capite ceteras virtutes hauſit, quae in ejus factis, & dictis elucebant, & vero etiam in ipſo ſilentio, quod quandoque quavis erat oratione eloquentius. Hinc pietatem in Deum, benevolentiam in ſuos, charitatem in patriam, ſtudium in amicos, comitatem in omnes; hinc animi candorem, morum innocentiam, sermonis ingenuitatem; hinc denique aequabilitatem, conſtantiamque univerſae vitae, quae in hoc tanta fuit, ut qui complures annos intima ejus familiaritate ſunt uſi, affirment nullo in officio, nedum labentem eum unquam, ſed ne labantem quidem deprehendiſſe.

XXIII. His igitur tot, tamque praeclaris animi bonis cum tanta vis ingenii, doctrinaeque praeſtantia accederet, difficile erat intellectu, utrum eum amici magis vererentur, an

amarent. Longum eſſet hos enumerare, atque etiam periculoſum. Nam cum magno ſint numero, & vivi plerique, difficile eſſet ſingulos perſequi, odioſum quemquam praeterire. Ex iis vero, quibus ſuperſtes fuit, litteris frequentius coluit Paullum M. Paciaudium, doctiſſimum illum memoriae noſtrae philologum ex Theatinorum familia; diligebat vero praecipue ultimis temporibus Andream Nogarolam, Patricium Veronenſem, liberalibus diſciplinis politiſſimum, tum morum ſuavitate, vitaeque innocentia ſingulari. Hunc acerbo functum fato oratione etiam laudavit, quam tamen & ipſe, paullo poſt morte interceptus, dicere in corona non potuit. Ac quoniam principibus placuiſſe viris non ultima laus eſt, hanc quoque Hieronymo non defuiſſe indicio ſunt litterae ab iis, aut ab eorum adminiſtris ad eum honorifice ſcriptae, favoriſque, & benevolentiae argumentis pleniſſimae. Neque per epiſtolas modo, ſed etiam coram ſingularem erga eum benignitatem, & comitatem teſtificati ſunt, Veronae quum eſſent, Ferdinandus Borbonius Parmenſium Dux, & M. Beatrix Ateſtina, Ferdinandi A. A. uxor, optimi

& indulgentiſſimi Principes, quos iterum honoris, amplitudiniſque cauſa nomino. His addam Mariam Annam Ducis Saxonis filiam, Bavarici uxorem, quae cum litterarum noſtratum erat intelligens, atque studioſa, tum Hieronymi verſibus delectabatur maxime, quos ei muneri mittere ipſe (18) ſolebat. Nec ſilentio praeteream Mariam Antoniam Bavaricam, Electricem Saxoniae, quae vidua per Italiam iter faciens quum Veronam tranſiret, eumdem de facie cognoſcere voluit, tantaque comitate accepit, ut quanto in pretio haberet, judicari facile poſſet. Mitto ceteros principes, aut primarios homines, quibus aut librum aliquem ſuum, aut carmina dedicavit. Qui non modo hoc tam egregii ſcriptoris officium aequi faciebant, ſed in beneficii loco ſe habere humaniſſime profitebantur. Ex adminiſtris vero unus ſit inſtar omnium vir ampliſſimus, maximiſque legationibus & honoribus perſunctus David Moravius Stormontiae Vicecomes ex M. Britanniae Proceribus graece, & latine doctiſſimus, quique ſermone noſtro ſic utitur & commode, & eleganrer, ut in Thuſcia natus videatur. Nam ut a viro do-

ctiſſimo, mihique amiciſſimo Joſepho Ramagginio accepi, qui tanti viri favore, ac benevolentia nunc merito gloriatur, ut quondam conſuetudine fruebatur, poſtquam ille ex Italia Vindobonam venerat, ſi de Italis doctrina excellentibus a ſe cognitis ſermo incidiſſet, duos Veronenſes Torellium, & Pompejum, tanquam nobiliſſimum litteratorum amicornm par, nominare inter ceteros conſueverat. Ac fortaſſe eidem Hieronymus potiſſimum debet, quod ejus nomen perinde, atque illud Torellii in Inſulam illam armis, opibus, ſcientiis omnibus florentiſſimam appulerit. Illic ſane tanti fiunt Hieronymi opera, ut captum conſilium Londini fuerit ea ſplendide recudendi. Qua de re per litteras, nomine ſcriptas potentiſſimi illius Regis, quum certior paucis diebus factus eſſet, antequam diem obiret ſuum, tantam voluptatem ceperat, ut editiones ſive vitarum Plutarchi, ſive reliquorum Operum, quarum altera Neapoli, altera Nicaeae parabatur, jam minus eum ſollicitum haberent. Sed forſitan, quod nolim, optimum illud conſilium, neque tam Hieronymo, quam toti Italiae glorioſum, ejus mors ſubita pere-

mit. Qui quidem, si longior ei vita suppeditasset, aliis operibus, quae apud se continebat, editionem illam transmarinam locupletare potuisset.

XXIV. Reliquit enim tam magnum carminum numerum, justum ut volumen conficere possint Quorum partim animi caussa (19) scripsit, partim amicorum rogatu, partim ut suam in Deum, in Sanctissimam Dei Matrem, in Superos pietatem exprimeret. Pleraque vero in coetu Philarmonicorum recitavit, qui quoddam fuit quasi theatrum illius ingenii. Nam cum magni illuc, audiendi caussa, omnium ordinum concursus fierent, nemo Sodalium Hieronymo expectabatur avidius, nemo majori silentio audiebatur. Deerat ei quidem pronunciationis lenocinium, quod nemo nescit, quantum valeat, ut mollius in aures, animosque audientium influant versus. Nihilo tamen secius vidisses totam coronam, ut avem cantu aliquo, ejus voce quasi suspensam teneri; nisi quando liberrimi plausus, indices approbationis communis, identidem erumpebant. Itaque ex litterariis illis certaminibus fere semper victor omnium concessu discede-

bat. Hoc quale sit facilius existimabit is, qui judicare poterit, quam non esset facilis haec victoria in urbe illa nobilissima, atque ob felicem caeli adspirationem, ac nativum quemdam optimum, vividumque incolarum sensum, atque ingenium, liberalissimis semper studiis, praesertim poeticis, affluente. Extant praeterea in ejus scriptis (ut quae commemoravi supra omittam) orationes sex, & tria alia opuscula, versu non adstricta. Haec in Alethophilorum, illas in Philarmonicorum coetu plerasque recitavit. Sunt autem Orationum hi tituli: *de Arte Gymnastica*, *de verae Pulchritudinis gustu*, *de Felicitate*, *de Laudibus S. Philippi Nerii*, *in funere Joannis Cignarolii Pictoris*, *in funere Andreae Nogarolae Comitis*, quam postremam, auctore vita functo, recitavit Bartholomaeus Lorentius ejus amicissimus. In priori Opusculo de veterum scriptorum imitatione disserit; in altero de perturbationibus animi, quas Graeci παθη nominant, in tertio demum de extremo Mundi hujus aspectabilis excidio. Hoc non solum est eleganter, eruditeque scriptum, ut reliqua, sed etiam recentioris philosophiae luminibus

refertum. Nam extremis temporibus huic aliquid temporis tribuit; ob eamque caussam se gallicis etiam litteris placatiorem praebuit, ut pote quibus res physicae sunt potissimum illustratae. Namque olim non ignorabat illas quidem, sed nihil admodum excolebat; credimus, quod timeret, ne quemadmodum eorum, qui in sole ambulant, etiamsi ob aliam caussam ambulant, natura tamen vultus colorantur, sic legendo gallicos libros sua illa etruscae orationis puritas, atque nitor transalpino aliquo colore infuscaretur.

XXV. Atque haec omnia perfecta reliquit, atque limata. Sed alia maiora homo ingeniosissimus, atque a labore invictus, neque dum exacta aetate, partim inchoaverat, partim meditabatur. Habebat quippe in animo tum Herodianum, tum Theocritum convertere; postremo poema Georgicum de Cura Olearum condere. Quin etiam hujus versus aliquot jam fecerat, quos cum Bertola, ut alias res suas solebat, familiariter communicavit. Idem jamdiu totius Callimachi μεταφρασιν non sine magna (20) expectatione susceperat. At dum hanc urgebat, eratque in eo

ut ad umbillicum perduceret, subitus eum casus eripuit. Anno MDCCLXXXVIII. X. Kal. Februarias e nobili Marionorum domo hora tertia noctis, qua solebat, quum exiisset, ut domum se suam reciperet, quumque puer poenulam ei deferre oblitus esset, ipse aut poenulam, aut aliud involucrum arcendo frigori nocturno petere ab aliquo amicorum neglexit. Quod nonnulli arbitrati sunt nimia ejus modestia, aut potius animi demissione esse factum. Ego vero sic interpretor eum aut periculum non vidisse, aut satis non metuisse. Itaque cum multum frigoris inter eundum collegisset, peripneumoniam nactus est. Teterrimi morbi gravitate oppressus, licet ei medici non omnem spem praeciderent, ipse tamen fallacissimae artis diffisus & remediis, & judiciis, mature ad subsidia Religionis confugit. His rite, sancteque acceptis, septimo die postquam decubuit circiter meridiem, ut pure & innocenter vixerat, sic placide, constanterque, & spe Christiana cumulatus decessit.

XXVI. Elatus est ad SS. Nazarii & Celsi, ibique tumulatus cum hac inscriptione.

HIERONYMI . POMPEII . PATRIC . VERONENSIS
QUI . OPTIMIS . MORIBUS . RELIGIONE
GRAECAE . ROMANAE . ET . ETRUSCAE .
LINGUAE . SCIENTIA . LIRICAE .
POESIS . TRAGICAE . Q . PRAESTANTIA .
PATRIAE . DECUS . AUXIT
EXUVIAE
FAMA . VOLITAT . VIVUS . PER . ORA
VIRUM . VIXIT . ANN. LVII.
P. M. FRATER .
MAESTISS. P.
ANN . CIↃ . D . CC. LXXXVIII.

Non dici poteſt, quantum hic moriens deſiderium reliquerit, quantoque luctu Joſephum fratrem ejus chariſſimum, atque optimum, quanto ceteros affines, propinquos, amicos, quanto omnes civitatis ordines affecerit. Ac frater quidem inſolabiliter moerens monumentum ei poſuit: amici vero vix moerori fraterno concedentes, certatim (21) Pieriis illud floribus ornarunt. In primis Andreas Zinellius, optimus ſenex, in cujus viventis locum ſuffectus ille fuerat Scriba Triumvirûm valetudinis, verſibus ſic ejus obitum luxit,

ut pater unici filii. Praeterea laudationem ejus contexuere Hippolytus Pindemontius Eques, & Antonius M. Pedrottus, alter soluta, alter adstricta numeris oratione. Neque non habeo certum (22) quod pluribus mihi litteris nunciatum est, fore, ut effigies tam cari capitis marmorea in illustri loco statuenda decernatur. Hic enim mos est illius Civitatis, vel inde a majoribus acceptus, ut qui praeclaris ingenii monumentis patrium decus auxerit, ejus imaginem & ad referendam mortuo gratiam, & ad stimulos vivis, prosterisque addendos, omnium oculis monumento publico exhibeat. Quem quidem morem quamdiu retinebit, nunquam ei deerunt cives, qui ut immortalibus patriae gratae praemiis se dignos praebeant, voluptate, desidiaque labori, ac studio postpositis, ad gloriosa quaeque adgredienda, perficiendaque excitentur.

ADNOTATIONES.

(1) QUam potiſſimum in contexenda edendaque hac vita propoſueram mihi, ſane conſecutum me eſſe gaudeo, ſummae fidei ac diligentiae laudem. Nam quotquot e Veronenſibus praeſertim non rogavi modo, ſed plane urſi, ut quidquid a veritate alienum deprehendiſſent, mihi ingenue ſignificarent, quod ſcilicet in altera editione emendare poſſem, una voce responderunt, nihil eſſe quod retractarem; nullam enim animi ingeniique & morum Hieronymi veriorem, nullam expreſſiorem imaginem effingi poſſe. Cujus rei loculentiſſimum eſt teſtimonium vel una Hippolyti Bevilaquae, quo nemo penitius Pompejum novit, epiſtola ad feminam primariam Eliſabetham Contarenam Moſconiam, cujus rogatu commentariolum hoc a ſe Tuſce converſum, eleganti ſane ſtylo & perpolito, in vulgus edidit. Sunt tamen nonnulli, qui hanc rem unam minime probarunt, quod ego narraverim Hieronymum *litterarum noſtrarum plane rudem* e Jeſuitarum ſcholis prodiiſſe; ajunt enim ejus condiſcipulos ſuperaſſe, qui meminerint Muſas Hetruſcas jam tum in Veronenſibus ſcholis excoli coeptas eſſe: quin etiam Hieronymum, quum adhuc Rhetoricae

ricae operam daret, domum Scipionis Maffeii ventirare die Jovis una cum magistro consuesse, ibique summa doctissimi senis approbatione carmina sua, saepius quidem Latina, sed nonnunquam etiam Italica in corona recitare; tandem abesse tantum, ut Italica poesis in iis scholis tum negligeretur, ut ad earum potissimum usum, quemadmodum Fracastorii, aliorumque Veronensium elegantiorum Poetarum, qui lingua Latina sunt usi, sic etiam Dantis Alighieri editio per ea tempora Veronae sit adornata. Haec inquam ajunt homines & eruditi & humanissimi: quae ego, data hic occasione, haud mihi dissimulanda esse existimavi.

(2) Franciscus quidem Cappelius Epigrammate illo, quod incipit:

Esca ormai la tua Filii, esca dal bosco.

Hippolytus vero Bevilaqua, longiori poemate, quod Itali *Capitulum* vocant, cui initium est:

Ognor mi parve, che s' uom tenga a vile,
Pompei, de' Greci, e de' Latini il vanto,
E de' Toschi migliori il dolce stile;

In quo sane poemate ab Auctore nobilissimo, & doctrina, humanitate, religione spectatissimo pleraque eleganter exponuntur, quae mox diximus, aut dicturi sumus tum de flagranti Hie-

ronymi ſtudio in probatiſſimos quoſque ſcriptores Graecos, Latinos, Etruſcos, ac potiſſimum in Theocritum, tum de ipſius in elucubrationibus ſuis perpoliendis moroſitate; cui tandem ut finem faciat, ſic eum hortatur;

Delle ſelve eſca fuor la tua ritroſa
Fillide omai: e ai Cittadin ſi moſtri
Vaga così, qual è tra i ſior la roſa . . .

(3) Vide Hieronymi epiſtolam ad lectorem pag. XIII.

(4) Ibidem pag. XIV.

(5) En Pagninii verba ex ejus praefatione in Opera Bucolicorum a ſe converſa, & Bodonianis formis Parmae excuſa anno MDCCLXXX. *Già molto prima il Sig. Girolamo Pompei Cavalier Veroneſe ſtampò un libretto di Canzoni paſtorali, tutte ſpiranti venuſtà greca, alle quali egli aggiunſe un' aſſai bella, e fedeliſſima traduzione di otto Idilii, ſei di Teocrito, e due di Moſco.*

(6) Ode Hieronymi in funere Mariannae Malaſpinae ſic incipit;

Deh tu che in triſti accenti

Sic vero altera in funere Thereſiae Pellegrinae

Ahi qual duolo aſpro, e rio.

(7) In ode, qua de mentionem modo fecimus, in obitu Mariannae Malaſpinae, haec havet inter alia ad rem noſtram:

Quanta mia ſpeme eſtinſe
Morte crudel che ſiede
Sugli occhi ſuoi fra orror ſquallido, e tetro!
Il deſir, che mi cinſe
Già di coturno il piede,
Eſtinto or giace pur nel ſuo feretro.

(8) Quinquennium ſe Plutarchi Vitis vertendis tribuiſſe ipſemet memoriae prodit Hieronymus in epigrammate, quo exemplar illius operis Margaritae Bevilaquae Nigrobonae, matronae nobiliſſimae muneri miſit. Sic enim ait:

Queſto divin Greco lavoro, ch'io
Traſſi in noſtro idioma, e d'un intero
Luſtro fu ſola mia cura, e penſiero,
Saggia donna, e gentil, a te ne invio.

(9) Conſule Hieronymi praefationem in ejus Novas Odas Paſtorales pag. XVII.

(10) In hac Ode Phyllidi de peregrinatione ſua diuturnaque a ſilvis abſentia rationem reddit; tum ei narrat ſe in regionem quamdam, quae appellatur Graecia, perveniſſe, ibique & eam linguam didiciſſe, & multa praeter communem

rusticorum conditionem audivisse, & ausum etiam esse fabulas docere, & in nobilibus coetibus versari; in summa eruditum, excultumque ad nemora, & mapalia revertisse.

(11) Judicium ejusmodi de tertia potissimum Ode fecerunt doctissimi Ephemeridum Romanarum Auctores num. v. An. MDCCLXXXVIII. qui postquam generatim carmina Hieronymi summis laudibus extulissent, inprimisque has Odas pastoritias illis verbis: *ammirasi nelle Canzoni tutta la semplicità, e la venustà di Teocrito, e di Virgilio*, haec addunt, *il pensiero della terza Canzona non sarebbe dispiacciuto ad Anacreonte. Giova riferire questo leggiadrissimo saggio di poesia*;

Sopra un bel verde colle!

Sed litterariae Ephemerides Italiae celebriores in elucubrationibus Pompejanis mire laudandis semper consenserunt. Non id nobis est tanti, ut in earum testimoniis adducendis immoremur. Quare studiosos Pompeii ad eas ipsas delegamus, in primisque ad Vicetinas, ubi de novis Odis Pastoritiis agitur; est enim totus ille locus dignissimus, qui legatur; ita solerter, ingenioseque expenduntur virtutes, & gratiae omnes, quibus & Odae ipsae, & cetera carmina iis subjecta nitent praecipue.

(12) Lubet ipſamet Paciaudii, qui in omni judicio elegantiſſimus eſt habitus, verba exscribere ex ejus epiſtola XI. Kalend. Decem. Parmae data an. MDCCLXXIX. quae non modo ad nova Poemata Hieronymi Paſtoritia, ſed ad reliqua pertinent, quae in eodem volumine continentur, & de quibus inferius dicemus. *Qual lode mia potrà agguagliare l' eccellenza delle ſue rime novellamente pubblicate? Io non ho mai letto carmi paſtorali più nitidi, più ſoavi, più armonioſi. Coſe divine ſono le ſue Canzoni, maeſtrevoli i Sonetti, maravigliose le Traduzioni dei Greci Epigrammi: Ella ſarà chiamata da' Poſteri il Teocrito Italiano, il felice imitatore del ſuo elegante concittadino Catullo.*

(13) Incipit haec Ode:

Un bel fiorito Aprile.

(14) Huic Odae initium eſt;

Se con ſilveſtre avena

ex eaque liquide apparet, quam prae laudibus Mariae Virginis Poeta religioſus reliqua argumenta parvi penderet, quae animi cauſſa tractaverat.

(15) Epigrammati, quod Cunichius latinum fecit, initium est:

Morte ed amor a rinnovar gli strali.

Puto autem pergratum lectoribus fore, si Cunichii ipsius venustissimam interpretationem subjiciam, quae est hujusmodi.

Mors & amor corrupta usu jam denique longo
Trinacrio dederunt tela novanda Deo.
Is conflata igni dein forma duxit eadem,
Nec potuit cujus noscere, quodque foret.
Indiscreta ergo pariter sua, nec sua tela
Mors & amor vacuis indiderunt pharetris.
Crebraque nunc sacro mittunt dum spicula ab arcu
Ambo, quae nollent, vulnera ferre, ferunt;
Hinc & amat persaepe senex, cui mors foret apta,
Et moritur juvenis, cui foret aptus amor.

(16) Memini propterea mirari quosdam, nec immerito, quod quum Hieronymus ea esset judicii prudentia, ac potius severitate, qua diximus, animum induxerit tamen hujusmodi opus convertere. Verum his occurrit ipsemet in episto-

la ad lectorem: & nonnihil quidem fuci deprehendi in eo fatetur, sed cui, ut in argumento amatorio, ignoscendum sit. Si qua autem convertens offendit identidem pigmenta odiosa, & exquisita nimis, ea apte, sciteque temperat exhibetque dilutiora quodam modo. Cujus rei exempla aliquot profert Clementinus Vanettus in epistola ad Clarissimum ejus civem, & amicum optimum Carolum Rosminium, qua argumentum pertractandum sibi proponit, homini accommodatum, qui latinitatem, principumque in ea auctorum vim, elegantiam, leporem toto hausit pectore; utrum scilicet Ovidius, & quatenus ab aurea illa, germanaque aequalium suorum venustate deflexerit. Hanc autem edidit apposite ad rem suam Rosminius in pulcherrimo suo, atque eruditissimo commentario de Vita, Scriptisque ejusdem Poetae, typis Haeredum Josephi Rinaldii Ferrariae impresso hoc eodem anno MDCCLXXXIX.

(17) Vide Hieronymi praefationem in novas Odas pastorales pag. *XX.* ubi merito in illos Collectionum Editores invehitur, qui insciente se prorsus ejus carmina foede corrupta, atque ad aliud argumentum detorta, recudere ausi fuerant. Quod adnotare libuit, ut si forte hujusmodi carmina nomen Pompeii praeferentia in manus alicujus inciderint, in quibus vitia animadvertantur, ne haec tam illustris Poeta

memoriae fraudi sint scilicet, quae aliena licentia, aut potius temeritate intolerabili illuc irrepserunt.

(18) Id ex epigrammate Hieronymi colligitur, cujus initium est:

Dove, mie rime, in così rozze vesti.

Quod vero paullo post dicimus, apparet ex Ode, quae post novas Pastorales extat:

S' armi or di corde nuove.

(19) Ex his mihi videre dumtaxat contigit poema, cui titulus est, *La Concordia*, eo metro conscriptum, quod Itali appellant *terze rime*, nobilissimum sane, atque pulcherrimum. Hoc egregie a se latine redditum Antonius Maria Pedrottus una cum aliis suis carminibus tum Latinis, tum Etruscis, edidit Veronae anno MDCCLXXXVIII. ut viri nobilissimi Ascanii Masseii Comitis nuptias condecoraret.

(20) Non poterat sane non summam expectationem excitare opus hujusmodi; neque enim cuiquam erat dubium, quin Hieronymi manu concinatum numeros esset omnes habiturum; cum quidem ad hoc temporis nemini Italorum prospere successerit. Valde igitur dolendum est, quod ultimam ei manum imponere ipse nequiverit.

Sed huic Musarum luctui levamento esse debet maximo, quod id operis aggressus est etiam Pagninius, imo jam absolvit, atque, ut audio, propediem est editurus. Certe alter hic est annus, ex quo recordor, me cum summa cum voluptate audivisse, cum aliquot Callimachi hymnos a se scite fideliterque more suo conversos recitaret apud optimatem feminam ornatissimam Roxanam Landiam Comitem Somaleae, non Italicis modo, Gallicisque, sed etiam Latinis, ac Graecis litteris excultam.

(21) Inter carmina, quibus Pompeii obitum amici ejus defleverunt, ut arguta sunt Epigrammata tria, quae edidit Bertola, sic haberi debet tanquam luculentissimum testimonium de singulari illius in litteris praestantia Epitaphium octo versibus exaratum, quod ita se habet:

Il buon Pompei quì giace. Al dotto spirto
Ombre Greche e Latine in un confuse
Si fero incontro, e de l'Elisio mirto
Cinser chi vita lor novella infuse.
Col crine intanto lacerato ed irto
Piangono a questo avel le sante Muse:
Ride Barbarie, e spera il seggio antico
Fatto già polve il suo maggior nemico;

ex quo apparet, quantam in uno capite Musae omnes elegantiores jacturam fecerint. Hoc

quippe Clementino Vanetto tribuitur; eſtque ſane dignum homine Hieronymo amiciſſimo, & ſcriptore elegantiſſimo, ſive lingua Hetruſca utitur, ſive malit Latina, cujus acerrimus eſt vindex. Ego quoque, qui ingenium, artemque ſcribendi concedens multis, in amanda, colendaque amici optimi memoria nemini uni concedo, vix ut tantus ille moeror nunciatus eſt mihi, epitaphium eo ſermone ſcripſi, cujus ei ſcientia maximae fuit & voluptati, & gloriae. Eſt autem hujuſmodi:

ΠΟΜΠΑΙΩ. ΙΕΡΟΝΥΜΩ. ΕΝΘΑΔΕ. ΤΡΕΙΣ.
ΑΜΑ. ΚΕΙΝΤΑΙ. ΓΛΩΤΤΑΙ. ΤΥΡΣΗΝΗ.
ΑΥΣΟΝΙΣ. ΑΧΑΙΚΗ. ΑΛΛ.
ΑΥΤΟΥ. Η. ΜΕΝ ΨΥΧΗ. ΕΙΣ. ΟΥΡΑΝΟΝ.
ΕΠΤΗ Η. ΔΕ ΚΑΛΗ. ΦΗΜΗ.
ΠΑΝΤΑ. ΑΝΑ. ΣΤΟΜΑΤΑ.

(22) Non fruſtra auguratus ſum fore, ut Veronenſes pro avito illo, & patrio, quo praeſtant, ſtudio in cives optime meritos, honorem aliquem memoriae Hieronymi Pompeii aliquando decernerent. Quippe non ita multo poſtea quam haec Vita publicam aſpexit lucem, decrevere ut ejus imago affabre, & politiſſimo marmore eſtingeretur, & cum titulo ſtatueretur. Titu

lus eſt autem hujuſmodi, quem ego ipſe eorum juſſu confeci:

HIERONYMO. FRANCISCI.

F. POMPEIO.

ORATORI. PHILOLOGO. POETAE,

HOMINI. OPTIMO.

PUBLICE.

AN. M. DCC. LXXXXI.

OPERA EDITA.

Canzoni Pastorali di Girolamo Pompei Gentiluomo Veronese con alcuni Idilii di Teocrito, e di Mosco tradotti dallo stesso in versi italiani. In Verona MDCCLXIV. Per l' Erede di Agostino Carattoni.

L'Impermestra. Tragedia di Girolamo Pompei Gentiluomo Veronese. In Verona MDCCLXVII. Presso Dionisio Ramanzini.

La Calliroe. Tragedia di Girolamo ec. In Verona per Marco Moroni MDCCLXIX.

Le Vite di Plutarco volgarizzate da Girolamo ec. All'Altezza Reale di Ferdinando Primo di Borbone Infante di Spagna, Duca di Parma, e Piacenza ec. ec. In Verona nella Stamperia Moroni. Tomo I. MDCCLXXII. Tomo II. III. IV. MDCCLXXIII.

Nuove Canzoni Pastorali, ed altre Rime diverse di Girolamo ec. Si aggiungono alcuni suoi volgarizzamenti dal Greco. In Verona per gli Eredi di Marco Moroni MDCCLXXIX.

Volgarizzamenti dal Latino, e dal Greco del Marchese Ippolito Pindemonte Cav. di Malta, e di Girolamo Pompei Gentiluomini Veronesi. In Verona per gli eredi di Marco Moroni MDCCLXXXI.

L'Epistole di Ovidio volgarizzate da Girolamo ec. Bassano a spese Remondini di Ven. MDCCLXXXV.

Rime. *Leguntur plura Hieronymi carmina partim ſeparatim edita, partim in variis collectionibus.*

OPERA ABSOLUTA, SED NONDUM EDITA.

Orazioni ſei; ſopra la Ginaſtica; ſopra il buon guſto; sopra la Felicità; ſopra S. Filippo Neri; in morte del Pittore Gio. Bettin Cignàroli; in morte del Conte Andrea Nogarola.

Diſſertazioni due: dell'imitazione degli antichi Scrittori; ſopra le Paſſioni.

La Tamira, Tragedia.
Sonetti, e Canzoni.
Lettere.

OPERA INCHOATA.

Traduzione di Giuſeppe Flavio.
Traduzione degl' Inni di Callimaco Cireneo.
Della Cultura degli Ulivi. Poema in verſi ſciolti
Diſſertazione ſopra la fine del mondo.

ANGELUS FABRONIUS

ORLANDO MALEVOLTIO BENINIO

SENATORI FLORENTINO

ET AMICORUM OPTIMO

S. P. D.

Quaeris ex me, idque jam saepius, num putem Italos nostros pares esse ceteris cultiorum nationum hominibus qua ingenio, qua doctrina, qua stimulis, quibus ad magna suscipienda atque perficienda excitentur. Nemo profecto unquam dubitavit in Italia omnes fere praeclaras disciplinas atque artes aut inventas, aut renovatas fuisse, atque ab ea ad exteras commigrasse gentes, sic ut cunctarum quasi dux & magistra jure merito-

que illa appellari possit (1). *Anne jam*

Frigent effoetae in corpore vires? (2)

Apage instiusmodi dictum. Natura enim semper libera, dives semper suis in operibus, quae mater erga nos exstitit, non illud profecto e uit ingenium, quod olim praetulit, neque effecta repente noverca est; sed eos adhuc in Italico solo foetus edit, qui gloriam plurimo sudore, plurimisque vigiliis majorum

---

(1) *Ita Alembertius*. Nous serions injustes si . . nous ne reconnoissions point ce que nous devons à l'Italie : c'est d'elle que nous avons reçu les Sciences, qui depuis ont fructifiè si abbondammens dans toute l'Europe, c'est à elle sur tout que nous devons les Beaux-Arts & le bon goût, dont elle nous a fourni un grand nombre de modèles inimitables. *Discours préliminaire de l' Encyclopédie*,

(2) Virgil. Aen. V. v. 396.

nostrorum partam, nobisque traditam tueri possint. Ne vetera recordemur, nonne inter omnes constare videtur nostra hac aetate in uno Pedemontio exortos fuisse binos homines, quorum alter sic physicam illustravit, ut nesciam an major post Newtonum exstiterit, alter sic in mathematicis disciplinis excellit, ut ei vel celebriores principatum nunc facile deferant? Vides jam me loqui de Beccaria, & de Grangio, quorum ne posteritatem quidem omnium saeculorum immemorem fore arbitror. Cum hi essent, multi alii physici & mathematici magni & clari fuerunt, qui cum convenirent apud Regis Filium, Miscellanea Taurinensia *(sic opus, quod ad V. volumina pervenit, modeste sane inscribi libuit) edere potuerunt ornata adeo ac referta rebus ad physicas & mathematicas disciplinas pertinentibus, ut aut vincere, aut certe aequare illa Acta Parisiensia & Londinensia judicata fuerint. Ita quae per aliquot annos conticuerat Academia, nunc denique experrecta est, nec de se mentitur in gloriando veteris gloriae se minime concessuram. Plures alias habemus hujusmodi Academias ad il-*

las

las facultates provehendas , Bononienſem , Patavinam , Veronenſem , Senenſem , in quarum voluminibus ſunt ſumma , quae miremur , inferiora etiam, quae probemus . Par eſt enim omnes omnia experiri , qui res magnas & magnopere expetendas concupiverunt , & prima ſequentem honeſtum eſt in ſecundis tertiiſque conſiſtere. Multa naſcuntur, occidunt, fluunt , labuntur , nec diutius uno & eodem ſtatu eſſe poſſunt . Cultus tamen litterarum ita proprius eſt Italici ſoli atque caeli , ut in eo ſponte fere naſcantur . Proh ſuperi ! quot una Bononia tulit hac noſtra aetate ſummos homines , qui in omni arte quid efficere & quo progredi poſſent experti ſunt ! Non defuerunt huic urbi , ſicuti & Mediolano vel feminae , quas minime deterruit in philoſophia & matheſi a ſcribendo claritas & amplitudo Manfrediorum , quos praeceptores habuerunt (nec ſane dubitaverim Agneſiam , non ſecus ac Baſſiam inter Gabrielis Manfredii diſcipulos numerare , quod illa a Rampinellio obtinuit , quidquid ipſe Bononiae ex illius ſchola hauſerat) quaeque ſcriptis et exemplo effecerunt , ne multorum , qui ſe his

ſtudiis dediderunt, ſpes infringeretur, ac langueret induſtria. Admirabile eſt quantum inter omnes philoſophiae naturalis cultores unus excellat Spallanzanius, incredibile vero quot ſint in univerſa Italia hujus ipſius diſciplinae cultores eximii, & quae experimentis tota innititur & conſtat philoſophia, cujus ortum in Etruria reperimus, tot habet apud nos amplificatores, ut is hebes ac rudis putetur, qui illorum inventa non noſcat. Quot ſunt in Italia Lycea (& ſunt fortaſſe plura quam opus eſſe videatur) jactare poſſunt homines in aliqua facultate excellentes, quorum nomen ad remotiſſimas uſque regiones pervenerit; & quo tempore Patavinum gloriabatur ſe habere Anatomicorum principem (Morgagnium dico) eidemque prope parem ingenio & gloria Polenium ponebat, Piſanum hoc noſtrum ſuos & Grandios, & Friſios, & Averanios, & Perellios, & Politos, & Guadagnios honoris cauſſa nominare poterat. Quaeſo ubi juris prudentiae, divinarum rerum, antiquitatis, eruditionis, omniumque litterarum, quae ab humanitate nomen habent, ſtudia felicius coluntur, quam in Italia? Jam

*vero musica, & artes illae, quae ad oblectandos oculos inventae fuerunt, nisi in illius caelo coalescere non posse videntur, nostrique poetae non leguntur modo, sed etiam edifcuntur ab iis, qui transalpinas, & transmarinas regiones tenent. Porro si Italia unius imperio subjecta esset, quod quidem ad illius felicitatem minime conducere judicarim, & principem urbem haberet, ad quam, ut nunc Londinum, quondam Parisios ingenii & doctrinae gloria praestantes homines gratiae, honorum & opum spe moti concurrerent, quam multi illi essent, & quam admirabiles in quoque genere non mediocrium tantummodo artium, sed etiam maximarum facile esset videre. Quod vero plura in loca dispersi sint, id non sine aliquo litterarum detrimento fieri putamus. Minor est enim aemulationis vis, neque tam facile subsidia industriae, instrumenta doctrinarum, atque homines, cum quibus de suis studiis communicent, invenire possunt, desunt omnino typographi, qui cum suorum quaestu compendioque iis praemia laborum suppeditent, & si quam mercedem a suis Princi_*

pibus accipiunt, tanta illa non est, quantam a ditissimis civibus, & multarum gentium domino sperare potuissent, coactique saepe, ut suis rebus consulant, in plura studia distrahi, non sic uni vacant, quasi in eo tabernaculum vitae posuissent, quod ad praestantiam assequendam plurimum sane interesse arbitramur. His aliisque de caussis, quas nunc referre non juvat, fieri videmus, ut nostratium multi in alienis terris peregrinentur, liberaliora praemia ingenii in iis se inventuros sperantes. Horum unum in Etruria natum, qui mihi nomine scriptisque editis antea notus erat, vidi ego Berolini, atque ab eo petii, ut, ipso lubente, liceret mihi ejusdem vitam declarare, & nostram, vel illius potius vicem dolere, quod ut jactatae fortunae portum inveniret, externis moribus, institutisque se oblevisset. Benigne is indulsit, & quae de Castilioneo litteris mandavi, ad te mitto, amicorum optime, qui mihi a prima aetate in medullis haesisti, quique tanta charitate & amore me semper prosecutus es, ut te non solum in amici, sed etiam in parentis loco habere debeam. Cu-

pio equidem officia in me tua, quae gratissima memoria inclusa habebam, publice testari, cum hoc sit in communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura positum atque infixum, ut grati cognoscamur erga eos, per quos aucti & ornati fuimus. Vale, & ad hoc te isto genere, istis opibus, isto ingenio, ista gratia natum puta, ut omnes, qui virtutem & litteras amant, per te subleventur. Iterum vale.

Pisis Kal. Novembris MDCCXCI.

JOANNES CASTILIONEUS.

NActi hominem Tuſcum in alienis terris doctrina clarum, ei hiſtoriae munus ſic perſolvemus, ut omnes intelligant juſtiorem nullam laudandi cauſſam poſſe reperiri, quam conjunctionem provinciae, quam officii, quam amicitiae, quam ſtudiorum ſocietatem. Is eſt Joannes Franciſcus Maurus Melchior Salvemini, qui Caſtilione nobiliſſimo Etruriae oppido, quod eſt inter Aretium & Cortonam, originem traxit, & Florentiae lucem adſpexit XVIII. Kal. Febr. an. MDCCVIII. Nam Joſephus pater hac in urbe ita juris prudentiam exercebat, ut inter optimos cauſidicos numeraretur. Certiſſima monumenta antiquitatem paternae familiae teſtantur, cumque matrem habuiſſet Mariam Magdalenam Bracceſiam, vel ut alio modo dicunt *del Braccio*, & *Bracci*, quae familia non ſolum nobilis apud Piſanos fuit, ſed etiam nota, quod ex ea prodiit Alexander ille, qui Appianum Alexandrinum e Graeco in Italicum convertit, ſe ſatis ſplendoris a

majoribus obtinuisse gloriari potuit. Domi inter initia aetatis suae educatus, vocibus & praeceptis tum patris, tum Paulli Cantinii, qui medicinam faciebat, quique ei affinitatis vinculis conjunctus erat, nonnihil in mathematicis studiis, sicuti & in humanioribus litteris proficere potuit. Vix autem tulit perversitatem illorum magistrorum, quos, degens in Seminario Florentino, audivit in philosophia, cumque ad Academiam Pisanam Ferdinandi Collegii, ut vocant, alumnus venisset, magnos sub Guidone Grandio progressus facere potuisset, nisi se abripi sivisset ab aestu quodam ingenii atque aetatis, & nisi pater illum coegisset dare operam juris prudentiae, cujus insignia, quamvis non admodum in illa profecisset, accepit ineunte Martio an. MDCCXXIX. Cum ille nullo flagraret praeclaro studio, & ad multa ac varia eodem tempore leviter incumberet, suarumque actionum exempla ex dissolutis adolescentibus peteret, dolebat pater ingenium, quod in illo elucebat, quodque saepe, etiamsi industria non alebatur, valebat tamen ipsum suis viribus, non posse ad aliquam artem quaestuosam transferri; quare fre-

quentur & acriter illum increpabat, metumque animadverſionis eidem objiciebat. Numquam tamen ipſemet ſibi praecidit libertatem ac licentiam vivendi, loquendi, addam etiam cogitandi, cui ut liberius ac ſecurius obſecundaret, conſilium cepit Italiam deſerendi. Conſtitit primum apud Helvetios, & nomen aliquod obtinuit a Latinis verſibus, Italicisque, quibus reddidit Anglicum Popii poema *de homine*, quod in vulgus recens prodierat. In Vaudi Comitatu erat Veveienſe collegium, quo in domicilio informabantur adoleſcentes ad plures artes atque diſciplinas. In eo Caſtilioneus (hoc nomine deinceps illum appellabimus, quoniam ſic ipſi nominari placuit) locum obtinuit, rhetoricae politiorisque humanitatis praeceptor dictus. Foris autem inſtituebat alios, ac praeſertim Britannos, qui in illa loca venire ſolent, tum Latinis Italicisque litteris, tum mathematicis diſciplinis, quas coeperat vehementius excolere, quaeſtus neceſſitate & ſpe etiam gloriae inductus. Horum, maximeque Signoretii magnae ſpei, ſummaeque nobilitatis juvenis, qui in flore aetatis obiit, ut conſuleret commodo, commentariis illuſtran-

dam suscepit *Arithmeticam Universalem* Isaaci Newtoni, magnum sane opus, quo hic ita amice conjunxit arithmeticam & algebram, ut nihil omnino deesset supputandi arti. Tum videre licuit ingenium Castilionei summorum hominum familiaritate, &, quod magis est, industria sua adeo altum atque excultum fuisse, ut plurimarum palmarum nobilis atleta aliquando futurus esset. Serius tamen illa commentaria in lucem prodiere, de quibus ita judicatum est, satis feliciter Castilioneum loca obscura explicasse, praetermissos calculos supplevisse, theoremata vix adumbrata demonstrasse, plura problemata tum arithmetica, tum geometrica multis variisque modis enucleasse, suum pristinum decus reddidisse synthesi, qua saepe usus est in hujusmodi demonstrationibus, & ubique magnam geometricae doctrinae segetem sparsisse. Hujus copiis quo ditior factus est, eo majora attulit ad illud ipsum Newtoni opus illustrandum, & quae exaravit (vidi haec Berolini apud ipsum) ad duorum voluminum magnitudinem pervenere. Nimium fortasse laute, & ignoscamus illi quod videatur reprehendere mathematicos, idcirco quia

deſeruerunt vias a veteribus tritas, ut novarum breviorumque inveniendarum cupiditati indulgerent. Quoniam cum Newtono omnino ſe rationem habere volebat, cui quidquid in mathematicis & phyſicis ſtudiis profeciſſet, totum ſe debere profitebatur, ſecum praeclare actum putavit, quod illius opuſculorum tria uſque volumina Lauſannae an. MDCCXLIV. edere potuerit. Quae ſcripta erat Britannica lingua Latina fecit, quae ſparſa erant collegit, quaedam inedita emiſit, obſcura notis, ut ajunt, patefecit, menda, quae librariorum culpa irrepſerant, amovit, denique nihil earum rerum omiſit, quae ad declarandam horum opuſculorum cauſſam atque argumenta, & auctoris vitam pertinerent. Sibi autem ignoſci voluit, quod

Propter egeſtatem linguae & rerum novitatem (1)

ad ſubtilitatem rerum minime adjunxit elegan-

---

(1) Lucr. lib. 1. v 140.

tiam Latini sermonis, perspicuuus tamen esse laboravit, imitatus ipsius Newtoni morem, qui contempsit ornatum orationis, dum quae scriberet intelligerentur. Erat inter Helvetios magni nominis magnaeque auctoritatis homo, qui in ea erat sententia, illum optime Latine scribere, qui contorta & implicata uteretur oratione, quapropter petiit a Castilioneo, ut quae a se ad hunc scribendi morem perversum, ejus praefationem, ut ipse ajebat, corrigens, accommodaverat, vulgari sineret. Sivit quidem, quamvis ei odiosi essent homines non tam moribus, quam oratione duri: verebatur enim illius offensionem. Occultare tamen eidem non potuit haec non esse sui ingenii, nec ea aures Italorum teretes pati posse. Neque hoc tacendum videtur sive Castilionei, sive quod probabilius est hominis illius, qui Lausannae praeerat impressioni operis, culpa accidisse, ut in opusculo illo, quod inscribitur; *methodus Fluxionum & Serierum Infinitarum*, & in quo Latine reddendo Gallica Buffonii interpretatio edita Lutetiae Parisiorum an. MDCCXL. expressa fuerat, minime emendaretur magni momenti erratum, quod in ha-

bendo calculo Buffonio ipsi exciderat. Hoc postea novit per se Castilioneus, quam ob caussam veniam a Lectoribus petiit. Cum in his studiis contereretur, & satis instructus esset, ne in universa mathesi & physica peregrinus atque advena videretur, vulgandas suscepit epistolas, quas invicem scripserunt Leibnitius & Joannes Bernoullius, in quibus sane permulta sunt ad illas scientias illustrandas provehendasque utilissima. Non mediocris laboris fuit distincte & ordinate illas disponere, notis, cum opus fuit, illustrare, &, ut paucis dicam, sic ornare istud *commercium philosophicum & mathematicum* (sic enim liber inscribitur) ut nihil omnino illi deesset. Ejus quoque cura factum est, ut a Bousquetio, qui illa omnia typis suis excuderat, ederetur *Introductio in analysim infinitorum* summi Geometrae Euleri, cui cum bene cognita esset Castilionei peritia in hujusmodi rebus, illi tanquam fideli tutori, quae scriptis consignaverat, commendavit. Quamquam aliud sit esse artificem cujusdam generis atque artis, aliud in aliorum inventis esse peritum, fatebimur tamen non mediocrem laudem tribuendam esse

Castilioneo, qui quantum in illa occupatione quotidiani muneris spatii sibi dabatur, tantum in alienis scriptis vel edendis, vel exponendis consumebat. Tum aetas coeperat mitigare ardorem impetu quodam animi concitatum, & vi naturae atque ingenii inflammatum, quapropter facile a se obtinebat, ut aliqua in re una separatim ac diu elaboraret, ac diligentius famae serviret. Otio & facultati discendi majori ac maturiori accessit moderatio quaedam dictorum atque factorum, sic ut coegerit interdum homines & feminas audacissimas obmutescere, qui Deum esse, & commoda, quibus utimur, lucem, qua fruimur, spiritumque, quem ducimus, ab ipso nobis dari atque impertiri negabant. Senserat haec aliquando & ipse, sed postea eumdem non solum piguit stultitiae suae, sed etiam puduit, & qui desertor fortasse extitit catholicae religionis, se christianae sectatorem esse non solum fassus est, sed etiam professus. Cum apud Helvetios esset libentissime pro eo, quod nomen ejus magna erat apud omnes gloria, quodque utebatur familiarissime multis doctis & potentibus viris, cessit tamen consiliis amicorum,

qui uno eodemque tempore ei majora proponebant, si in Ultrajectensi, vel Petropolitana Academia mathematicas & physicas disciplinas profiteri voluisset. Illam priorem praetulit, ad quam accessit an. MDCCLI. Assignatum illi munus fuit instituendi adolescentes non modo in geometria atque astronomia, sed etiam in omnibus illis partibus, in quas philosophiam tribuere solemus, & collaudandus videtur, quod tantam jam esset facultatem adeptus, ut cum exercitatissimis compararetur. Multa & varia apud Batavos edidit, Dissertationem adversus Jo. Jacobum Roussojum de hominum aequalitate, Gallicam interpretationem operis, quod Italice scripserat Donatus de Adriatico Mari, interpretationem aliam ex Britannica lingua epitomes rerum physicarum a Lokio factae, atque Dissertationis cujusdam de miraculis a Campbellio Britanno exaratae, in quam & notas addidit, ac demum commentaria in Universalem Arithmeticam Newtoni, quae supra commemoravimus. Minime a me expectari puto, ut moneam quotquot fecit interpretationes Castilioneus, quanquam aliena uteretur lingua, pura vestivisse oratione; hoc e-

nim exigebat illius ingenium, & aetas. Noli autem putare Castilioneum similem illis fuisse, qui cum ad Olympiacum cursum venissent, stantes intra carcerem narrabant aliis quomodo Ladas, aut Borus cum Syconiis cursitasset: prodiit & ipse quoque in artis mathematicae stadium, nec verebatur ne hac in re imprudens existimaretur, cum omnem ejusdem artis pene infinitam vim & materiam scientia & cognitione comprehendisset. Ad id maxime illum stimulavit, & excitavit benignitas ac liberalitas Friderici II. Borussorum Regis, qui postquam per septem continuos annos bellum gloriosissimum sustinuisset, ad pacis studia conversus cum aliis doctis viris Castilioneum ad se se vocavit. Anno MDCCLXIV. illum in Academiam Berolinensem, quae scientiarum & litterarum dicitur, cooptavit, jussitque instituere & erudire in mathematicis disciplinis adolescentes, quos tormentis bellicis tractandis destinaverat. Mandavit quoque eidem, ut una cum Eulero, Merianio, Beausobrio, Sulzerio, & Lambertio videret, ut esset unde sumptus necessarii Academiae, quae nulli gloria concederet, suppeditarentur. Veniebat frequens

ad illam, & saepe dona vel pensa attulit, quae digna corona judicata fuerunt. Horum quaedam in ipsius Academiae Acta relata sunt, ad quae delegamus lectores. Hos vero monendos putemus illa, quae pertinent ad novam rationem inveniendi generalem terminum serierum recurrentium, falso Valmesleyo tributa fuisse, cum auctorem habuissent Castilioneum nostrum. Non est credibile quantos hic sustinuerit labores, ut satisfaceret muneribus suis, & voluntati Regis, & Herzbergi Comitis, qui eidem Regi gravissimus auctor ad multa gloriosa suscipienda, fidelissimus administer ad comparanda, & studiosissimus adjutor ad perficienda fuit. Excudit Castilioneus omnia ea, ad quae instituendi erant adolescentes, & haec latent in thesauris ejus. Tractans vero illa, in quibus geometria versari solet, quanquam, ut diximus, veterem maxime probaret, novam tamen & adamavit & coluit, ut promptus & non inexercitatus analysta esset. Solent mathematici, cum se putant adeptos esse magnam ingenii gloriam, minime laborare, ut eam majorem efficiant minoribus scriptis. Sed Castilioneo nil tam curae erat, quam ut omnes

nes intelligerent, se multa & varia eodem tempore tractare posse, quod pollebat docilitate & memoria, quas virtutes, qui habent, ingeniosi vocantur. Friderici Magni jussu Gallicam in linguam vertit Apollonii Tyanaei vitam a Philostrato exaratam cum commentariis Caroli Blountii Britanni in duos priores libros, qui illa magna ex parte ab Herbertio mutuatus est, atque haec res non mediocris laboris fuit, quod saepe confutandus fuit impius auctor, & emendanda illius negligentia in citandis scriptorum locis, quae ita interpretatus est Castilioneus, ut poetas poetica lingua loqui voluerit. Nuncupatoria epistola ad Clementem XIV., quae praeit libro, ab ipso Rege exarata fuit, qui Summi Pontificis fidem, dignitatem, auctoritatem ac religionem imploravit in judicando de falsis miraculis. Ii, qui bene norunt Regis ipsius sensus de divinis rebus, non dubito quin quaesituri sint, quid caussae fuerit, quare consilium hujusmodi susceperit. Profecto, quas sibi sumpsit, partes Castilioneus optime transegit, quanquam non sibi semper satisfecisse dicat in interpretandis Philostrati obscuris locis, Galliceque

reddendis, universumque opus quatuor in volumina tribuit, quae Dekerius Berolini an. MDCCLXXIV. typis impressit. Post haec, ut ipsi Regi, qui non admodum Latinam linguam callebat, gratam rem faceret, Gallice reddidit Academicas Quaestiones Ciceronis; in illas addens quidquid Academici philosophi veteres docuere, & illud praesertim quod secundum naturam esset, quo juvaremur in vita, quodque bonum esse decreverunt. Hoc enim nisi in ipsa natura quaerendum esse, eique parendum dicebant, quanquam eorum saepe oratio nihil ipsa judicat, sed habetur in omnes partes. Ceterum Cicero, eorum sententias exponens, ostendit quod genus philosophandi minime arrogans, maximeque & constans & elegans arbitraretur, ut bene posuisse operam judicandus sit Castilioneus in illius libris interpretandis atque illustrandis.. Non poterat ipse non vehementer commoveri, quoties comparabat recentiorum quorumdam philosophorum licentiam cum veterum sapientia, cumque per illa tempora in lucem prodiisset Gallicum opus, quod *Naturae systema* inscribitur, quoque nihil est per-

niciosius ad corrumpendos mores, evertendamque religionem, uno libello edito Berolini, collegit solidiora argumenta, quibus errores illius convinceret. Fortasse tum non videbat Gallia, multos esse in sinu suo, qui dum gloriabantur se jura sua reddere philosophiae, tanquam furiae ad funus reipublicae convolabant. Utinam Castilioneus noster, cum meditabatur quibus armis caussam religionis defenderet, tam facile vera invenire potuisset, quam falsa convincere. Munus & tribuendum amicitiae ipse putavit, cum Gallicam fecisset Italicam Algarotti vitam a Michelesio exaratam, & hominis amicissimi memoria & recordatio jucundior illi erat, quod minime sejungi poterat a Friderici sui laudibus. Norunt enim omnes quanta hic benevolentia hominem ad litteras artesque natum complexus fuerit. Haec, ut & alia hujusmodi plura, de quibus, uno excepto opere Deninae de vicissitudinibus Italiae, quod & Gallice reddidit, minime mentionem faciemus, laxamenta erant majorum occupationum. Tantum enim vigilabat in studio, ut ne otium quidem ei esset otiosum. Neque propterea venditabat inge-

nium, aut jactabat diligentiam, quod nihil tam oderat, quam inanem oſtentationem, vel illos irridens philoſophos, quorum eſſet diſciplina oſtentatio ſcientiae, non lex vitae. In omni exercitatione id praeſertim ſibi proponebat, ut aliorum commodis utilitatique ſerviret; multa etiam tribuebat amicorum voluntati, cum eſſet ad omnem humanitatem accommodatiſſimus. Hoc quoque erit ejus bonitatis exemplum, quod quamvis patriae Italiaeque ſuae deſertor fuiſſet, ſic tamen eas amabat, deque illarum gloria ſollicitus erat, perinde quaſi in earumdem ſinu perpetuo vixiſſet. Diligens & pater familias fuit, cum tres habuiſſet uxores, ex quarum prima Eliſabetha Freſnia, quam an. MDCCXLV. Vervei in matrimonium duxit, amiſitque octo poſt annos, liberum ſuſcepit Fridericum Adolphum multis litteris, ac praeſertim mathematicis diſciplinis excultum adeo, ut Fridericus Magnus non ſolum in Academiam Berolinenſem illum cooptaverit, ſed & adhibuerit ad erudiendos tum in matheſi, tum in philoſophia adoleſcentes, qui degebant in collegiis a ſe inſtitutis, ut eorum virtus domi militiaeque co-

gnoſceretur. Scripta ipſa Patris, quamvis multorum auctor ille fuerit, poterant ejus levare laborem. Nulla enim fere matheſeos pars exſtitit, quam non tractaverit Jo. Franciſcus, quamvis non omnia perpoliverit, ſic ut infinitam pene vim ac materiem hujus diſciplinae comprehendiſſe videatur (1). Hactenus, illo

(1) *Rem gratam lectoribus me facturum arbitror, ſi hoc loco exponam, quae ipſe in ſcriniis reliquit, quaeque apud ipſum vidi.*

Arithmétique Théorique & Pratique, comprenant tout ce qu'il ſait des propriétés & des uſages des nombres, démontrée par la ſimple notion du mot *nombre*, & par les hypothèſes dont on eſt généralement convenu.

Trigonométrie plane compléte, dans la quelle il a ramaſſé toutes les formules trigonométriques données tant par les anciens que par les modernes, & il les a toutes démontrées à la manière des anciens. La partie qui renferme les propriétés des ſinus, des tangentes, et des ſécantes, & la manière de déterminer ces lignes, eſt beaucoup plus étendue que dans la Trigonométrie Italienne de Rondelli.

vivo, exarata a me ſunt, quae dum typis commiſſurus eram, nuntium ſane triſtiſſimum illius

---

Trigonométrie plane abrégée, où la partie, qui regarde les réſolutions des triangles eſt traitée d'une manière aſſez nouvelle, & propre à ſoulager la mémoire. Il a ajouté a une Trigonométrie tout ce qui regarde la pratique: uſage des Tables: réduction des angles au centre; réduction des angles au même horizon, petit traité des inſtruments ec. où il décrit une diviſion du cercle qui avec 76. diviſions donne les 360. dégrés du cercle: & avec un micromètre diviſé en 22. parties, les minutes; en ſorte qu'avec 99. diviſions on a le cercle diviſè en 21600. parties.

Traité des Logarithmes, tant ordinaires, qu'hyperboliques & logiſtiques.

Trigonométrie ſphérique.

Eſſai ſur l' Analyſe des anciens, avec nombre d'exemples.

Traité d'Algèbre avec pluſieurs problêmes géométriques réſolus de deux manières, algébriquement & par la méthode des Anciens, où l'on voit que preſque toujours la ſeconde mè-

mortis, quae accidit fuperiori octobris menfe, accepi. Sic vir humaniffimus, a quo totum id comperi, quod huic mandavi commentariolo, quemque plurimum amabam pro illius in litteris praeftantia, bonitateque naturae, multis variifque perfunctus laboribus anno acquievit aetatis fuae octuagefimo tertio.

---

ne à des conftructions plus fimples que celles aux quelles conduit l'Algèbre.

Plufieurs problêmes également réfolus par l'Algèbre & par la méthode des Anciens.

Traité des fections fondé fur l'équation générale, mais prefque tout démontré à la manière des Anciens.

Ebauche fur la Géométrie des courbes.

Divers morceaux fur les Méchaniques,

OPERA EDITA.

Isaaci Newtoni Eq. Aur. opuscula mathematica philosophica & philologica collegit, partimque latine vertit ac recensuit Jo. Castillioneus Jurisconsultus Vol. III. Lausannae, & Genevae apud Marcum Michaelem Bousquet & Socios 1744. in 4.

Virorum celeberr. Got. Gul. Leibnitii, & Johan. Bernoulli Commercium philosophicum, & mathematicum Vol. II. Lausannae & Genevae sumpt. Marci Michaelis Bousquet, & Socior. 1745. in 4.

Discours sur l'origine de l' inegalité parmi les hommes pour servir de réponse au Discours que M. Rousseau Citoyen de Genève a publié sur le meme sujet. Par M. Jean de Castillion, Professeur en Philosophie & Matématique à Utrecht & Membre des Académies Royales de Londres' Berlin & Gottingue, &c. &c. &c. Amsterdam chez F. F. Jolly Libraire 1756. 8.

Essai sur la mer Adriatique composé en I talien par Donati. A la Haye chez Hondt 1756. in 4.

Abrégé de Physique écrit en Anglois par Loke. Amsterdam chez Schreuder, in 12.

Saggio sull'uomo del Sig. Alessandro Pope tradotto dall'Inglese dal Sig Gio. Castiglioni Professore di Mattematica nell' Università di Utrecht. Ber

na a ſpeſe della Soc. Lett. appreſſo Abr. Wagner figlio 1760. in 8.

Arithmetica Univerſalis, ſive de compoſitione & reſolutione arithmetica. Auctore Is. Newton Eq. aur. cum commentario Joannis Caſtillionei in almo Lyceo Trajectino Philoſophiae, Matheſeos & Aſtronomiae Profeſſoris Ordinarii &c. Vol. II. in 4. Amſtelodami 1761.

Obſervations ſur le livre intitulé; Syſtéme de la nature. A Berlin chez Decker 1771. in 8.

Vie d'Apollonius de Tyane par Philoſtrate: avec les Commentaires donnés en Anglois par Charles Blount ſur les deux premiers Livres de cet Ouvrage, le tout traduit en François. Vol. IV. A Berlin chez G. I. Decker. Imprimeur du Roi 1774. in 8.

Les livres Académiques de Cicéron traduits & éclaircis par M. de Caſtillon de l'Académie Royale des Sciences & Belles Lettres de Pruſſe &c. Vol. II A Berlin chez G. I. Decker, Imprimeur du Roi 1779. in 8.

La vie du Comte Algarotti traduit de l' Italien.

Les révolutions de l'Italie par l' Abbé Denina.

His adde, quae ad illum ſpectant, quaeque relata fuerunt in Acta Academiae Berolinenſis.

ANGELUS FABRONIUS

DOMINICO DIODATO.

S. P. D.

ETsi satis ex amicorum litteris, quod tuum judicium esset de scriptis & doctrina Martorellii cognoram, lecto tamen commentariolo, quod de illius vita Italice scripsisti, liquidius de toto sensu tuo judicavi. Quo quidem videris mihi magnam esse laudem consecutus, quod gratus in amicum, amore, officiis, litteris, & patriae caritate tibi conjunctissimum, & aequus in judicando de iis, quae ipse contulit ad optima studia provehenda, facile existimaberis. Adeo perplacuerunt mihi, quae in eo narras, ut materiem inde sumpserim alterius Latini contexendi commentarioli, in quo si satisfecero tibi, omnibus me satisfecisse arbitrabor. Erit vero tibi, ut spero, gratissimum tanti viri laudes iis litteris esse mandatas, quae ab omnibus gentibus

vulgo & legi & intelligi ſolent, cum vernacula noſtra rariores habeat legentes. Neque vero dubito, quin multi mihi ſuccenſuri ſint, quod Latina fecerim, quae ſunt Italice vulgata, cum late nimium diſſeminatum ſit hoc malum avertendi ſtudia hominum a veterum ſcriptorum imitatione. Lamentabatur ſaepe Martorellius hujuſmodi importatam eſſe calamitatem litteris, & qua voce, qua exemplo ita conſulendum civibus ſuis putavit, ut ſibi viderentur omne jam ad tempus ab illo ſordidiſſimo periculo tuti futuri. Et vero hoc perfecit, ut qui eum audiſſent, quemadmodum tute ipſe feciſti, veterem illam ſectentur formam ſcribendi, plenam rerum ſententiarumque, numeroſam, gravem, ut cum ſtylum transferunt etiam ad Italica conſcribenda, in eo tamen Graecorum Latinorumque mos quidam & color appareat atque extet, qui ſuaviſſima quadam delectatione teneat legentem. Quid vero ſunt niſi merae faeces ſcripta quorumdam hominum, qui gloriantur novum quoddam & inuſitatum ſe dicendi genus attuliſſe, ſi comparentur cum iis, quae e Graecia atque Latio ad nos pervenerunt? Qui haec ſecuti ſunt,

multa laude digna perfecerunt, qui fastidierunt, tamquam lucifugi adeo de via declinarunt, ut perpetuo deerrare coacti fuerint. Nonne ex uno Homero plures prodierunt Poetae, Oratores, Historici, & Philosophi, quam ex equo Trojano Duces? Quis enim illo magniloquentior, quis omni colore, omnique poetica venustate conditior, quis in effingendis moribus hominum, & imagine vitae quotidianae exprimenda, quis in universa rerum natura noscenda pingendaque callidior, quis ad omnes animi sensus commovendos aptior, quis inventione copiosior, quis denique ad omnes artes ac disciplinas provehendas, et ad omnem vitam legibus & institutis excolendam sapientior? Vel cum dormitat, Jovi eum assimilaveris, qui expergiscitur fulmina jaciens, vel aquilae, quae montium cacumina petit, ut quiescat, postquam in aere immenso volitavit. Nemo profecto similis Homeri extitit, nec dubitamus in maxima Martorellii laude ponere, quod Ομηρικωτατος *dici voluit, adeo ut ex hominum numero ejiciendum, & ex finibus humanae naturae exterminandum illum pene putaverit, cui divinae Homeri vir-*

tutes non perplacerent. Nec dissimulare poterat iracundiam suam, quoties audiebat abstrahi ab exemplaribus Graecis adolescentes, quae prope in omni arte absoluta atque perfecta esse videntur. Sane puduisset illum aetatis suae, nisi vidisset esse multos, qui cavebant, ne ex aliena levitate litterarum fortuna penderet, otiosorumque credulitate ipsarum summa falleretur, quapropter magnam animi contentionem tota vita adhibuit ad illorum fraudes detegendas, erroresque oppugnandos, minime reverens ne in suis dictis ευθυρρημονεστερος videretur, cum stultitia & turpitudo hominum, in quos liberius invehebatur, eum vindicaret. Tu qui favisti semper & dignitati, & gloriae ipsius, & egregiam laudem consecutus es, tanti viri persequens vestigia, fac aequo animo accipias, quae de eodem litteris Latinis mandavi, tibique persuade me quoque pro mea parte effecturum, ut retundatur superbia, vel potius insulsitas eorum, qui in omni sermone jactant, nostra haec inficeta tempora veteribus & differendi elegantia subtilitateque, & docendi prudentia esse anteponenda. Vale; & quoniam vel ad absen-

tium famam pervenisti, editis scriptis, doctis sane & laboriosis, quae imaginem antiquitatis exprimunt, perge tenere istam viam, quam instituisti, hominesque juvare earum rerum inquisitione, quarum ignoratione in judiciis ferendis saepe peccatur. Iterum vale.

Florentiae Id. Quintilis MDCCXCI.

JACOBUS MARTORELLIUS.

MUltum ſane debent Graecae litterae, & Graeca antiquitas Jacobo Martorellio, quod non ſolum ab eo diligentiſſime cultae fuerint, ſed etiam quod per ipſum illarum colendarum ſtudium ad multos pervenerit. Natus ille Neapoli IV. Id. Januarii an. MDCXCIX. patre Thoma, quem puer amiſit, matre vero Urſula Viva, educatuſque in illius urbis Seminario, quo tum nullum erat illuſtrius & magiſtrorum nobilitate, & alumnorum frequentia, magni ſtatim ingenii ſigna dedit. Latinas litteras didicit a Cajetano Amato, Graecas a Joſepho Buonaccorio, Hebraicas a Symmaco Mazzocchio, jus Pontificium a Carmine Scatola, theologiam vero a Januario Fortunato, quorum omnium pervulgata ſunt nomina. Vix emenſo horum ſtudiorum curriculo, ideoneus habitus eſt, qui ceteris viam, quam ipſe ſecutus erat, monſtraret, & docuit primum Latinas litteras, mox geometriam, ac denique Graecam linguam. Permanſit in his muneribus vi·

ginti usque supra octo annos, & cum scholae vacationem habuisset, non propterea Seminarium deseruit, in quo tranquille & placide vitam traduxit. Quanquam minime efferri in vulgus satageret summos, quos impendebat labores ad omne doctrinae genus, & praesertim Graecae assequendum, id tamen non latuit Regem, a quo an. MDCCXXXVIII. jussus est vices gerere in publico Gymnasio Antonii Fuschii Graecae linguae Praeceptoris, quo novem post annos extincto, illi difficile non fuit in periclitanda doctrina multos competitores superare, qui ad illud munus adspirabant. Graece scribebat sic tum numeris soluta, tum vincta oratione, ut facile in eo cerneres nativum quoddam bonum, minime adscitum, cujus rei publicum testimonium dedit, cum nuptias celebrasset Caroli Borbonii Regis, & Amaliae Saxonicae. Ut vero consuleret adolescentibus, quorum magnus numerus ad se disciplinae caussa concurrebat, e Gallica in Italicam linguam convertit Grammaticam Graecam, quam Portus Regii, ut vocabantur, homines confecerant, & multis in locis auxit, Graecorumque Auctorum syllogen fecit, *qui*

ter-

terna dialecto Attica, *Dorica*, *Jonica in soluta & ligata oratione floruerunt*, *versione* κατα λεξιν *adjecta*. Sed haec mediocria si conferes cum iis, quae differebat, ut discipulis suis fontes, unde haurirent uberrimam copiam omnis eruditionis, omnisque elegantiae formam, atque etiam itinera ipsa demonstraret. Nihil enim erat in scriptis veterum, sive ad scientias, sive ad artes pertineret, quod ipse ignoraret, pollebatque singulari ingenii acumine, ut obscura interpretaretur, implexa enodaret, corrupta emendaret. Oedipum vero dixisses, cum aliquid veterum monumentorum explicandum suscipiebat, & quod raro in aliorum vestigia incurrebat, alienasque sequebatur sententias, saepe materiem dedit invidorum reprehensionibus. Id praesertim intelliges ex opere, quod *de Regia theca calamaria*, *sive* μελανοδοχειω, *ejusque ornamentis* an. MDCCLVI. vulgavit, quoque nullum majus effecit, sic ut ex hoc uno qui quantusque vir fuerit cognosci possit. Forte fortuna in agro Terlizzanio parvum, sed elegans aeneum vas detectum fuit forma octogona, argenteisque figuris distinctum, quarum singulae septem ejus-

dem latera occupabant. Quotquot consulti fuerunt antiquitatum explicatores, unguentarium illud vas esse judicarunt, quorum sententia parum adeo arrisit Martorellio, ut novam omninoque suam proponendam putaverit. Id eo libentius suscepit, quod rem gratam se facturum sciebat Regi studiosissimo appetentissimoque antiquitatis monumentorum. Non dubitavit igitur affirmare illud ipsum vas thecam esse calamariam, figurasque in eo incrustatas septem repraesentare planetas. Haec res materiem illi praebuit ad bina conficienda volumina, in quibus recondita adeo comparet doctrina, tanta in docendo edisserendoque subtilitas, ut vel iniquis secus existimandi nihil reliquisse loci videatur. Statuit primo veteres Latinos, Graecos, Aegyptios, atque Hebraeos in vulgari scriptione minime usos fuisse ceratis tabulis, ac stylo, sed theca calamaria, atramento, & calamo. Persarum quidem proprium fuisse usum ceratarum tabularum, has interdum adhibuisse Latinos vel cum scribere docerent pueros, vel cum litterulas ad amicos darent, vel cum suffragia ferrent, ceteris vero in scriptionibus illum priorem morem a-

pud ipſos magis uſitatum fuiſſe. Probare nititur forma quadrata fuiſſe antiquorum libros, Latinoſque membranas convolvere conſueviſſe in libellis, in teſtamentis, in contractibus, ceteriſque publicis actis, atque hujuſmodi volumina, minime vero manu ſcriptos libros proprie dicta fuiſſe *codices*. Quibus autem nominibus ab Hebraeis, a Graecis, atque a Latinis appellaretur theca calamaria pluribus differit, haud pauca proferens, quae ceteros ſcriptores fugerant. Haec autem in prima operis parte. In ſecunda perſuadere adlaborat ita diſpoſitas fuiſſe ſeptem illas figuras, planetas cum ſuis ſymbolis, quae explicat, exhibentes, ut ſingulae ſingulis hebdomadae diebus reſpondeant. Ipſum vero opus ſingulari artificio perfectum occaſionem illi ſuppeditat dicendi de arte, qua pollebant veteres, in incruſtandis, coujungendisque varii generis metallis, cujus ipſius artis vocabula longa oblivione intelligi deſita revocat atque exponit. His minime contentus rebus vel indagare ſtuduit cujum fuerit vas, & qua aetate perfectum. Quod fere pleriſque antiquitatum explicatoribus accidit, ut longe a pro-

positο digrediantur, ſibi libere vagari licere putavit Martorellius, ea opinione ductus, quod pertinuerit vas ad Neapolitanum Aſtrologum, qui Auguſti aevo vixit. Quaerit enim quantum antiquis temporibus viguerit Neapoli Aſtrologiae ſtudium, quae eſſet illius urbis lingua, quae imperii forma, quae inſtitutiones, quae *Fratriae*, ac cetera hujuſmodi, non ſecus ac ſi illi de omnibus Neapolitanis antiquitatibus fuiſſet diſſerendum. Spargit ſane ubique magnam eruditionis copiam, conſulit numiſmata, inſcriptiones, & quidquid in apricum protulit aetas, ex Graecis, Latinis, diviniſque ſcriptoribus petit teſtimonia, nihil affirmat, cujus probabilem rationem non reddat, omnino nova profert, & incognita detegit; nihilo tamen minus ſaepe eidem objiceres Horatianum illud, *non erat hic locus*. Haec eadem ratio eſt in aliis Martorellii ſcriptis, qui ut abundabat doctrina, & incredibili quadam varietate rerum & copia, nil tam vereri videbatur, quam ut egentis ſigna daret. Neceſſe illi fuit certos ſibi fines terminoſque conſtituere, extra quos egredi non poſſet, cum a Rege juſſus fuiſſet reſtituere, quae edax tempus, & hominum

negligentia absumpserat in sacello a Joviano Pontano extructo, multisque antiquitatis monumentis exornato, quod ita praestitit, ut non solum manca suppleverit, sed aliorum etiam errores in iis interpretandis emendaverit. Id praesertim intelligi potest ex binis illis Graecis inscriptionibus, quas Gruterus, vir ceteroquin doctus & sapiens, retulit in thesaurum suum, si ita nominare lubebit immensam illam antiquarum inscriptionum collectionem. Prorsus licebat Martorellio gloriari multa sibi in mentem venire acuta atque subtilia, quae verisimilem reddebant rationem eorum, quae vel obscurissima putabantur; cumque Graecum epigramma in anaglypho scalptum, quod puerum medium binis viris interjectum exhibebat, supplendum interpretandumque suscepisset, quanquam nihil attulerit, quod non diu consideratum, & multo ante meditatum esset, ejus tamen dicta in multorum reprehensiones incurrerunt. Hinc ortae asperiores controversiae, quae diu nimium torserunt Martorellium, cui minime conveniebat cum adversariis non solum de scripti interpretatione, sed etiam de imaginum significatione. In sententiis ferendis

novitate ille mirum in modum delectabatur, atque ab ea se abripi patiebatur, quapropter si ipsum audivisses, ut aliquid exempli causa ponam, nec Helena a Paride rapta fuit, cum ipsa ad urbem Ilium legitima sponsa venerit; nec Homerus raptum hunc sibi poematis argumentum sumpsit, sed Trojanum bellum; neque Graeci, nisi injuria, culpari possunt, quod in παιδεραςίας vitium propensi fuerint, cum lex nulla publica extiterit, quae huic vitio faverit; quod vero Sybillae antrum vulgo dicitur prope lacum Averni, subterranea fuit via a Coccejo Agrippae aetate excavata, & alia hujusmodi plura, de quibus minime necesse arbitramur mentionem facere, quae cum adversarentur receptis sententiis, materiem illi dederunt sua defendendi, & aliena oppugnandi. Egit & de originibus Neapolitanis conjuncta opera cum Michaele Macciucca discipulo suo, a quo vehementer rogatus fuit, ut sibi auxilium ferret, cum scribendum opus suscepisset de veteribus coloniis, quae Neapolim advenere. Horum sententia Phoenicii post captam Cananaeam a Jòsue, duce Eumelo, ad Parthenopen appulere, ab iis sic dictam, ut

beatum caelum ſignificarent, & Phoenicia quoque ſunt nomina *mons Hermus*, *Echia*, *Phalerus*, *Megaris*, *Sebethus*, *Vesuvius*, atque horum ſimilia; ab his primis coloniis Dei Ebonis, cujus erant plurima ſimulacra, cultus invectus fuit bovina forma, capite vero ſenis hominis expreſſi, exemplo Hebraeorum aurei vituli cultorum; LXIV. Olympiade deducta eo fuit a Cuma colonia Euboicorum, quae de majoribus Diis eamdem, quam reliquae gentes, opinionem habebat, quaeque Homericam ſcholam omnium celeberrimam condidit; ac demum duo fere poſt ſaecula, Mopsopo duce, nova colonia Athenienſium venit, quae quod dedita erat ſcientiis & artibus, multa tradere ſolebat in Fratriis juventuti de ſideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de Deorum immortalium vi ac poteſtate, & de ornanda Attica dictione, quae ſola coeperat eſſe in honore atque uſu. Horum adventu binas in partes diviſa eſt civitas, quarum alteram *Palaepolin* dictam Euboici, alteram *Neapolin* Athenienſes incoluere. Civitati maximam laudem fuiſſe putant, quod Homerus & Heſio-

dus ſaepe ad loca, quae ſunt circa eam, reſpexerint, & illorum notitia multa ad inventionem fabularum iisdem ſuppeditaverit, quodque orti Cuma Euboicorum quodammodo inter Palaepolitanos cives numerari potuerint. Multa ſunt alia in hoc opere, quae prima ſpecie admirationem, re autem explicata, aſſenſionem etiam movere poſſunt, & ſi tibi omnia non probabuntur, laudabis profecto in Martorellio, quod de rebus antiquiſſimis acutiſſime eruditiſſimeque, quanquam non ſemper vere, diſſeruerit, quodque Neapolitanae urbis rectiones, ſtatum, mutationes, leges etiam & inſtituta, & mores perſcripſerit. At quibus utatur homo acutus argumentis ad probandum, non eſt hujus loci conſiderare, praeſertim cum ejuſmodi ſint, ut eorum alia eligenda, alia rejicienda, alia omnino negligenda ſint, quae dum ſibi ex animo evelli nollet, durior interdum evadebat oratione & moribus. Cum valeret ingenio, haberet uſum, & jam pridem in hoc genere ſtudiorum litterarumque verſatus eſſet, ſatisfacere immortalitati laudum ſuarum ſe poſſe putabat, cum nova proferret, adverſarios autem caſtigare, cum adlaboraret

Αιεν αριϛευειν, και υπειροχον εμμεναι αλλων (1).

Magna ſane levatio laborum fuit illi, quod patriae conſuluerit, quodque is, qui illam regebat, & ornatam cupiebat, ſuis ſcriptis plurimum plauſerit. Hunc ſane commovit admonitio locorum, in quibus tot inſunt veſtigia veterum Graecorum, ut juberet eſſe in Lyceo Neapolitano, qui Graecas antiquitates explicaret, neque dubium eſſe poterat, cui hoc munus deferretur, vivente Martorellio. Sed illa, quam tum vivebat, non erat vita, cum hydrops mortem moliretur. Subito illa erupit in pectore, dum apud Maciuccam diverſabatur, vixque temporis ſpatium illi reliquit, quo ſe ad mortem Chriſtiane obeundam praepararet. Extinctus eſt XI. Kal. Decembris an. MDCCLXXVII. cum annos LXXVIII. menſes X. dies autem XI. compleſſet, ſepultuſque fuit cum pompa funeris in Aede S. Annae prope cadaver amiciſſimi viri Paſchalis Cyrilli. Quanquam floruerit doctorum hominum, ac prae-

(1) *Semper egregie, ſe gerere & aliis antecellere.* ***Homer*** Iliad. H.

sertim absentium amicitiis, gaudebat tamen solitudine, quae illi erat pro frequentia, & cum animus illius sustentaretur litteris & aleretur, in his tota ejus ambitio & cupiditas niti videbatur. Qui quantusque vir esset non facile judicasses, nisi in mentem ejus introspexisses, quae nullo erat erudita artificio simulationis, & a qua semper absuit calliditas illa, quae imitatur sapientiam. Deridebat levitatem illorum, qui gloriantur alienis bonis, & qui in contexendis libris nihil afferunt aut reconditum, aut inauditum, aut novum. Horum noxiae, ajebat, poena par esto, contemptus hominum. Hortamur quidem omnes adolescentes, qui studio ducuntur antiquarum rerum, ut imitentur Martorellium, ex cujus scriptis cum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, tanta cognitio Graecorum poetarum ac praesertim Homeri, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. Quapropter de eo vere dixisse videtur Macciucca:

Incoctum, cernis, divino pectus Homero,
Nil mirum, bene si scripsit, & edocuit.

OPERA EDITA.

Oratio, epithalamium & Anacreonticum carmen; omnia graece scripta; *extant in Collectione, cui titulus*. In Regis Caroli Borbonii & Amaliae Saxonicae Nuptiis Regiae Neapolitanae Academiae obsequentis officium. Neapoli. 1738. In 4.

Oratio habita III. A. D. Non. Nov. anni 1741. in Regia Academia.

Poetarum delectus, in quo habentur carmina excerpta ex M. Valer. Martiale, C. Valer. Catullo, Alb. Tibullo, & Sext. Aur. Propertio ad usum adolescentium Seminarii Neapolitani, brevibus adnotationibus illustrata cum divite rerum, & verborum indice. Apposita est initio Dissertatio de vera Epigrammatum pulchritudine 1747. in 8.

Lettera indirizzata ad Anton Franc. Gori su d' Ercolano. *Extat in Vol. II.* delle simbole letterarie del Gori pag. 146.

La Grammatica Greca di Porto Reale, tradotta dal Francese, dispsta in miglior ordine con varie giunte 1752. Tomi II. in 8.

Graecorum Auctorum ΣΥΛΛΟΓΗ, qui terna dialecto Attica, Dorica, Jonica, in soluta & ligata oratione floruerunt versione κατα λεξιν

adjecta pro adolescentium tyrocinio concinnata 1753. in 12.

De Regia theca calamaria, sive μελανοδοχειω, ejusque ornamentis 1756. T. II. in 4.

Lettera al P. Ignazio della Croce Agostiniano Scalzo su d'una gemma colla testa di Elagabalo. *Extat in Vol. III. operis, cujus est inscriptio*: Opuscoli scientifici stampati in Venezia nel 1757.

Ragguaglio delle Iscrizioni Pontaniane illustrate, supplite, ed interpretate. In fol.

Απολογȣμενα pro Graeco epigrammate latine converso ab Jacobo Martorellio adversus accuratiores posterioris Editoris animadversiones, in fol. 1759.

Jacobi Martorellii απολογȣμενων δευτερων Pars I. adversus Anonymi amarulentissimi, ac doctissimi Triptychon inscriptum vindiciae; in fol. 1759.

Inscriptiones, carmina, tum Graeca, tum Latina. *Si haec omnia unum in corpus colligerentur, plura conficerent volumina*.

Quae ad Martorellium pertinent de Neapolitanis *originibus, vide ea in opere, quod inscribitur*; Dell'Antiche colonie venute in Napoli Volumi III.

OPERA INEDITA.

Parere su di un Codice acefalo delle Costituzioni Greche di Federico II. Imper., trascritto in Sicilia, ed indirizzato a D. Domenico Salomone, Consigliere della Real Camera di S. Chiara.

Ragionamento sul preteso Ratto di Elena.

De origine Graecarum litterarum, seu ϛοιχηων Dissertatio.

Diatriba de Amphictionibus.

Perbreves in Athemisia numismata animadversiones.

Graecanicae Geographiae elementa.

Graecae Historiae & Chronologiae elementa.

Relazione di ciò che si è ritrovato, e si permette osservare nel cavamento del vecchio Ercolano presso Napoli con brevi riflessioni.

Dissertazioni filologiche sopra diversi argomenti.

De Paederastia Graecorum. *Magna horum scriptorum pars extat apud Vincentium Meolam, virum litteris excultum, editisque operibus clarum.*

ANGELUS FABRONIUS

FRANCISCO FALCHIO

S. P. D.

Saepe & multum hoc mecum cogitavi, boni ne an mali plus attulerit hominibus rerum metaphysicarum inquisitio. Nam cum Christianae religionis detrimenta considero, & sanctissimorum dogmatum infirmatam auctoritatem animo colligo, per eos, qui se philosophos esse idcirco gloriantur, quod res a vulgari cognitione remotas quaerunt, & divinam rationem humanae, ingenio nimium praefidentes, temere subjiciunt, non minimam video invectam esse partem incommodorum. Cum autem repetere instituo quantam opem contulerit metaphysicorum cognitio ad ipsa Ecclesiae dogmata propugnanda & firmanda, cumque animadverto multa

ex eodem fonte fluxisse ad noscendas animorum naturas, ad mentis vim acuendam, ad rerum caussas videndas, & ad comprehendenda omnium artium & disciplinarum principia, in eam facile sententiam ducor, ut existimem omnem sapientiam sine mataphysica parum prodesse hominibus, metaphysicam vero sine prudentia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. Diximus alias de hujus disciplinae vel virtutibus, vel vitiis (1) *quae si quis transferre velit in eos, qui ipsa abutuntur, ne rerum naturam, quam errorem nostrum damnare malle videamur, valde illi assentiar. Porro qui ita philosophantur, ut auctoritatem divinam contemnant,*

Faciunt, nae', intelligendo, ut nihil intelligant.

Modicis enim adeo regionibus circumscripta est humani ingenii vis, ut qui in iis profe-

---

(1) Vid. Vol. XII. pag. 272.

rendis laborant, emolumenta rerum ſaepe fallacibus judiciis videant, & in errorem turpiter labantur. Eſt & aliud genus hominum, qui omnem philoſophandi libertatem tanquam religioni inimicam averſantur, & vultum tam importunum in publicum deferunt, ut cruces & tormenta minentur iis, qui contendunt philoſophiam non tam in aliorum praeceptis ediſcendis eſſe poſitam, quam in mentis vi exercenda, acuendoque ingenio, in natura, naturaliumque rerum principiis inveſtigandis, in quaerenda veritate ſuopte judicio ac ſenſibus, & in aliorum erroribus, praejudicatisque opinionibus detegendis atque convellendis. Sunt alii denique, qui ut pecudes ſui generis ſequuntur greges, ſic ipſi a veſtigiis, quibus primum inſtitere, pedem referre non audent, & aſſuetudine ſerviendi ſervile adeo contraxerunt ingenium, ut penes illos etiam ſine ratione valeat auctoritas eorum, quos ſemel probavere. Si audiviſſes aliquem eorum, qui Ariſtoteli addicti & quaſi conſecrati erant, non putaſſes poſſe Peripateticam, ſeu verius Arabicam philoſophandi rationem everti, quin theologia everteretur, atque obſcuraretur

ſta-

ſtabili adeo, ſi ſuperis placet, inter ſe conjugio junctae ſunt. Qua quidem re quid non dicam abſurdius, ſed religioni Chriſtianae perniciofius dici poteſt? Quaſi nimirum non poſſit Chriſtianorum religio ſtare ſine Graecorum atque Arabum philoſophia, quam verſari in summis erroribus, & maximarum rerum ignorantione nullus nunc eſt ſanae mentis, qui non videat. Non hos philosophos eſſe censeo, probavique ſemper eam Lactantii Firmiani sententiam (1): oportet in ea re maxime, in qua vitae ratio verſatur, ſibi quemque confidere, ſuoque judicio ac propriis ſenſibus magis niti ad inveſtigandam & perpendendam veritatem, quam credentem alienis erroribus decipi, tanquam ipſum rationis expertem . . . . . Quare cum ſapere, ideſt, veritatem quaerere omnibus ſit innatum, ſapientiam ſibi adimunt, qui ſine ullo judicio inventa majorum probant, & ab aliis pecudum more ducuntur. *Is igitur eſt verus, is perfectus, is ſolus philosophus, qui ex-*

(1) Lib. II. Cap. VIII. *Divinar. Inſtit.*

plicat atque excutit intelligentiam ſuam, ut videat quid in quaque re verum ac veriſimile ſit, qui attingit ea, quae ab exquiſita quadam ratione & doctrina proficiſcuntur, & ingenue fatetur ſe ignorare, quae Deo occultare nobis libuit, qui ſibi velis remiſque, ut dicitur, decertandum cum iis putat, quos libido cogitandi & agendi ad omnem errorem diſſeminandum, & ad omne facinus ſuſcipiendum compellit, & qui in vita agenda atque in re publica adminiſtranda principia & cauſſas rerum videt, earum progreſſus atque antecesſiones non ignorat, ſimilitudines atque exempla inter se comparat, rebus praeſentibus adjungit atque adnectit futuras, neque progreditur longius, quam ſapientis hominis cogitata ratio poſtulat. Quo effraenata cupiditas atque ambitio rapuit metaphyſicos quosdam, qui omnia licet revocantes ad leves conjecturas, attamen quaſi agnatio cum caeleſtibus iis eſſet, ſe ſolos conſtituendae reipublicae, & moderandae vitae rationem tenere, se illa myſteria, quae Deus celavit, enodaturos, ſe libertatis vindices & omnium humanorum jurium defenſores futuros, se deni-

que temporum illorum caliginem, quibus nec quae ante oculos erant cernebant homines, discussuros gloriantur? Hoc genus hominum non modo abhorret a majorum consuetudine atque religione, sed etiam ab hujus saeculi licentia, quorum nisi impunita scelera tulissent regnorum moderatores, non dolerent nunc in se ipsos conversos esse illorum nefarios conatus. Vidit haec omnia vir sane singulari ingenii acumine praeditus Antonius Genuensis, & cum diu se exercuisset in metaphysicis rebus, quas praesertim adamabat, aliquid hujusmodi se prolaturum speravit, quod mederetur & veterum servituti, & recentiorum licentiae. Verbis luculentis & pluribus universam disciplinam comprehendit, & prudentiorum concessu vicit omnes eos, qui haec ipsa antea attigerant. Verum id praesertim sibi proposuit, ut quoniam nimis exiguae & angustae sunt, quas de animis habere possumus notiones, mentem saltem hominis usque eo disciplina ipsa corroboraret, ut virtutem efficeret, ex qua re una vita felix & beata esse potest. Nihil enim aliud est felicitas, ad quam omnes, natura duce, feri-

mur, nisi bonorum consiliorum, honestarumque actionum prosperitas, quare praeclare ab iis susceptam operam philosophandi arbitrabimur, qui, omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo vitae statu exquirendo collocarunt. Alia plura idem tractavit, volens hominum, quorum periculis commovebatur, commodis, utilitatique servire, qua de caussa eam celebritatem famae obtinuit, ut si quis unquam nostratium alius, fuerit absentibus notissimus. Par igitur erat ut nomen quoque illius scriptis celebraretur, & illustraretur nostris, quae si aequabunt tanti viri merita, vel ut modestius loquar, si tuam explebunt expectationem, qui de me semper amice judicasti, magnum laboris fructum me percepisse arbitrabor. Illud vero & tibi profiteor, & ceteris, in quorum haec manus venient, non omnia, quae Genuensis edidit, plane mihi probari, quemadmodum nec tute omnia probas: sed quoniam ab historico res & scripta clarorum virorum exponi debent, ab theologo autem exquirendum in quo quisque offenderit, aut lapsus fuerit, primum illud ex instituto meo mihi adsumo, alterum iis, quorum

proprium est, integrum atque intactum relinquo. Restat, ut tibi ex animo gratuler, quod auctus fueris Pontificatu Pistoriensi, & quantum conjectura auguror, non despero fore, ut per te, munita communi arce bonorum, obstructisque perfugiis improborum, qui non parvi animi esse videntur, illa Dioecesis, quasi nova luce recreata, reviviscat. Vale.

Florentiae Kal. Octobris
MDCCLXXXXI.

ANTONIUS GENUENSIS.

Locupletissimus est auctor Cicero, Leontem, cum Pythagorae ingenium admiratus esset, quaesivisse ex eo, qua maxime arte confideret? atque illum respondisse, se scire nullam, sed esse philosophum (1). Minime quidem verebatur arrogantiae crimen Antonius Genuensis, cum hoc dictum sibi & convenire putaret, qui omnem vitam contrivit in excitandis atque inflammandis omnium animis ad philosophiae studium, ferens multa in inculto & quasi derelicto solo, quae posteris suis, alterique saeculo saltem profutura judicabat. Sed ab initio est ordiendum. Natus is est Castelione, parvo, sed satis florenti Salernitanae provinciae oppido, Kal. Novembris an. MDCCXII. parentibus Salvatore Genuensi &

---

(1) V. Tusc. Cap. VIII.

Adriana Alfenita. Nactus eſt patrem acerbum & ſeverum, qui familiae utilitatem unice reſpiciens, illum quamvis natu maximum quatuor, quos ſuſceperat, liberorum, Eccleſiae militiae deſtinavit. Ea propter erudiendum curavit tum in humanioribus litteris, tum in philoſophia, ut per eas ad maiora veniret paratior. Sed tanta fuit in praeceptoribus perverſitas, ut dediſceret pene diſcendo. Quadam tamen ingenii vi multa videbat acute, & ſubtilis adeo diſputator erat, ut in illis ſcholaſticis exercitationibus condiſcipulorum nemo par illi eſſe poſſet, & ſuis acuminibus vel ipſos praeceptores compungeret. Unum reſtabat malum Antonio noſtro, ut ſtudioſe & multum volutaretur in Romanenſibus fabulis, ſed hae viam ſtraverunt lectioni Q. Curtii, Svetonii & Plutarchi, & tum primum aliquid ſe didiciſſe ingenue profeſſus eſt. Poſt haec a patre ita deductus eſt ad theologiae ſcholaſticae & juris pontificii magiſtros, non ſecus ac ſi in his diſciplinis vitae tabernaculum ponere debuiſſet. Sed quoniam nihil ſit, invita, ut dicitur, minerva, & pertoederet Antonium paternae acerbitatis, hujus levatio-

nem ab juvenilibus oblectamentis quaesivit, & habuerat hoc ab natura, ut species ejus & pulchritudo cum coloris bonitate, procera statura, & morum suavitate conjuncta mirum in modum delectaret. Deperiit Angelam Dragoniam feminam rusticanam, sed in qua forma erat liberalis & elegans, quod ut comperit pater, adolescentem, qui tum viginti erat annorum, a patria amovit, & Buccini consistere coegit. Favit illi fortuna, quod eo in loco ad amicitiam se contulerit Joannis Abbamontis viri satis docti Graecis Latinisque litteris, & civilibus divinisque legibus. Hoc consiliario & duce, cum renovasset studia sua, miros in iis progressus fecit, non tam ingenii viribus, quam vigilantia prope incredibili. Imitandos enim sibi esse dicebat illos viatores, qui si serius, quam voluere, forte surrexerint, properando etiam citius, quam si de nocte vigilassent, perveniunt eo, quo iter intenderant. Tali modo cum per biennium industria singulari aluisset ingenium, & agricolae cuidam jam nupta esset Dragonia sua, remeavit in patriam, sancte affirmans patri omnia ex illius voluntate se se facturum. Tum ab Ar-

chiepiſcopo Salernitano Subdiaconatum, ut loquimur, ſuſcepit, & cum faceret, ut moris eſt, periculum doctrinae ſuae, tanta fuit admiratio copioſe ſapienterque dicentis, ut non multo poſt idem Archiepiſcopus ipſi onus commiſerit docendae eloquentiae in illius civitatis Seminario. Porro ſi humanioribus litteris in primis navare operam voluiſſet, numerari in principibus facile poterat. Luculenter enim & Graece & Latine ſciebat, motuſque animi in eo celeres & acuti erant ad inveniendum atque excogitandum. Jam vero quanto polleret acumine in interpretandis Graecis ſcriptoribus, ex iis, quae in ſuis libris ſparſit, conjici facile poteſt. Biennium eo in loco fuit, ſe ipſum magis, quam alios docens. Ex continua enim ſacrorum librorum, & Eccleſiae Patrum operum lectione hauriendam theologiam & juris Chriſtiani diſciplinam putavit, ac multa praeſertim ex Chryſoſtomo, Auguſtino, & Thoma Aquinate ſepoſuit, quae tanquam aliqua materies ad opera, quae meditabatur, conficienda ſibi aliquando uſui futura eſſent. Ii labores non erant ſine ſpe non modo gloriae, ſed etiam praemiorum, quae ſibi ab Archiepi-

ſcopo proponebantur. Sed cum hic e vita an. MDCCXXXVI. migraſſet, & mortem quoque obiiſſet homo maximis amicitiae & propinquitatis vinculis ſibi conjunctus, qui Salerni gravi munere perſungebatur, de hac civitate deſerenda cogitavit, Neapolimque acceſſit, incertus tamen quem vitae curſum teneret, quamvis presbyter eſſet. Si patrem audiviſſet, fori tentaſſet fortunam, & poterat facile, cum minime hoſpes eſſet in juris prudentia, & ingenii illius fines prope immenſi eſſent; ſed ſe ipſum conſuluit, & hominum commodis utilitatique, magis quam ſuae ſervire deliberavit. Ut quondam Pythagorae, ſic ſimilis videbatur ei vita hominum, & mercatus ille, qui habebatur maximo ludorum apparatu totius Graeciae celebritate. Nam ut illic alii gloriae ſpe & nobilitate coronae, alii emendi aut vendendi quaeſtu & lucro ducebantur, alii demum, quod erat maxime ingenuum & rarum, nec plauſum, nec lucrum quaerentes proficiſcebantur perſpiciendi cauſſa quid ageretur, & quomodo, ita Genuenſis, quaſi in mercatum quemdam in hanc vitam veniſſet, ceteris omnibus pro nihilo habitis,

contemplationem rerum cognitionemque, nihil ſibi acquirens, praeferendam putavit. Ut earum rerum copia eſſet, quae ſunt neceſſariae non modo ad ſcientiarum iter ingrediendum, ſed & ad moderandam rationem, qua ſocietas hominum inter ipſos, & vitae quaſi communitas continetur, optimarum artium vias tradere ſuis civibus privatim coepit, quorum in commodum novas Ethices, Logices & Metaphyſicae inſtitutiones concinnavit. Non poterat autem non figere maledictis eos, qui immanem illam intolerandamque, ac nimium diu inveteratam Scholaſticorum barbariem alere adlaborabant, nihilque ſcire docebant, cujus rei exemplum ex ſe ipſo capiebat, qui meliorem vitae partem in nugis addiſcendis conſumpſit. Sibi unice debuit quod emerſiſſet e ſcholae probris; cumque ad aures perveniſſet Caeleſtini Gallianii Praeſulis ampliſſimi, qui Regi a ſacello erat, illius doctrinae fama, hujus auctoritate & officiis factum eſt, ut Novembri anni MDCCXXXXI. eidem metaphyſicae docendae in Neapolitana Academia munus crederetur. Hanc facultatem ex omnibus maxime idem amabat, & quod dum Sa-

lerni fuit, nimium diu in illa commentitia Platonis civitate versatus est, sperans posse aliquid hujusmodi confici, quod ad religionem Christianam pertineret, se ipsum postea correxit, intellexitque multa esse in illo philosopho, quae ordine & ratione prorsus carebant, quaeque prima specie fucum facere poterant, quare ex Lokio, ex Wolffio, & ex aliis metaphysicis solidiora quaedam, & rei Catholicae adfiniora quaesivit, quibus docti omnes facile assentirent. Totos dies atque noctes cogitabat de contexendo hujusmodi opere, quod a vitiis veterum plurimum abesset; contineret tamen omnia ea, quae ab ipsis commode dicta esse videntur, nihil earum rerum praetermitteret, quas posteriores philosophi excogitarunt, & ex suo quoque nonnihil in commune conferret. Quod si ea, quae exponuntur in elementis metaphysicae Genuensis de mundi praesertim origine, deque legibus, quibus omnia subjiciuntur, ordinanturque, deque ontologia tantopere eligenda fuerant, quanto studio electa fuerunt, profecto illum industriae suae haud poenitere debuit. Neque ei audiendi fuerunt delicatiores quidam, qui

aegre tulerunt a ſe renovatas fuiſſe quasdam ſpinoſiores quaeſtiones, quae propter vetuſtatem coeperant obſoleſcere; ſic enim diſcipulis ſuis conſulendum putavit, ut nihil earum rerum ignorarent, quae quondam in honore fuerunt. Adde, quod philoſophorum, quos Barbaros vocamus, propria eſſe metaphyſica judicatur. Ferre & aliud genus hominum debuit moleſtiorum. Conſcius ſibi erat nihil a ſe omiſſum in confutandis Spinoziſtarum, Hobbeſianorum, Scepticorum aliorumque impiorum partim monſtroſis & abſurdis, partim etiam ineptis opinionibus, quod pietati erga Deum fovendae, & religioni, hominumque ſocietati, quae religione continetur, tuendae conduceret, quare obſtupuit, cum audivit eſſe homines, qui omnes fere domos omnium concurſabant, affirmantes ſe in *elementis metaphyſicae generalibus*, quae primum an. MDCCXLIII. emiſit, quaſi ſemina quaedam Scepticiſmi aliorumque errorum ſparſiſſe. Tam exitioſam in ſe conjurationem haberi a civibus ſuis nunquam putaverat, quare confugit ad Caeleſtinum Gallianium patronum ſuum benevolentiſſimum, & ab illo opem petiit, ut motus conatuſque

invidorum in suam perniciem parati prohiberentur. Non hic modo, sed & Julius Tornius aliique docti viri Neapolitanae Ecclesiae addicti, praesto Genuensi fuerunt, quorum praesidio etsi nonnihil represserit furorem exultantem adversariorum, non potuit tamen omnem errati suscipionem, quae insederat in animis eorum, qui mediocriter docti nil per se judicare poterant, propulsare. Res delata fuit ad Romanum Pontificem Benedictum XIV., qui in consilium maxime adhibuit Jo. Baptistam Currum Januensem ex illa familia, quae Pauperum Matris Dei vocatur, hominem sane multis litteris, praesertim divinis, excultum atque expolitum. Facile huic fuit liberius aliquod dictum notare, idque reprehendere, & quod ita natura erat Genuensis comparatus, ut si quid temere secutus esse videretur, monitus ab aliquo, cujus cognita sibi doctrina & probitas esset, facile & libenter sententiam commutaret, respondit Curro, se non parum cognosse, sed in parum cognito stulte & diu perseverare, turpe judicare, propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio esset attribuen-

dum; quapropter rogare illum, ut Pontifici referret, se paratum esse ad emendanda omnia ea, quae emendatione ipse digna putasset. Quod & fecit, cum secundo an. MDCCLVI. priorem partem suae metaphysicae Neapoli edidisset. Hanc ipsam eidem Summo Pontifici nuncupavit, & pauca, quae in illam addidit, quo delicatioribus satisfaceret, non ita conjunguntur cum ceteris, quae vel antecedunt, vel subsequuntur, ut non appareat sibi ita scribendi necessitatem quamdam impositam fuisse. Vidit tum Genuensis vel in quaestionibus theologicis & metaphysicis esse quaedam, in quibus tractandis tempori cedere sapientis esse merito judicabatur, quanquam nihil tam aegre ferret quam quod non sentiebat dicere, aut quod non probabat facere. Futura tamen tempora praevidebat, quibus, cum philosophia jus suum & moderatam libertatem recuperasset, id, in quo se ab invidis invadi solere audiebat, palam ac tuto defendere licuisset. Sed interea perferre debuit importunitatem eorum, qui non ratione, sed verbis, quae ne ipsi quidem intelligebant, pugnabant, quique verebantur, ne si homines a Genuensi didicissent ita philosopha-

ri, ut ea, quae sunt in usu vitaque communi, non ea, quae finguntur, aut optantur, spectarent, eorum imbecillitas atque inanitas derideretur. Porro longe nimis progrederer, si omnes recensere vellem machinas, quas adhibuerunt adversarii Genuensis ad illum perdendum. Favebat & iis magnae auctoritatis homo Josephus Spinellius Cardinalis & Neapolitanorum Archiepiscopus, qui quaerebat caussas, ut Regi persuaderet, multos esse Neapoli, quorum religio a splendore illius imperii & majorum institutis abhorrebat, neque eos posse cohiberi, nisi Quaesitorum Fidei auctoritas ac potestas revocaretur. Fit clamor maximus, cum id acerbum multis atque intolerandum videretur, parumque adeo valuerunt consilia & artes Cardinalis, ut propter hanc caussam ipse Archiepiscopatu & Neapoli cedere coactus fuerit. Quae ante quam acciderent, severe judicatum est de scriptis theologicis, quae Genuensis edere meditabatur, ac si fuisset ratum, quod actum est per vim, minime ille in suspiciosissimo negotio effugisset haereseos, vel temeritatis vituperationem. Respondit ad ea omnia, quae sibi objiciebantur

ab

ab adversariis, in quo se egregie subtilem scriptorem praestitit, & gaudere visus est, quod illos irridendi sibi dedissent facultatem (1). Neque minus in eo, quod pertinebat ad res metaphysicas, deridere potuit eos, a quibus

(1) Non dubito fore plerosque, qui scire optabunt quibus de rebus praesertim insimularetur Genuensis. Agens ipse de locis theologicis, quos *fontes, ex quibus manant universae theologiae principia*, appellabat, tantum tribuit naturali rationi, ut per hanc multa cognosci posse contenderet, quae ad Deum, ejusque, ut loquuntur, attributa, ad naturales leges, & ad eam theologiae partem, qua mores conformantur, pertinent, atque hujusmodi notiones se illis aequare, quas ipse Deus nobis patefecit. Cum de mysterio Eucharistiae verba faceret, dixit: *Corpus Christi non esse sub indivisibili extensionis*; de baptismo autem, nominavit illud *symbolum Christianae fidei;* cum autem interpretaretur Isaiae prophetiam; *Ecce parturiet virgo, & vocabitur nomen ejus Emanuel*, dixit tum ad Christum, tum ad Isaiae filium illam posse referri: explicans Paulli Apostoli epistolam ad Roma-

Pirrhonismi nota sibi inusta fuerat, quod, quae dubia erant, sumere pro certis abhorrere a sapientia putabat, insimulabaturque quod protulisset argumenta Epicureorum & Socinianorum adversus animi naturam, Spinozae &

---

nos de Gratia Dei ita disseruit, ut inclinare in Jesuitarum propriam sententiam videretur; contendebat Hebraeos traditionem tanquam regulam habuisse, qua divinos libros interpretarentur, eaque propter *quasdam in veteri testamento prophetias, quae secundum litteram non videntur ad Christum referri posse, Apostolos apud Hebraeos de Christo confidentissime usurpasse;* affirmabat Ecclesiam Dei cum primum exorta est, non fuisse catholicam, gaudereque infallibilitate, ut dicunt, in rebus definiendis, quae ad fidem & mores pertinent, minime vero in rebus vel historicis, vel philosophicis, illud etiam addens: *jus Pastorum cogens necessitatem tantum conservandae religionis spectat, eaque terminatur*; demum, ut alia plura omittam, non probabatur quod affirmasset, obstinatos peccatores antequam diris devoveantur, in Ecclesia manere, quamvis illius spiritu minime animentur. Decem his accusationis capitibus totidem epi-

Collini adversus libertatem, quasi non ea mente protulisset, ut confutaret, quo sane magnum catholicae religioni beneficium tribuit. At quoniam sibi rem esse intelligebat vel cum invidis, vel cum indoctis hominibus, quorum malevolentiam & insulsitatem bene noverat, abstinuisset quidem a perficiendo opere, quod tota jam celebrabatur Italia, nisi coegissent illum amici auctoritate & doctrina clarissimi propositum mutare. Etenim affirmabant hoc decere illum, convenire muneri, quod in Academia Neapolitana sustinebat, & utile fore

stolis respondit Genuensis, neque difficile illi fuit, quae contra dicebantur SS. Patrum & illustriorum theologorum testimoniis diluere.

Idem & defendit suas metaphysicas institutiones adversus Paschalem Maglium insulsum & illitteratum virum, qui, editis an. MDCCLVIIII. *Dissertationibus philosophicis*, illas oppugnaverat. Sic suam defensionem contexuit Genuensis, vulgatis epistolis ad Provincialem amicum salis ac leporis plenissimis, ut multa vera illustraverit, quae perplacere possunt rerum metaphysicarum studiosis.

hominibus, qui diu nimis servile Scholasticorum jugum perpessi fuerant, id tandem scire, quod

Aeque pauperibus prodest, lucupletibus aeque,
Aeque neglectum pueris senibusque nocebit.

Ita abjecta omnis cunctatio. Obstitit tamen gravissimus pectoris morbus, quo per plures annos laboravit, ne citius incepta perficeret. Ita autem perfecit, ut ad tres partes, quibus universa metaphysica continetur, quartam adderet *de principiis legis naturalis & officiorum humanorum*. Sic enim cohaerere metaphysicarum rerum cognitionem putabat cum scientia naturalium legum, quibus subditi nascimur, & quibus omnino parendum est, quo & esse, & beate esse possimus, ut dissolvi nullo modo debeant. Monitos autem lectores voluit, se adolescentes instituendos suscepisse, non doctos homines; & quod nec dissimulare poterat, nec non dolere, quod illa sua prudentiae doctrinaeque professio in malevolorum voculas incurrisset, multa de theologorum mediocriter litteratorum ferocitate in librorum praefationibus conquestus est. Haec

caussa fuit, ne tum in vulgus ederet *Universae Christianae Theologiae elementa dogmatica, historica, critica*, in quibus concinnandis diu multumque desudaverat atque elaboraverat. Elatus enim studio novas terendi vias in instituendis adolescentibus verebatur, ne augeret in se odium eorum, qui in claustris unice posuisse sedem autumant theologiam, & nil probant aliud, nisi quod redolet obsoleta scholarum vocabula & scita. Omnino optasset Genuensis vel metaphysica, vel theologica tractans, ne artes tantae propter tenuitatem hominum a religionis auctoritate, & humani generis felicitate abducerentur ad mercedem atque quaestum, atque ad alendas perobscuras inutilesque quaestiones, quae non studia virtutis & existimationis bonae fructum non dicam pariunt, sed ne attingunt quidem. Cum vero memoria repeteret quae pertulit ac sensit ob curas, quas, glorians se esse humani generis philosophum, contulit in reipublicae commodum, & ob amorem in litteras incredibilem & singularem, non solum animum ab omni contentione & dimicatione, sed etiam a studiis facile revocasset. Sed quoniam haec jam

neque integra illi esse poterant, & summi labores magna compensati gloria mitigabantur, pergebat ad ea solatia, quae non modo sedatis molestiis jucunda, sed etiam haerentibus salutaria esse poterant. Concinnavit itaque libros V. *Artis Logico-Criticae*, quos exeunte an. MDCCXXXXV. emisit, & Matthaeo de Sarno Regii Fisci Praesidi, viro omni laude praestanti nuncupavit. *Ars est philosophandi*, inquit ille, *plana ea & in medio omnibus posita: admoneo potius in ea tyrones, quam doceo: virorum doctissimorum, qui periculis suis viam nobis patefecerunt, praecepta memoro; sed ea explico paullo clarius & distinctius, quam ceteri facere solent: nova quoque via & ratione trado*. Vel ii ipsi, qui nihil melius fieri posse judicabant *Arte cogitandi*, quae prodierat ab Portus Regii incolis, maxime plausere hisce Genuensis *Elementis*, quibus nihil deesse videtur, quod ad rectam rationem moderandam non solum in ferendis judiciis, sed etiam in gubernanda vita pertineret. Differit enim 1. de natura mentis humanae, de errorum caussis, deque iis cavendis, 2. de ideis, earumque, ut loqun-

tur, objectis & signis, 3. de vero & falso, deque criteriis veri, & de ratione inquirendae veritatis, 4. de recto sensuum usu, de usu auctoritatis humanae & divinae, deque arte critica, 5. denique de usu ratiocinii, deque ratiocinandi generibus & methodo. Quanquam ex multorum scriptis haec omnia sciri possint, libentissime tamen ex Genuensi cognosces pro ejus in differendo perspicuitate, ordine, acumine, & quadam etiam Latini sermonis elegantia. In quo maxime consuevit se jactare eorum oratio, qui studiose antiqua persequuntur, id totum evertitur eo delectu, quem dixi, rerum. Prorsus nil magis optabat Genuensis, quam inflammare omnes Philosophiae amore, & optimarum artium vias tradere suis civibus, quare & illud sibi curandum putavit, ut hi, postquam a se didicerant, quem ex ratione usum habere possent, rectam quoque sequerentur viam in contemplanda corporum natura. Itaque conjuncta opera cum Orlandio, quo nullum amiciorem habebat, edidit Neapoli an. MDCCXLV. *elementa Physico-Mathematica Musschenbroekii*, & quamvis socio concederet scientia rerum ma-

thematicarum, phyſicam tamen ſic tenebat, ut par illi eſſe poſſet. Id conjici poteſt ex Diſſertatione de principiis corporum, quam illi operi praepoſuit, quanquam hanc non ſic laudaverim, quaſi in ea perfectum phyſicum poſſis agnoſcere. Hoc ipſo tempore cum Caſſinenſis Monachus Sanchezius de Luna vacuam feciſſet ethices cathedram, ſuffragatore Gallianio, illam Genuenſis occupavit. Priſtinam conſuetudinem, & veterem morem docendae nobiliſſimae diſciplinae totum immutavit: quaeſivit in ipſa hominis natura juſti atque injuſti principia; naturales atque inſitas in animis noſtris notiones expoſuit, omninoque univerſam hanc ſcientiam quatuor in rebus verti docuit, quarum una eſt in perſpicienda hominis natura, unde originem ducunt ejus cupiditates, vitia atque virtutes, altera in tradenda regula, ad quam omnia judicia rerum omneſque actiones dirigantur, & hanc ab naturae omniſque juris auctore eſſe ſumendam, tertia in noſcendis iis, ad quae nos natura genuerit atque conformaverit, quarta denique quomodo erga eos, quibuſcum congregamur, nos gerere debeamus. Haec omnia exornabat

confirmabatque exemplis ab universa historia petitis, afferebat etiam eloquentiam, quare minime est mirandum si illius schola eo concursu non modo adolescentium, sed etiam hominum doctrina excellentium, alienigenarumque (quidni inter hos commemorabo Brunopolis Ducem, cui iter per Italiam facienti comites adesse visae sunt omnes praeclarae artes atque disciplinae?) frequentaretur, ut nulla alia esset illustrior atque celebratior. Veniebat quoque saepe ad eam vir ille summus Caelestinus Gallianius, ac se gaudere dicebat, quod maxime facit auctoritatem, minime effusam ab Genuensi opinionem, quam de ipso conceperat. Si quod vero verbum ab ipso emittebatur adversus clamosos magistros, qui docent res ordine atque ratione carentes, neque dant operam, ut homines meliores evadant, id, quasi notam inureret familiae theologorum universae ad conflandam illi multorum invidiam valebat, quorum artibus factum est, ut omnis aditus ad theologiae scholam regendam, quod magnopere concupierat, ipsi obstrueretur. Etenim erat periculum, ne cum novare methodum vellet ex quadam licentia co-

gitandi, nimium sibi, ut saepe philosophis usuvenit, etiam in religionis opinionibus indulgeret. Porro ita comparatus erat natura Genuensis, ut fingere, dissimulare, & obtegere animi sui sensa nesciret, & quod periculosum in se munus susceperat revocandi cives, omnesque Italos suos a Scholasticorum tyrannide, & a superiorum temporum barbarie, multa perferre debuit ab iis, qui tenebras quaerunt, quorumque eminet audacia atque temeritas. Nunquam sane suam libertatem projecisset, ut his blandiretur praemiorum spe; secutus tamen est consilium Bartholomaei Intierii, qui illi auctor fuit, ut pacatiora studia excoleret. Quoniam tanti viri mentio a nobis facta est, non ab re erit hoc loco pauca de illius virtutibus commemorare, in quo si videbor longius, quam mihi concessum est, progredi, id ignoscatur volo amicitiae, quam cum illo habuit summae Genuensis, & hominis praestantiae. Natus ille humili loco in Florentino agro, florenti adhuc aetate Neapolim concessit. Habebat ingenium ad excogitandum acutum, ad explicandum ornandumque uber, ad memoriam firmum & diuturnum, quod cum

contulisset praesertim ad philosophiam, & mathematicas disciplinas, mirificos in iis progressus effecit. Has privatim docuit, ut egestatem sustentaret, & in omnium domos facile admittebatur, quod esset singulari modestia, integritate ac fide, quas virtutes corporis pulchritudo, quae plurimum commendat, decorabat. Procuratoris diligentissimi officium praestitit Mediceis Principibus, Corsiniis & Rinucciniis, qui bona possidebant in Neapolitano regno, sic ut alienam rem, veluti suam agere videretur. Sed dum bona fidei suae commissa procurabat, etiam atque etiam videbat, ut reipublicae serviret, & inventor multarum machinarum fuit vel ad diu conservandum frumentum, vel ad facile transvehenda ligna a montibus ad maris litus, vel ad agriculturam provehendam. Consuluit & regio aerario, cum expeditissimam rationem docuisset typis imprimendi syngraphas illas, quae in sortitionum ludo distribui lusoribus solent. Omnino ad mechanicam natus videbatur, quam disciplinam, ut & alias mathesis partes, scriptis suis illustravit. Hic cum propter multas ejus virtutes ac summam praesertim liberalitatem,

ſummamque prudentiam magna cum dignitate viveret Neapoli, multi illius conſiliis utebantur, aditum petentibus facile dabat, & pecunia & gratia prepulit haud paucos adoleſcentes ad artes atque diſciplinas non modo colendas, ſed etiam provehendas. Haec ſibi praeſidia comparaſſe dicebat ad decus atque ornamentum ſenectutis, cum tranquillitatem expetens ab omni negotio tum publico, tum privato se removiſſet. Mortem obiit a. MDCCLVII. cum eſſet ferme annorum octoginta, atque extitit nemo, qui non oculis lacrymantibus funus hominis, qui ſemper in laude verſatus erat, intueretur. Sed, unde digreſſi ſumus, revertamur. Poenituit fortaſſe Genuenſem ſe non ſecutum ſemper fuiſſe exemplum Intierii, qui in tranquillitate animi beatam vitam ponebat. Ut vero illius conſiliis aures patuere, coepit animum convertere ad ea, quae non facile in controverſia & contentione verſari poterant. Vulgavit itaque an. MDCCLIII. quaedam ad agriculturam pertinentia, et quae praeſatus eſt ad Intierium ſcribens de utilitate litterarum, cum eae referuntur ad vitae commoda, ſatis declarant quam

infestus atque inimicus esset iis, qui inanibus atque ambitiosis studiis delectantur. Tum Interius cogitationem suscepit instituendi cathedram Commercii et Mechanices, ea conditione, ut illam omnium primus regeret Genuensis, cui CCC. ut loquuntur, Ducatorum stipendium assignavit. Inivit illam, lubente Rege, magnoque hominum concursu, Nonis Novembris an. MDCCLIV. et quae scientia ab eo non admodum expectabatur, summa apparuit in illius praelectionibus. Has antequam ederet, vulgavit e Britannica in Italicam linguam conversam, atque commentariis raptim fortasse nimis a se exaratis auctam, historiam commercii Britannorum, quam Joannes Carius mercator confecerat. Tali modo multa, quae apud nos jacebant in tenebris, litterarum lumine illustrari coeperunt, etsi Genuensi pugnandum fuit adversus inveteratam quamdam Neapolitanorum his in rebus barbariem, qui mala, quae vitare facile potuissent, ultro accersebant atque attrahebant. Quae autem major ad minuendas vitae molestias ac praejudicatas opiniones convellendas accessio fieri potuit, quam ex praelectionibus Genuensis? Si nihil aliud

est gloria, quam illustris et pervagata multorum et magnorum vel in suos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum, dubitare sane non possumus, quin illa maxime excelluerit Genuensis, qui quod utile sit, quodque expediat docuit, ancipitesque disputationes, in quibus vel de libertate commercii, vel de luxu, vel de aliis hujusmodi rebus in utramque partem disseri copiose licebat, scite enodavit. Probavit ille judicandum de imperiorum potentia et gloria ex abundantia incolarum et copiarum ad illos sustentandos; veras constantesque divitias a solo atque labore totas pendere, sic ut ille populus ditior existimari debeat, qui optimos agros studiose colit; luxuriem alere posse artes, et animare populos, eaque propter non tanquam pestem avertendam; aurum et argentum ex America ad nos transvectum non divitias, sed paupertatem peperisse; pretium rerum, quae vendi et emi solent, pendere ex geometrica, ut ajunt, proportione inter ipsas res, et vitae necessitates; atque, ut alia bene multa prorsus Italis nostris inaudita et nova praeteream, caritatem saepe fieri copia

annonae, si lex vetat exportari, quod fert tellus, quodque abundaret. Haec cunctas nationes noscere intererat, se praesertim Neapolitanam, quae inutiles scientias honorabat, alienigenarum artes fovebat, fertiles incultasque terras possidebat, & habitatores ferebat languori desidiaeque deditos. Nae Genuensis quidem magno desiderio tenebatur illustrandi omnem illam scientiam, quae oeconomia dicitur, & hac de caussa suis in scriptis multa sparsit, quae ad leges pertinent. Harum enim sapientes latores non modo punire peccata & maleficia voluerunt, sed etiam augere humanum genus, illius alere industriam, artes, commercium atque luxum, moderari tributa ac vectigalia, utilitate reipublicae pecuniae fructum metiri, ac trahere omnes ad cognitionis & scientiae, felicitatisque cupiditatem. Harum omnium rerum tractatio indiget sane philosophia, non illa vulgari, sed recondita, cui praesertim proposita est hominis, societatisque humanae cognitio, qua quod Genuensis pectus suum compleverat, illius studium, omnium sane utilissimum, ad universas gentes propagare vehementer optabat. Istaec

publicae utilitatis cupiditas abripuit fortasse aliquando ipsum, ut quaedam proponeret, quae hominibus in administratione reipublicae exercitatissimis αδυνατα videbantur, sed perfectissimam disciplinam relinquere voluit, & tot rationes attulit, ut velle ceteris, sibi certe persuasisse videatur. Agnitum autem est praesertim an. MDCCLXIV., qui annus fuit Neapolitanis calamitosissimus propter summam rei frumentariae inopiam, quantum Respublica egeret oeconomiae peritissimis viris, qui vere philosophi dici possent, & hoc quidem tempore Genuensis in vulgus edidit eximium librum Cosmi Trincii Pistoriensis de agricultura, atque cum ipso dissertationem, qua caussas aperuit inscitiae hac in re suorum Neapolitanorum. Saepe ad id redibat tum in suis scriptis, tum in publicis acroasibus, fecitque ut notum suis esset egregium opus Tullii Britanni, & quae in illud addidit du Hamel, semperque ita statuit plurimum obesse huic arti, qua nihil melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil libero homine dignius, superbiam nobilium, inscitiam & pervicaciam agricolarum, legum latorum incuriam, quae

eo

eo magis vituperanda eſt, quod eſt rei maxime neceſſariae, atque demum illud monſtroſum, ut loquuntur, ſyſtema juris feudalis, a quo infinita mala in Neapolitanum regnum derivata ſunt. Profecto ſi agricultura ita in honore eſſet, ut quondam fuit apud Graecos atque Romanos, & nunc eſt quoque apud Penſilvanos & Sinenſes, noſtrorum hominum mores hac dulcedine corruptelaque minime depravati eſſent, noſque puderet eos, a quibus ſuſtentamur, & ad omnia vitae commoda ſubſidia habemus, devoviſſe fami, nuditati, ſervituti, & omnium rerum inopiae. Si fieri omnino potuiſſet, avertere in poſterum a patria ſua caritatis periculum, quod fere ſemper hominum culpa accidit, optabat Genuenſis, quare cum edendum an. MDCCLXV. curaſſet opus quoddam Gallice ſcriptum de rei frumentariae oeconomia, ornavit illud diſſertatione, qua cauſſas quaeſivit caritatum, & remedia atque allevamenta huic malo. Nos profecto diu experimur liberam earum rerum, quibus abundamus exportationem, & earum, quibus egemus, invectionem, non modo conducere ad agriculturam provehendam, ſed e-

tiam ad averruncandum difficultatis annonae periculum, & an. MDCCLXVI. cum maxima apud nos fuisset sterilitas agrorum, sedente Petro Leopoldo ad Etruriae gubernacula, uberiora cibaria facta sunt caritate. Bene quidem Plato, beatas illas fore Respublicas, quas regerent philosophi. Quanquam, ajebat Genuensis, quid opus est in hoc philosophari, cum rem non magnopere egere philosophia videamus? Sed plena errorum sunt omnia, nec mediocre munus sustinet ille, qui sibi sumit avertere homines a falsis inveteratisque opinionibus, ex quibus multae porro in humanam vitam aerumnae dimanant. Vix autem illi ferendi videntur, qui cum abundent ingenio & doctrina, non solum nihil conferunt in commune bonum, sed vel rebus clarissimis obducere tenebras adlaborant. Cum his praesertim rem habere voluit Genuensis, & *Academicae Epistolae*, quas an. MDCCLXIV. emisit adversus Jo. Jacobum Roussoium, ejus studium in litteras, humanamque societatem maxime declarant. Elatus ille vir cupiditate paradoxa defendendi, oratione quadam vehementer invectus est in scientias atque artes,

quasi per eas vitia omnia alerentur, omnisque tolleretur aequalitas, sine qua ex illius sententia beatus nemo esse potest. Illum si audivisses superstitio origo fuit astronomiae, ambitio, odium, adulatio, mendacium eloquentiae, avaritia geometriae, injustitia juris prudentiae, inanis curiositas physicae, superbia ethices, & sic de reliquis, quasi necessitas vitae nihil effecisset ad eas res parandas, quibus & sustentatur & ornatur. Dicta sua eruditione & artificio quodam malitiae condivit, & quod ei natura summam copiam facultatemque dicendi largita erat, hanc, ut & saepe alias, non ad salutem hominum conservationemque, sed ad perniciem convertit. Itaque expediebat reipublicae ne longius serperet hujusmodi opinio, quam sic oppugnavit Genuensis, ut perscienter disciplinarum & artium caussam perorasse judicatus fuerit. Neque occultavit mala, quae ex illarum perverso usu oriri possunt, sed haec hominum natura maleficorum sunt, quorum unice temeritas & audacia insectanda est. Dum inscientia multa versabatur in terris, multa quoque erant efferata & immania, mansuefacti vero & excul-

ti a philosophia didicimus cohibere cupiditates, ferocitatem non modo comprimere, sed etiam horrere, legibus subjicere homines, iisque persuadere ad conjunctionem congregationemque, & ad naturalem communitatem esse natos. Haud latebat Genuensem distinguere Roussoium inscitiam brutorum ferme propriam ab inscitia quadam, ut ipse ajebat, humana, minimeque rationis experte, sed haec & alia hujusmodi plura non philosophi judicia, sed delirantis somnia esse probavit. Narravit mihi aliquando Diderotius, dum an. MDCCLXXIII. eram Lutetiae Parisiorum, se caussam dedisse Roussoii scripto. Nam cum inter se colloquerentur de proposita ab Academia Divionensi quaestione, num utilitatibus litterarum carere homines possent, amico inter ambulandum per jocum ferme exposuit rationes eas, quibus confici posse videbatur majora ex iis detrimenta, quam commoda in humanum genus dimanasse. Difficile non fuit Roussoio, qui saepe expertus fuerat nihil esse tam incredibile, quod non eloquentia fieret probabile, magna argumentorum copia amici dicta confirmare, atque ostentare illud suum mirabile

ingenium in re omnino nova atque inaudita eloquentiae armis tuenda. Sed tempus jam eſt, ut ad Genuensem revertamur, cui ſi contigiſſet, ut Gallicum ſcriptorem ſtyli elegantia aequare poſſet, sane immortalitati illas suas Academicas epiſtolas commendaſſet. Verum dum accuratius quoddam & exquiſitius voluit afferre dicendi genus, deflexit ab illa forma, in qua naturalis ineſſet, non fucatus nitor, nec ſemper verba adhibuit ad noſtram conſuetudinem apta. Quemadmodum in vita, sic in oratione conſtanti omnia debent eſſe apta, & inter ſe convenientia, & ſervare modum & numerum quemdam, qui aures expleat. Cum primum Genuenſis ad Italice ſcribendum animum appulit, ſerviliter nimis, addam etiam inepte & putide, imitatus eſt veteres, quos probamus, ſcriptores; poſtea vero suum quoddam effinxit dictionis genus, in quo ſaepe ingrata negligentia apparet. Nam quaedam eſt etiam negligentia diligens, quam praeſertim in veterum ſcriptis laudare ſolemus. Sunt, qui eumdem excuſant pervagata illa Ciceronis ſententia: *& tamen a Philoſopho ſi afferat eloquentiam, non aſperner, ſi non ha-*

beat non admodum flagitem; sed nunquam Genuensis eloquentiam ab elegantia doctrinae separandam putavit, neque dubito quin disputans cum Roussoio illius sibi dari eloquentiam voluisset, praesertim cum lectores non modo instruere, sed etiam delectare sibi proposuisset. Adde, quod illi erat persuasum ab Italis maxime colendam esse Italicam linguam, ut inurbanos illos esse judicaret, qui in instruendis adolescentibus ad omne scientiarum genus alienis linguis, ac praesertim Latina, uterentur. Quapropter se ipsum corrigens, qui antea logicam & metaphysicam Latine explicaverat, non has modo, sed & alias disciplinas, & vel illas, quibus instruimur ad divinae religionis rationem, ad morum scientiam, & ad rempublicam bene administrandam, Italice exponendas suscepit. Illam priorem, quae quod ratione nos bene uti docet, quasi quaedam lux lumenque vitae appellari potest, sic concinnavit, ut nihil melius fieri potuerit. Quae vero in extremo libro proposuit, omnes fere artes attingens, quae ab exquisita quadam ratione & doctrina proficiscuntur, multa sane nova, recon-

dita prorſuſque vera continent. Non pauca habuit quae novaret in metaphyſica. Prorſus ab illa ablegavit diſputationes de ontologia, quod hae infinitae ſint, concertationumque plenae, quodque in rebus incertis non tollant dubitationem, ſed augeant potius atque confirment (1). Tantum exercitatio, experientia & meditatio in Genuenſi valuit, ut illiterata & inſulſa ea metaphyſicorum dogmata putaret, quae non referrentur ad hominum utilitatem. Saepe enim in ore habebat praeclaram illam ſententiam: *nihil bonum eſt, quod non eum, qui poſſidet, meliorem*

---

(1) *Cum primum Genuenſis edidit ſuas metaphyſicae inſtitutiones, quaedam ab amico illi objecta fuerunt de ontologia atque coſmologia. Dicta a ſe minime defendenda putavit, eaque reſpondit, ex quibus quod judicari poſſit de ejus in hujuſmodi rebus ſententiis, hoc loco referenda putamus.* Gli umani cervelli, *inquit ille*, ſono come le forme di quei, che lavorano di sfogli, e le dottrine come le paſte, le quali vi ſi modellano diverſamente, ſebbene tutte acconciamente alla loro: gli uomini, ſalvo alcune poche coſe, non conoſcono altra verità, ſe non quella che è re-

facit. Ajebat etiam: *Decrevi philosophari, sed ut Neoptolemus apud Ennium, paucis; nam omnino haud placet*, quod naturale jus, theologia, atque ethica a metaphysica tot habeant adjumenta, ut sine ea stare non possint. Ex iis, quae praefatus est, cum Italicas metaphysicae institutiones emitteret, facile conjicies: quid: sentiret de universa hac facultate, quamvis velis quasi quibusdam sententiam suam obtegendam putaverit, quae non acriter intelligenti ridenda fortasse videbitur. Eam partem philosophiae, quam de moribus ap-

---

lativa al loro intendimento. Quando il cervello è pieno, avviene come dell'ostriche e delle ragoste: ciascuno sta bene al suo modo, e sono sì savj i Lapponi a modo loro, e i Samojedi e i Tartari come i Cinesi a modo loro, e noi al nostro, e ciascuno al suo. Non si tratta di riempiere il cervello di cose, ma d'idee, e l'importante si è che vadano a verso. Credete che fosse più beato Galileo girando, e dondolando colla terra, che il suo Simplicio stando fermo? o più Cartesio nel pieno, che Newton nel vuoto?

pellare solemus, sic tractandam suscepit, ut perfectam illius disciplinam haberemus. Emisit itaque an. MDCCLVIII. librum, qui inscribitur: *meditazioni filosofiche sulla religione e sulla morale*, quoque probavit religionem, naturam, & moralem inter se jungi adeo copularique posse, ut quae ab iis praecipiuntur, hac conjunctione firmiora evadant. Vel ea, quae eximia & praeclara nonnullis videntur, ob dictionem fuco illitam (voluit enim ornatius dicere, quam simplex ratio veritatis ferat) ita fatigant legentis animum, ut facile distrahatur, & auctoris sententiae diffidat. Vidit ipse postea hoc malum, & fortasse emendasset, si secundum operis volumen, quod inchoaverat, exarata jam quinta meditatione, a quo illud incipere debebat, absolvere potuisset. Neque minus conjungendam ille putavit moralem scientiam cum latione legum, omnique arte bene administrandae Reipublicae, quarum rerum se peritissimum ostendit eo praesertim in opere, quod *Diceosina* inscribitur. Non rei solum summa utilitas est, sed praecipiendi quoque summa difficultas, quod in prohibendis malis legibus, quarum omne bo-

num cum convenientia conservationeque naturae, opportunitateque temporum & locorum finitur, necesse fuit multorum imperantium detegere errores. Qui vi oppressos imperio coercent, nec vident quid in jubendo spectari oporteat, facile illos humani generis osores, omnique honore potestateque indignos arbitrabimur: verissimam enim illam putabat Genuensis sententiam, quam in omnium imperantium animis, quasi insculptam esse optabat: *a mansuetudine, paternoque amore Principum bonae prodeant leges; a bonis legibus tum a Principe tum a subditis illi populis observatis boni mores, ab his concordia civium inter eos & Principem ipsum, & ab hac hostium triumphum, gloria Principum, populorumque felicitas.* Cum vero praesertim illustrationem sibi proposuisset artis justi & honesti, ut operis inscriptio praefert, hominis naturam sic examinat, ut nullum sit tam sanctum & tam solemne officium, quod persolvere debet Deo, sibi ipsi, iisque, quibuscum vivit, cui lucem Auctor non afferat, omnia ex naturalis legis principiis hauriens, & celebriorum nationum, ac praesertim Roma-

norum exemplis inſtitutiſque illuſtrans. Si hoc opus aureum, omniumque, quae ab eodem prodiere, maximum judicabis, me quoque tuae adſcribito ſententiae. Cum illius priorem partem emiſiſſet, altera avidiſſime expectabatur, ſed illum a vulganda perficiendaque impedivit mors (1). Moram etiam & impedimenta intulerunt juſſa hominis, cujus in publicis rebus adminiſtrandis summa erat poteſtas. Expulſis enim a Neapolitano Regno Jeſuitis, qui dominati fuerant in ſcholis, his ſic conſulendum Bernardus Tanuccius putavit, ut novi magiſtri novaeque inſtitutiones praeterita mala ſarcirent. Mandavit itaque Genuenſi, quem omnium aptiſſimum ad hanc rem jure meritoque judicabat, ut ſcripto exponeret quid facto opus eſſet. Facile illi fuit de ratione in-

(1) Illam priorem partem vulgavit an. 1766. neque multo poſt ipſa recuſa fuit. Anno vero 1777. Dominicus Torres bibliopola Neapolitanus tum primam, tum ſecundam Diceoſinae partem tribus vulgavit voluminibus, fortunatumque ſe putavit. quod hanc inter Auctoris jam defuncti ſcripta invenire potuerit.

stituendae Neapolitanae Academiae ea sentire & dicere, quae maxime tum Regis gloriae, tum etiam reipublicae rationibus conducerent. In omni scientia & arte respexit superioris temporis caliginem & tenebras, & quod in publicis gymnasiis studia maxime coluntur juris prudentiae, medicinae & rerum divinarum, iis sic consuluit, ut essent aliarum disciplinarum & artium comitatu ornata. Neque neglexit minores artes, ex. gr. graphicen, architecturam, agriculturam, ad quas praemiis & honoribus nobilissimum quemque excitari optasset, illa Ciceronis usurpans. *An censemus si Fabio nobilissimo homini laudi datum esset, quod pingeret, non multos etiam apud nos futuros Policletos, & Parrhasios fuisse? Honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloria; jacentque ea semper, quae apud quosque improbantur*. Non est hujus loci singula persequi, quae Genuensis proposuit, quibus non modo erudiri, sed etiam commoveri, concitari, excitarique posse putavit adolescentes. Ut vero magis magisque incenderet animum Regis ad haec curanda, ajebat nihil tam posse in hominibus, quam opinio-

nes rerum, has autem praefertim a ftudiis ortum trahere, eaque propter maxime intereffe imperantium fcholas tanquam navigium aliquod ex reipublicae tempeftate moderari. Non is erat Genuenfis, qui laudaret omnia, fed contra qui libenter obtrectaret mala, & quod cauffam agens optimorum ftudiorum, & publicorum commodorum faepe in religiofos homines invectus eft, qui contentionis, quam veritatis cupidiores, artes colebant nec ad inftruendos, nec ad oblectandos animos idoneas, horum odium adeo in fe concitavit, ut calumniae licentiam ferre, dum vixit, debuerit. Prorfus ignorabat artem animos opinionibus, maloque more delinitos molliendi, libere, quod fentiebat, proferebat, & facilius flammam in ore continuiffet, quam dicta, per quae aliqua utilitas percipi poffe putabat. Atque haec quidem communis eft omnium philofophorum confuetudo, ut qui inveteratam quamdam barbariem ex fuorum civium moribus difciplinaque delendam fufcipiunt, nunquam fibimet praecidant libertatem dicendi, etiamfi intelligant magna fe in pericula ac difcrimina vocari. *Vides quibus fluctibus jactemur* (fic fcribebat

ad amicum) *etsi ex iis, quae scripsimus & quae colloqui solemus, meum erga patriam, omne genus humanum amorem perspicere potuisti*. Porro si quis memoria repetat mala, quibus per multa saecula oppressum fuit Neapolitanum regnum, nulla non laude celebrabit Genuensem, qui sub optimo Rege remedia proposuit, quibus illa si non omnino, aliqua saltem ex parte sanari posse videbantur. Leges, mores, commercium, artes, agrorum cultura, studia, omne id denique, in quo publica salus continetur, non effugerunt illius perspicacem prudentiam, neque quidquam protulit unquam, quod non naturae, temporibus rectaeque philosophandi rationi congruere videretur. Consultus aliquando, quod saepe accidit, etsi non semper valuerunt illius consilia, num expediret conditiones quasdam commercii a Gallis oblatas accipere, respondit, eam esse Neapolitani regni fortunam, ut amicitiam cum omnibus nationibus habere, eisque ad se liberum aditum dare deberet, neque ei utile fore pactiones hujusmodi cum potentioribus conflare, nisi naves plures instrueret, quas in omnem oram maritimam di-

mitteret. Nec minus officio prudentis viri, bonique civis functus est, cum de re nummaria bene moderanda sententiam suam exposuisset, quibus in disputationibus dicere solebat, esse philosophi de rebus, quae ad rempublicam bene administrandam pertinebant, habere non errantes & vagas, sed stabiles certasque sententias, non natura solum & experientia, verum etiam disciplina corroboratas, & pro his, si opus esse videretur, velis equisque decertandum. Sed incredibilis quaedam & prope singularis & divina vis ingenii Genuensis cum summa industria conjuncta, & illa stipata choro virtutum, quae egregie cordatum civem efficiunt, non multum profuit Neapolitano regno, cum nescio quomodo usu obduruisset & percalluisset patientia erroris & vetustatis. Adde, quod plerique potentiorum splendore falsi honoris hallucinati, aciem boni ingenii hebetant, ne videant quod publicis rationibus utilissimum futurum esset; sunt denique alii, qui omnia recta negligunt, dum potentiam aut consequantur, aut retineant. Quare minime est mirandum, si cum valeret Genuensis in omni genere negotiorum

& ftudiorum, ejufque propterea nomen in universa celebraretur Europa, ut nemo accederet Neapolim, qui ipfum noscere, & cum eo colloqui non concupifceret, perexiguis fortunae muneribus fuerit ornatus. *Utilitatibus meis poffum carere*, dixit aliquando, *dum publicis commodis confulam*. Cum haud haberet patrimonii fubfidia, magifterio vitam fuam fuftentabat, & extremo tempore cum impediretur valetudinis incommodis, ne illud exerceret, Rex eidem CC. tantummodo annuos, ut dicunt, ducatos, & paullo amplius pendi juffit. Non defuiffet illi amicorum liberalitas, fed parce iis utebatur, quod parvo erat contentus. Quam gratus vero erga eos effet, ex ejus fcriptis judicare poteris, in quibus large effufeque praedicat virtutem eorum, a quibus beneficia accepit. Neque haec pondere, sed animo, quo ipfi dederant, aeftimabat, cum fit boni viri non utilitate & fructu, fed ipfo honefto moveri. In hoc autem naturam ducem fequebatur, cum, quae acceperat, mutatione officiorum reddere fatagebat, & illa agitatio mentis, quae nunquam acquievit in inveftiganda cognofcendaque veritate, & illi perpe-

petui motus animi in consiliis dandis de rebus honestis & pertinentibus ad bene beateque vivendum, eo maxime spectabant, ut societas hominum conjunctioque servaretur, & animi excellentia magnitudoque cum in augendis opibus utilitatibusque & sibi & suis comparandis, tum multo magis in his despiciendis eluceret. Te ita existimare volo, quidquid obstrepant calumniatores odiosi, fuisse Genuensem singulari bonitate naturae, & insedisse in animo illius virtutem non ferream, non superbam, non desidiosam, non ullis involutam integumentis, quaeque in tempestate quieta esset, luceret in tenebris, haereret in patria, splenderetque per se semper, neque alienis sordibus unquam obsolesceret. Quanta autem humanitate atque patientia, quanta comitate ac facilitate gravitati admixta accedentes ad se se, omnesque scientiae cupidos accipiebat, atque erudiebat! Quanquam sentiret instare sibi, aut certe appropinquare mortem, non abstinuit se ab hujusmodi officio, a quo aliqua ex parte allevari aegritudinem suam dicebat. Coeperat enim nervorum morbo cum acri doloris morsu laborare, qui etsi inter-

dum intermittebat, asperius tamen semper recrudescebat. Vere demum anni MDCCLXIX. magna humorum vis in pectore subsedit, neque multos post menses VIII. Kal. Octobris hydrope consumptus est, cum non adhuc complesset septimum supra quinquagesimum aetatis annum. Omnes, qui patriam & litteras amabant, ejus morti illacrimati sunt, collegeruntque laudem omnium undique, ut obtrectatorum voces, quas nullis legibus frenare poterant, quia religionis involucris obtegebantur, bonorum saltem testimoniis a tumulo Genuensis averterent. Qui si me quoque accusare volent, quod huic praeconia tribuerim, neque severitatem adhibuerim in illius dictis perpendendis, quae ad res divinas & sacras pertinent, sciant me haec judicanda reliquisse harum ipsarum rerum peritissimis viris, in quibus etsi rigorem probem, acerbitatem, qua saepe in Genuensem usi sunt, nullo modo.

OPERA EDITA.

Disciplinarum Metaphysicarum Elementa mathematicum in morem adornata. *Horum Elementorum priorem partem, in qua praesertim perpenduntur philosophorum sententiae de mundi origine, & legibus, quibus subjicitur, exponenturque Ontologiae principia, edidit Genuensis Neapoli an.* 1743. *Anno post coactus parere jussis Spinellii Cardinalis & Neapolitanorum Archiepiscopi,* Appendicem *emisit, qua quaedam paullo obscuriora clarius explicantur, & argumenta Scepticorum fusius diluuntur. Postea plurima delevit, mutavit, addidit, & cum prima secundam, & tertiam partem vulgavit, hasque omnes Benedicto XIV. P. M. nuncupavit. His demum an. 1751. addidit quartam, quae est* de Principiis legis Naturalis, *& hoc morale opus Nicolao Vivianio dedicavit. Extat etiam Genuensis epistola Italica ad Antonium Comitem, qua de natura & origine perceptionum, nostrarumque idearum pluribus disserit. Hanc in extremo libro reperies Elementorum Logicae, quae Thomas Bettinellius edidit Venetiis anno 1752. Anno demum 1759. coactus Genuensis calamum sumere adversus Paschalem Maglium pro defensione suorum metaphysicae Elementorum in lucem emisit;* Lettere Filosofiche ad un amico

Provinciale per servire di rischiarimento agli Elementi metafisici dell' Ab. Antonio Genovesi Regio Cattedratico: In Napoli nella Stamperia Simoniana in 8. 1759. *Minime silentio praetereundum est, Genuensem anno post quam illa ediderat, novam adornasse editionem metaphysicae elementorum quinque in volumina distributam novoque plane ordine. Nam quae pars erat tertia ceteris in editionibus, secunda facta est, & quae secunda, tertia. Tali modo postquam in priori parte exposuit principia Ontologiae & Cosmologiae, disserit in secunda de Theosophia, in terria vero de Anima, atque humana natura, & in quarta denique de principiis legis naturalis.*

Antonii Genuensis in Regia Neapolitana Academia Philosophiae Professoris Elementorum Artis Logico-Criticae libri V. Neapoli 1745. *Cum iterum Genuensis sumpsisset in manus haec* Elementa, *plurima in illa addidit, & vel iis satisfecit, qui non omnino Peripateticorum logicae nos oportere oblivisci ajebant, quod sint in illa quaedam, quae scire, si non ad inveniendam veritatem, ad disserendum saltem videbantur necessaria. Multos post annos coarctavit Genuensis, quae tum ad logicam, tnm ad metaphysicam pertinebant, & Italice exposuit cum hoc titulo*:

Instituzioni di Metafisica per li Principianti 1766.

Instituzioni di Logica per li Principianti 1766.

Disputatio physico-historica de rerum corporearum

origine. *Praeit libro, qui inscribitur*; Elementa physicae conscripta in usus Academicos a Petro Van-Musschembroek. Neapoli 1745. typis Petri Plumbo. *Vulgatis jam Logices & Metaphysicae elementis, ne quid deesset philosophiae studiosis, Genuensis physica haec elementa, conjuncta opera cum Josepho Orlandio, edenda curavit.*

Discorso sopra alcuni trattati d'Agricoltura indirizzato al Sig. Intieri, in cui si tratta del vero fine delle lettere, che è di giovare ai bisogni della vita. Napoli 1753. *Sexennio post, cum Latinam orationem haberet in Academia Neapolitana, ea demonstrare sategit, quanta essent bona & commoda, quae ex litteris ad homines derivarent, si rite & sancte illae tractentur. Litterarum etiam caussam defendit, cum adversus Roussojum vulgasset*

Lettere Accademiche. Napoli 1764.

Storia del Commercio della Gran Brettagna scritta da John Cary mercatante di Bristol, tradotta in nostra volgar lingua da Pietro Genovesi Giureconsulto Napoletano con un ragionamento sul Commercio universale e alcune Annotazioni riguardanti l'economia del nostro regno di Antonio Genovesi R. Professore di Commercio e di Meccanica nella Cattedra Interiana, dedicata a S. E. Romualdo Sterlich de' Marchesi di Cermignano. In Napoli 1757. per Benedetto Gessari; Tomi II. in 8. *Quae in*

hoc opus addidit Genuensis, raptim & cursim exaravit. Multa tamen utilissima praecipiunt, & satis declarant illum fuisse hominem, qui non sibi solum se natum putabat, sed patriae, sed suis.

Delle Lezioni di Commercio, o sia di Economia civile, da leggersi nella Cattedra Interiana dall'Ab. Genovesi Regio Cettedratico, Parte I. per il primo Semestre, Parte II. per il secondo Semestre. *Nihil his acroasibus fieri potuit utilius ad excitandam hominum industriam et ad rempublicam bene administrandam, & vel ipsi jurisconsulti in iis invenire possunt plurima ad jus pertinentia, quae, duce philosophia, optimo in lumine collocata sunt.*

Discorso sopra l'Agricoltura, premesso all'opera di Cosimo Trinci Pistojese intitolata: L'Agricoltura sperimentata, ovvero regole sopra l'agricoltura. Napoli 1764. *In extremo libro extat*

Idea del nuovo metodo di Agricoltura Inglese. *Nova haec ratio colendorum agrorum proposita fuit a viro Britanno, cognomine Tull, qui opus suum binas in partes divisit. Harum in altera de plantarum vegetatione egit, in altera vero de operibus, quae necessaria sunt tum ad praeparandam & occandam terram, tum ad colendas plantas, postquam eae germinare coeperunt. Genuensis exposuit non solum a Tullio proposita, sed etiam, quae de iis, experientia duce, noverat vir Gallus Duhamelius. Quaedam etiam ipse expertus est, cum terrae mandasset semina fru-*

menti, deque suis experimentis mentionem fecit;

Discorso sul volgarizzamento del Saggio Francese sull' Economia de' grani. Napoli 1765.

Meditazioni Filosofiche sulla Religione e sulla Morale. Napoli 1758. nella Stamperia Simoniana, & 1766. a spese Remondini. *Si quid judico, nihil in hoc libro dixit Genuensis reconditum, nihil expectatione sua dignum, nihil aut inauditum nobis, aut cuiquam novum, quanquam in eo se ostenderit artificii cupidum.*

Della Diceosina, o sia della filosofia del giusto e dell'onesto, Tomi III. presso Domenico Torres, negoziante di libri in Napoli 1776. in 8. *Hujus operis primum volumen prodiit Neapoli an. 1766. atque non multo post iterum recusum fuit.*

Universae Christianae Theologiae elementa dogmatica, historica, critica Antonii Genuensis olim in Regia Neapolitana Universitate P. P. P. Venetiis 1771. typis Jo. Baptistae Pasqualii Vol. II. in 4. *Opus hoc vel* ab an. 1742. & fortasse antea, inchoatum, minimeque a Genuensi perfectum (quanquam haec otia sepofuisse senectuti diceret) *non sine magno Editoris labore contextum fuit. Quaedam enim erant in eo aliena manu mendose scripta, quaedam ab ipso Auctore adeo vacillantibus litterulis exarata, ut verborum sensus vix erui posset. Quae vero quantave sint, quae in ipso tractantur, ex ipso Genuensi cognosces. Ait enim, in extrema pagina.*

Disputatum est in I. de germanis Theologiae Principiis demonstratumque esse ea Rationem, & Revelationem, ita ut primae partes sint Revelationis. Ratio enim tantum anteit, comitatur, & sequitur Revelationem, tamquam dominam ancilla. Usu vero Rationis & Revelationis, quae ad Dei naturam, proprietates, Deumque Trinum, & Unum pertinent in II. sunt explicata . III. autem Universi creatio ex nihilo, & praecipua universi opera, homines potissimum , & Angeli, materiem dederunt. In IV. de Providentia Dei, seu mundi regimine, universoque, aeterno, & naturae jure disseruimus. In V. gradum fecimus ad Religionem explicandam ; actum est de Religione Naturali, Gentili, Muhammedana, Hebraea, & Christiana, Christianaeque variis sectis, ostensumque, Christianam , eamque Catholico - Romanam veram esse. In VI. vero libro de mediis ad Religionem consequendam, & servandam necessariis diximus; nempe de vocatione , & aeterna Praedestinatione, Gratiae auxiliis , de Christo , de Sacramentis . Tandem de altera vita in postremo hoc libro egimus. Demonstratum est, animos humanos esse incorporeos, & immortales; superesse aliam vitam beatam, vel miseram, damnatorumque poenas, ut beatorum gaudia ita esse aeterna, ut nullum habitura sint terminum .

Angelus Fabronius

Victori Fossombronio

S. P. D.

Illa philosophiae pars, cui proposita est naturalium legum, hominisque cognitio, atque rerum publicarum felicitas, quamque omnium utilissimam esse facile arbitrabimur, a veteribus sane multum promota fuit eo praesertim tempore, quo Socrates, ablegatis minutis subtilitatibus, disputationibusque, ad commune judicium popularemque intelligentiam minime accommodatis, e caelo in terram ipsam philosophiam evocavisse, & in urbibus domibusque collocasse judicatus est. Quod ipse scripta nulla reliquerit, studuerunt homines doctrina clari monumentis litterarum mandare ejus eximia ac prorsus divina praecepta, e quibus prae ceteris excelluere Plato, Xenophon, & Aeschines ille, cui Socratici no-

men inditum fuit. Hos omnes, quod aetate anteiverit Pythagoras, quodque hic quoque non mediocrem partem studiorum suorum contulerit ad perpoliendos hominum mores, melioresque reddendos, dubitari posse videtur, an ille dux, & princeps hujus optimi ac salutaris consilii dicendus sit, praesertim cum ex ejusdem schola prodierint multi clari & illustres viri, ut Architas Tarentinus, Timaeus Locrus, & Lysis ille Epaminondae institutor, qui monitis suis, referentes omnia ad humani generis utilitatem, magna adjumenta ad res, maximeque publicas bene ac sapienter gerendas attulerunt. Sed quod Pythagorei consueverunt praecepta sua occultius tradere, & mysteriis quibusdam involvere, plurimum de arte concesserunt iis, qui aperte, ac sine fuco & involucris, quae jubenda quaeque vetanda, quae sequenda, quaeque declinanda in vita erant, docuerunt. Magnam etiam utilitatem attulit hominibus Aristoteles, cum horum omnium sententias diligenter & collegisset & considerasset, & quid de iis sentiret libere aperuisset, minime reverens reprehensionem eorum,

a quibus insimulabatur, quod in refellendis, addam etiam exagitandis vel Platonis ipsius dictis parum pium & gratum erga praeceptorem suum se ostenderit. Quod vero universa de homine philosophia tres omnino in partes sit distributa, quarum prima in singulis hominibus excolendis & probe instituendis tota versatur, altera in re familiari recte ordineque dispensanda, tertia in universa civitate regenda, nullam harum partium non a se diligenter tractatam atque expolitam reliquit Aristoteles. Priorem vero illam partem, quae de moribus est, non satis habuit semel tractare, cum ter usque hanc curam suscepisset, & qui ad nos integri pervenerunt ejusdem ad Nicomachum filium libri, omnium exquisitissimi fuisse existimantur. Romani in omni praeclara arte Graecorum aemulatores non minus sibi excolendam putarunt hanc frugiferam philosophiam, cujus qui studiosi sunt, dolere nunquam cessabunt jacturam sex Ciceronis librorum de Republica, de quorum praestantia judicari potest ex particula, quae fortuito erepta est ex naufragio, qua nihil gravius, nihil eruditius, nihil convenientius

homini, qui res magnas & admirandas gesserat in Republica, excogitari poteſt. Quae ſequentibus ſaeculis conſecuta eſt barbaries, vel memoriam extinxit eorum, qui optime de morali philoſophia meriti erant, quamvis ea docuiſſent, quibus carere ſine probro, & abundare ſine gloria minime licebat. Quod ſi tantopere per ea ipsa tempora colebantur artes quaedam, quae nihil ſibi aliud, quam lucrum, & rei familiaris amplificationem tam incertam, tam laboris & periculi plenam proponunt, quanto haec ſtudio digna putanda erat, qua parantur verae illae opes animi, quae non furto eripi, non incendio abſumi, non naufragio abſorberi poſſunt, quaeque certam rectamque viam demonſtrat ad perſequendum id bonum, quo cetera omnia continentur, virtutem dico, qua remota nulla digna homine voluptas, nedum beatitas vitae ſperanda eſt? Experrecti ſunt tandem homines, poſtquam longo ſane intervallo litterarum Graecarum iis lumen affulſit, quodque hae primum excoli Florentiae & per Florentinos homines coeperunt, his quoque laudem dabimus, quod moralis philoſophiae

ſtudia revocarunt. Plura de hac re tum in Cosmi, tum in Laurentii Mediceorum vitis tetigimus, & poſtquam illam priorem emiſimus, cum ad manus noſtras perveniſſet Latina interpretatio, quam Alamannus Rinuccinius fecit Plutarchi libri de conſolatione, referre nunc minime pigebit, quae ipſe de ingenio Coſmi, deque illius ſingulari ſtudio in Ethicis jure meritoque praedicavit. Etenim poſtquam expoſuit quanta ille animi fortitudine pertulerit Joannis filii, in quo ſpem familiae collocaverat, caſum : quae, *inquit*, cum magni ſint animi argumenta, tum illud praecipue ſum admiratus, quod triduo poſt mortem filii a me ipſo perſpectum nunquam deſinam praedicare. Nam cum ad te ſalutatum veniſſet Joannes Argyropylus, vir & philoſophiae, & omnium bonarum artium ſcientia praeſtantiſſimus, egoque eſſem una, & pauci admodum condiſcipuli, memini inter loquendum controverſiam incidiſſe, uter dignitate praeſtantior in civili ſocietate habendus eſſet, rei ne militaris imperator, an qui ſummae Reipublicae gubernandae praeeſſet, cumque Nicodemus Mediolanenſis Ducis

Orator, vir & militaris disciplinae non ignarus, neque a litterarum studiis abhorrens, imperatorias partes suo quodam jure tueretur, ceteri vero reip. gubernatorem praeferendum censerent, tu utrorumque rationibus auditis, pro gubernatore orationem habuisti, tanto verborum ornatu, tanta sententiarum copia gravitateque refertam, ut cum dicendi facundiam omnes laudarent, tum ingenii magnitudinem, animique constantiam, memoriae tenacitatem vehementer admirarentur, quod ex veterum scriptorum, & Ciceronis variis in locis, tum praecipue in Sexto de Republica libro sententias ad verbum ita referres, ut eas res non ex memoria repetere, sed ex libris ipsis legere videreris. Quin etiam sapientis illius Catonis exemplo, philosophiae studia revocans, cui etiam adolescens operam dederas, Aristotelis Ethica legere te instituisse dixisti, idque postea coeptum opus tam diligenter avideque prosequi audivi, ut ne doloribus quidem corporis interpellantibus possis ab eo dimoveri. *Haec, tanquam Cosmi ipsius vitae corollarium, hoc loco referre libuit. Pleni autem sunt omnes fere illius aetatis libri lau-*

dum, quae tribuuntur Platonicae Academiae ab ipso institutae, quod per eam maxime studia moralis disciplinae proveherentur. Sed dum differebant philosophi de beata civium vita, de optima imperiorum forma, deque optimis legibus, & efferebant sapientissimum illud Platonis dictum, tum demum beatas civitates fore, cum aut regnarent philosophi, aut Reges philosopharentur, omnia adeo occupabat, ambitio atque avaritia, ut nihil sanctum, tutum ac tranquillum esset. Adversus hos, qui integras funditus everterunt atque afflixerunt civitates, non praeceptis, sed armis dimicandum fuit. Postquam vero stabilitatem quamdam imperia, quae antea perpetuis agitabantur fluctibus, habere coeperunt, non defuerunt viri sapientia clari, qui, philosophia duce, optimo in lumine collocarunt quae communia essent omnium locorum incolis, quid insideret in animis ac natura hominum, quid ad societatem esset accommodatum, quique praeterea gentium singularum ingenia, victum, caelum spectarent, easque ubique leges probarent, quae convenirent locorum naturae, ac principiis, quibus imperia & respu-

blicae ſuſtentantur, & quaſi animantur. Hisce e fontibus Montesquiejus magnam partem duxit praeceptorum ſuorum, cum mores civitatum fingere, fines bonarum & malarum legum, & libertatis, qua frui homines debent, conſtituere, officia imperantium, ſubditorumque iis populorum deſcribere ſibi propoſuiſſet. Non omnia, quamvis ſpecie optima, omnibus conveniunt, quapropter ſapientiſſimam illam Solonis vocem arbitrabimur, qui profitebatur ſe non meliores dediſſe leges Athenienſibus, ſed eas, quas eorum ingenio ac naturae magis accommodatas eſſe arbitratus eſt. Sunt & quidam, qui legibus adeo tribuunt, ut per eas informari poſſe mores putent, verum niſi praemia, exempla, optimaeque inſtitutiones paullatim inſtillent univerſorum animis politioris humanitatis virtutiſque ſtudium, quae jam invaluerunt, vitia tollere haud omnino poterunt. Immenſum quiddam & infinitum eſt, quod ante oculos habere debent legum latores & imperiorum rectores, ut ſuorum aliorumque felicitati conſulant, nullaque non laude celebrandi ii ſunt, qui ſcriptis ſuis id enucleare ſatagunt, ori-

ginem vicissitudinesque civilium & criminalium legum quaerentes, consuetudines & instituta populorum perpendentes, & in omni re quid utile, quidque consentaneum sit rationi, & hominum naturae praecipientes. Is profecto, qui haec intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte scribenda redigit in singulas rationes perceptionis, necesse est ejus rei summus artifex sit; & quod in horum numero ponere minime dubitamus Cajetanum Filangierium, historiae munus ei sic persolvendum putavimus, ut non modo ejus scripta, sed & imaginem consuetudinis vitaeque illius, & si qua alia memoria digna erant, exprimamus. Vide, inquies, ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam qui sumet in manus, quae Donatus Thomasius de eo memoriae mandavit, & quae illius sunt, de commentariolo tuo sustulerit, nihil tibi relinquetur. Scienter ille quidem de Filangierio scripsit, sed tute jam nosti propositum mihi esse hisce voluminibus comprehendere vitas excellentium virorum complurium, non modo eas, quas ceteri minime attigerunt, sed

& eas, quas ſeparatim multis millibus verſuum complures ſcriptores ante nos explicarunt. Accipito igitur Filangierii vitam eo, quo cetera mea ſoles, animo benevolo, tibique perſuade nihil me malle, quam teſtari omnibus quanto in pretio habeam tuum judicium, tuamque praeſtantiam in omni praeclara arte atque doctrina, qua utilia & glorioſa multa Etruriae noſtrae praeſtare, & malevolorum obtrectationes & invidias proſternere facile poteris. Vale.

Piſis III. *Kal. Decembris*
MDCCXCI.

Cajetanus Filangierius.

Nobilissima & antiquissima apud Neapolitanos est Filangieriorum familia, quae a Northmannis illius gentis domitoribus originem duxisse putatur. Florens & potens fuit, dum illud regnum tenuerunt Svevi & Andegavenses, coepitque fortunae iniquitatem ferre, postquam Regina Joanna II. legem tulit, qua in feudorum, ut loquuntur, successionibus patruis sorores praeferebantur (1). Sic enim multa, quae possidebat, oppida ad Caracciolorum familiam pervenere. Hoc genere ortus est XV. Kal. Septembris an. MDCCLII. Cajetanus Filangierius, cui pater fuit Caesar Arianelli Princeps, mater autem Maria Anna Montalta e Frangiti Ducibus. Ab his mature militiae destinatus, in ea versari coepit, cum quatuordecim esset

Y 2

(1) *Haec, ut loquuntur, Pragmatica extat in I. de feudis, ac vulgo appellatur Filangeria.*

annorum, quo tempore non admodum profecerat in ſtudiis litterarum, quod pati non poterat perversum docendi morem. Ingenii indicia dedit, cum adeſſet praeceptori majoris natu fratris erranti, dum geometricum quiddam explicabat. Praetulit illi lumen, quo in viam rediret, tumque novit ſe & poſſe aliquid in hujuſmodi exercitationibus tentare. Itaque relicta militia, totum ſe dedidit litteris & philoſophiae. Quanta fuerit illius ingenii vis, & induſtria ex eo intelligi poteſt, quod cum perveniſſet nondum ad viceſimum aetatis annum, ſatis luculenter & Graece & Latine ſciebat, veterum populorum hiſtoriam callebat, non hoſpes erat in ullis fere matheſeos partibus, noverat civitatum jura, & naturalis legis principia, & cum multa vidiſſet, multa auribus accepiſſet, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurriſſet, bina opera Italica ſcribenda ſuſcepit, alterum de publica & privata educatione, alterum autem de officiis Principum ab natura ſocialique ordine petitis, quae quamvis non abſolverit, non mediocrem tamen ex iis materiem traxit, cum poſtea de legislatione ample & docte,

ut mox dicemus, tractaret. Haec illi erant potiora, veriſſimam Epicuri ſententiam putans, qui ajebat nullam ſe eruditionem ducere, quae beatae vitae diſciplinam minime juvaret. Invita tamen Minerva, ut ſuis morem gereret, forum attigit (haec enim compendiaria quaſi via eſſe putabatur ad honores obtinendos) in eoque patroni munus exercuit. Sic tum colebatur juris prudentia Neapoli, ut illi minime deeſſet Graecarum Latinarumque litterarum lumen, addo etiam, eloquentia. Verum eadem prorſus carebat philoſophia, quare minime eſt mirandum ſi innumera plane irrepſerant vitia in magiſtratus, qui jus dicebant. Porro jura fere omnia nutu atque arbitrio, aliquando etiam licentia judicum gubernabantur, quod ut tolleretur malum, conſiliario Bernardo Tanuccio, Carolus Rex hujus nominis III. anno MDCCLXXIV. juſſit lites omnes definiri auctoritate legum; ſi harum ſcita ſatis non eſſent perſpicua, ſic interpretanda, ut argumenta ex aliis minime obſcuris legibus ſumerentur: ſi hae minime ſufficerent ad interpretationem obtinendam, ac omnino ſileret ſcripta lex, tum ad vivae legis, id eſt ſummi imperantis

oraculum recurrendum, ut quod dubium erat explicaret, aut quod non praevisum sancitumque erat, suppleret. Tali modo ablegabantur a judiciis Doctorum auctoritates opinionesque, subjiciebanturque legibus magistratus, quibus & praescriptum fuit, ut in publico proponerent rationem latarum a se sententiarum. Regio huic scito plausere philosophi. Illa vero turba & colluvies forensis haud pati potuit ademptam fuisse sibi libertatem in alienas fortunas invadendi. Restitit huic Filangierius, edito illo ipso anno libello sane aureolo, quo probavit novam illam legem sociali libertati tuendae opportunissimam esse: cum libertatem dicit, nihil aliud intelligi vult quam pacta legibus comprehensa, sine quibus nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum universum genus stare, nec rerum naturà omnis, nec mundus potest. Exponit quot erumpant mala ex licentia, ut ita dicam, forensi, & ex more, qui inveteraverat, dimicandi sophismatibus, perorandique definiendique lites Doctorum sententiis, omninoque convincit, indignum esse in ea civitate, quae legibus teneatur, discedere a legibus in judi-

ciis pronuntiandis, quod hoc ſit vinculum ſocietatis, hoc fundamentum libertatis, publicaeque tranquillitatis. Tanuccius, cui nuncupatum fuit opus, ſatis mirari non potuit in juvenilis aetatis homine tantam ineſſe doctrinae copiam, ſtimuloſque illi addidit, ut pergeret viam tenere, quam inſtituerat. Quoniam vero tricae forenſes nullam cum philoſophia rationem habere poſſunt, quanquam illarum commendatione multi ad honores obrepant, non minorem animi magnitudinem in iis deſerendis oſtendit Filangierius, quam virtutem in declinandis juvenilis aetatis oblectamentis atque erroribus. Erat ei quaſi naturale quoddam pabulum conſideratio, contemplatioque humanae naturae jurium, officiorumque, quae ſunt hominis propria, a quibus tum publica, tum privata felicitas pendet, cumque per omnes civitates, omniaque Europae imperia ejus animus percurreret, leges, inſtituta, mores, viciſſitudineſque inter ſe comparans, vidit omnia plena errorum & malorum eſſe, neque ea tolli poſſe, niſi naturae, civium omniumque mortalium ſocietati ſua redderentur jura. Quanquam nulla utilior ſit ſcientia, quam quae

versatur in discernendis bonis malisque legibus, investigandisque rationibus, quibus societas hominum inter ipsos, & vitae quasi communitas continetur, serius tamen illa apud nos excoli coepit, & quae politices semina sparsit Macchiavellius suis in scriptis, magis ad vim & fraudes tyrannorum noscendas ac perpetiendas, quam ad felicitatem assequendam pertinere videntur. Nae ista gloriosa sapientia Hobbesianorum & Roussejanorum, ut externa quoque commemorem, magno aestimandá est, cum non multum differat ab insania. Quanta autem debeat esse conjunctio ethices cum politice in civilibus legibus ferendis docuit maxime Baco a Verulamio (1), cujus praecepta secutus Filangierius novum se posse moliri opus putavit, quod mederetur tum veterum inscitiae, tum recentiorum quorumdam philosophorum licentiae, simulque jura copularet naturae, religionis & civilis societatis. Hujus operis primum & secundum

(1) Vid. Nov. org. Part. II.

volumen Neapoli an. MDCCLXXX. typis Raimondianis vulgavit, univerſique ſeptem in libros tributi is eſſe debebat ordo, ut in primo haberetur regula, ad quam omnis dirigeretur legislatio, in ſecundo ageretur de legibus politicis & oeconomicis, in tertio autem de criminibus, in quarto de educatione, moribus, publicaque inſtitutione, in quinto de religioſis legibus, in ſexto de proprietate bonorum, ac demum in ſeptimo de illis legibus, quae ſpectant ad patriam poteſtatem & ad bene gubernandas familias. Homines diſperſos et diſſipatos unum in locum congregavit ſpes adipiſcendi augendique non ſolum, quae ad vitam ſuſtentandam ſunt neceſſaria, ſed etiam commoda ab natura data animo & corpori. Plurimum vero eos movit tranquillitas vitae, cujus fructui cetera omnia bona ita inferiora putantur, ut omnes moleſtiae ac labores, atque ipſa etiam bella hujus unius cauſſa ſuſcipiantur. Haec praeſertim, ut omnium hominum propria, ſpectare debent legum latores; ſunt autem quaedam propria quorumdam populorum, & haec quoque ii ante oculos habere debent. Multa naſcuntur, occidunt,

fluunt, labuntur, nec diutius uno eodemque statu esse possunt, quapropter sapientis erit legislatoris jussa sua accommodare ad temporum, locorum, ac morum ipsorum vicissitudines, & magis, quae sunt opportuna, quam quae sunt optima considerare. Legum lator benevolentia civium & opinione prudentiae, non armis septus sit oportet, & si legum facienda erit mutatio, ab iis initium ducet, quae omnibus videantur commodiores ac utiliores, aptioresque ad variam imperiorum naturam. Quid in quamque conveniat recte admonet Filangierius, non tam rationibus, quam exemplis utens, & dum leges perpendit, quibus stat & floret res Britannica, quid locorum situs, hominum industria, & imperantium prudentia atque calliditas efficere possit indicat. De caeli vi, cui sane nimium tribuit Montesquiejus, nihil vero Humius, sic iudicat, ut mediam quamdam inter utrosque teneat sententiam; prorsus nihil praeterit, quod conducere possit ad noscendas optimas leges, & ad obtinendam per eas populorum felicitatem. Postquam omnes locos de legibus generatim exposuit, de politicis & oeconomicis ita egit,

ut vias monſtraret, quibus & incolarum frequentia & opulentitas haberi poſſit. Illi ſunt impedimento fideicomiſſa, primogeniturae, feuda, tributorum acerbitas & inaequalitas, lauta & ampla Eccleſiarum patrimonia, magnae ſtabileſque copiae mercede conductae, huic autem ignoratio earum rerum, quae conducunt ad agriculturam, commercium, artesque provehendas. Dum his conſulere vult legislator, multa praevidere & cavere debet, fautor erit libertatis, aemulationis, omniſque induſtriae, minime negabit praemia & honores iis, qui res utiles & accommodatas locorum naturae atque fortunae ſuſcipiunt, ac meminiſſe debet ſaepe culpa Regum accidiſſe, dum nova & gravia ſtatuere voluerunt vectigalia, & omnia moderari, movere, & regere, quae ad commercium pertinent, ut pecora relinquerentur, agricultura deſereretur, & mercatorum navigatio conquieſceret. Impedimentis ſublatis, quae innumera eſſe poſſunt, cura illi erit viarum, portuum, canalium, monetae etiam, ut peraequa proportione ſit cum ceterarum nationum monetis, tuebitur ab hoſtibus piratiſque maritimas oras, maritimos·

que curſus , portoria ceteraque vectigalia ac tributa aequitate neceſſitateque moderabitur (e tributis , quod territoriale dicitur, omnibus praeferre videtur Filangierius) apertiſque tali modo divitiarum fontibus, efficiet, ut quam late diffundantur, neque exitium, neque periculum a luxu verebitur, ſi contineatur in parandis vitae commodis, neque civitatis mores corrumpere conetur. Quae copioſiſſime ob eorum praeſtantiam exponi potuiſſent, breviter ſtrictimque tetigimus (1) ac praeclara multa omiſimus, quae ornant iſtud Filangierii opus, quo in univerſo ſpirat mens philoſophi, qui poſtquam compleverat pectus maximarum rerum varietate & copia, nil optabat magis quam ea ad humani generis bonum conferre, illi ſedes, & tamquam domicilia omnium argumentorum, quibus reipublicae bene adminiſtrandae ſcientia comparetur, commoſtrans. Nil vero ipſum commovit ac perturbavit cla-

---

(1) *Copioſius de his, deque ceteris voluminibus diximus in Vol. LXXXV. Ephemeridum Litteratorum.*

mor invidorum, qui ſpargebant in vulgus, ab illo vituperatam praesertim fuiſſe inscitiam eorum, qui res Neapolitanas adminiſtrabant, quorumque fidei ac prudentiae ſpectatiſſimae Rex populorum ſuorum ſalutem commendaverat. At ille in ſummo legum latore fingendo, quemadmodum in ſummo oratore M. Tullius, talem informare voluit, qualis fortaſſe nemo extitit; quapropter neceſſe fuit non unius modo regni, ſed omnium fere vitia detegere; ſed neminem offendit illius oratio, niſi qui ſe ita obtulerit, ut in eum non invaſiſſe, ſed incurriſſe videatur. Atque huic ſuae voluntati, ſingularique publicae felicitatis ſtudio minime difficultatem attulerunt ipſi Neapolitani regni rectores. Facta enim poteſtate imprimendi operis, ſatis declararunt fas eſſe Filangierio & ſentire quae vellet, & quae ſentiret, dicere. Honores quoque eidem a Rege tributi iſtud non modo confirmarunt, ſed etiam perſuaſerunt hunc magnopere concupiſcere, ut ille pergeret oſtendere patriae lumen animi, ingenii conſiliique ſui, ac ſi fieri potuiſſet, mederi imbecillitati multorum, quos depravatio conſuetudinum & opinionum vanitas tor-

quebat. Vel ab anno MDCCLXXVII. coeperat esse in aula Regi a cubiculo, adscriptusque maritimae militiae, in quam legebantur omnes ii, genere & nobilitate civitatis facile primi, qui Regem ipsum circumstabant. Post id Constantinianum in Ordinem cooptatus, ampla illius bona possedit, quibus aliisque beneficiis adeo se Regi obstrictum profitebatur, ut omnia illius caussa vellet. Recte augurabatur, illo regnante, certamen fore inter cives virtutis, & ambitionem gloriae, felicium hominum, ut Tacitus inquit, affectus (1). Nunquam sane illius aures veritati obstructae fuerunt, gratulatusque est Filangierio, quod caussam humanitatis perorasset, editis an. MDCCLXXXIII. tertio & quarto operis voluminibus, quae de aequitate criminalium legum composuit. Consulere hae debent securitati tranquillitatique civium, quae obtineri nequeunt, nisi periculi metu frangantur audacia & improbitas illorum, qui

(1) Annal. lib. XV.

ad violandas leges ſunt propenſi. Quoniam autem in omnibus criminum cauſſis quatuor ſunt gradus, accuſatio, quae more inſtitutoque veterum populorum publice a civibus fiebat, rei in judicium vocatio, criminis probatio atque ſententia, de his ſingulis copioſe ſibi agendum Filangierius putavit. Mira ſane illius accuratio fuit in inveniendis exponendiſque omnibus iis rebus, quae perverſo, atque inhumano more in hujuſmodi judiciis fiunt, ac ſaepe illius oratio exardeſcit contra eos, qui carceribus, fallaciis, tormentis abutuntur ad extorquendam errati confeſſionem, & ſpecie obſtruendi perfugia improborum communis humanitatis jura violant. Indicat quae eſſe debeat proportio inter poenam & crimen, & quamvis his de rebus omnibus multa ſint ſcripta ſapienter, ſic tamen eas tractat Filangierius, ut non difficile ſit, illo docente, qui paullulum modo ingenio valeat, quaecunque cauſſa, conſultatioque de criminibus acciderit, ejus tenere jus aequitatemque, cum ſciat a quo ſit capite repetenda. Multus eſt in objiciendis erroribus, in quos tum veteres, tum recentiores legum criminalium latores, ac prae-

sertim juris feudalis conditores inciderunt, & postquam omnes & judiciorum & suppliciorum acerbitates ex memoria nostra ac patrum nostrorum, atque ex annalium monumentis, & populorum historiis conquisivit, saepe orationem admovens ad sensus animorum, praecepta dat sapientissima, quibus consecutus videtur difficillimam illam societatem severitatis cum humanitate, ut sibi quisque reus timeat, omnisque bonus & innocens civis tranquillitatem animi ac securitatem obtineat. Quoniam vero ex omni vi & injuria nulla capitalior est, quam eorum, qui cogitate, nulloque agitati iracundiae motu cives vita orbant, his vitae usuram dari non oportere docet, at sic sumendum de iis supplicium, ut a crudelitate absit, horribile tamen ac pertimescendum omnibus videatur. Praeclara sunt quae de infamia, de mulctis, de exilio, de privatione munerum, aliisque hujusmodi poenis tradit, omnia ad aequitatis naturalis regulam, ad pacta socialia, & ad variam etiam populorum naturam institutionemque referens. Postquam consideravit leges, quibus civitates & regna regi debeant, hujus disciplinae scientiam

tiam

tiam ex intima maxime hauriens philosophia tribus voluminibus exeunte an. MDCCLXXXIII. vulgatis de publica educatione egit. Non eadem ratio esse debet in educandis hominibus, qui vi corporis, & iis, qui vi ingenii serviunt reipublicae. Illi priores sumptibus publicis, hi vero privatis informabuntur. Excitanda est illorum industria, corroborandumque corpus ad omnes artes utiles exercendas, eorum vero animus ab ineunte aetate talibus doctrinis imbuendus, quae bonos mores, virtutis & gloriae cupiditatem afferant, atque ad vitae commoditatem conducant. Utrisque communia esse possunt moralia praecepta, sed est institutio quaedam propria adolescentium, qui se muneribus reipublicae obeundis destinarunt, in qua declaranda se doctum & prudentem ostendit Filangierius. Quod si natura tales nos genuit, ut primum facultatem percipiendi exerceamus, deinde res perceptas memoria sepiendi, postea ornandi, ac demum ratiocinandi, optimam hanc ducem in cursu studiorum conficiendo ita sequemur, ut idem sit ordo, addita optima institutione atque disciplina ad cujusque ingenium accommodata. Ut breviter,

quae huc usque exposuimus, complectamur, beata sane illa esset Respublica, quae haberet optimas leges tum politicas, tum oeconomicas, per quas opulentia paratur, & industria excitatur, quae civili libertati consuleret vitiosis atque inhumanis criminalibus institutionibus aut emendatis, aut e medio sublatis, quae ipsarum legum subsidio abundaret civibus ad honos informatis mores, inflammatisque cupiditate tum patriae, tum propriae gloriae, adeo vero bonis artibus ac disciplinis institutis, ut nihil miserius praeteritorum temporum inscitia atque barbarie arbitrarentur. His autem omnibus a Filangierio optimo in lumine collocatis, restabant alia, quorum non minus utilis, & difficilior etiam erat tractatio. Nemo profecto ignorat inscitiam multam versari in iis rebus, quae ad religionem pertinent, ac expedire plurimum reipublicae tolli errores, superstitionesque, & ad eam opinionem adducere homines, ut nihil melius putent religione, quae cultu Dei pio, caerimoniisque rite institutis continetur. De hac itaque sic agendum suscepit Filangierius, ut quae temere ac fallaciter, quaeque vere ac sapien-

ter a majoribus nostris constituta fuere, aperiret, nihilque earum rerum omitteret, quae rationem reddunt conjunctionis, quae esse debet inter religionem ipsam civilemque felicitatem. Uno volumine, quod ad umbilicum perduxit, comprehendit omnia ea, quae originem, progressiones, varietates, ac mala politheismi declarant, & hic veluti gradus jactus fuit ad commendandam bonitatem necessitatemque novae religionis, quae corroboraret notitias veri boni, verique mali tum moralis, tum civilis, quae ad bonum obtinendum, fugiendumque malum maximam vim haberet, cujus dogmata mirabiliter constanterque conjuncta essent cum iis, quae credenda sunt & quae agenda, quaeque nil praescriberet aliud, nisi quod sanctum, castum, augustum, omninoque Deo dignum esset. Hic sane locus grandia requirebat, sive ostendendum esset, quid a religione sapientiaque majorum nostrorum, ab utilitate reipublicae, voluntateque sanctissimarum legum remotum sit, sive proponenda remedia hujusmodi incommodorum, hominum vel malitia, vel inscitia invectorum. Verum mors impedivit Filangierium, ne hanc partem tracta-

ret, ad quam contexendam vigiliis & laboribus summis infinitam pene materiem collegerat ex SS. Patrum, aliorumque religiosorum scriptorum tum veterum, tum recentiorum libris. Is fortasse in universo hoc opere acrioribus remediis saluti reipublicae subveniendum putavit, & cum aestus quidam publici boni eumdem absorbuisset, non satis vidit plura a se tradita fuisse, quae fieri sine summa difficultate non poterant. Neque sane intellexit quam scopuloso in loco versaretur, cum proponebat fideicommissa, primogenituras, immunitates, ac jura omnia feudalia tolli, minui Ecclesiae bona, potestatemque eorum, qui illi militabant, quare minime est mirandum si a Josepho Grippa palam oppugnatus fuit, & censoriam animadversionem Decuriae Romanae, quae *Indicis* appellatur, pati debuerit. Mediocriter haec illum tetigere, sicque in opere jam suscepto, vel interdum adversantibus valetudinis incommodis, perseveravit, ut nullus illo in perferendo labore constantior esse videretur. His verbis scribebat aliquando ad amicum. *Suscepi laborem utilem hominibus, mihi ipsi non necessarium, cum procul*

a negotiis vitam agere conſtituerim. Facultatem ſcribendi largitur mihi multitudo vitiorum peccatorumque, quae in rempublicam irrepsere. De his noctes ac dies cogito. Utinam ſalubrioribus conſiliis mederi iisdem poſsem, atque continere Principes, ne peccatis, maliſque conſuetudinibus indulgentes, ſeque, & totam rempublicam in praeceps dedant. Hoc etiam ſpe aggreſſus eſt majore, quod ſciebat Regem ſuum, quocum familiariter vivebat tum in urbe, tum in agris ruſticationis & venationis gratia, multa volvere animo, per quae opes & potentia Neapolitanorum augeretur. Id ut facilius obtineret an. MDCCLXXXVII. Filangierium legit ſummum in conſilium, cui commiſſum fuit videre, qui fontes eſſent divitiarum regni, hos augere, late ac varie diffundere, atque eniti, ne deſideraretur aut induſtria, aut diligentia incolarum in colendis agris, & fructuoſis artibus exercendis. Si artificioſum eſt ea, quae ſunt ſcripta de inſtitutis rerum publicarum, ac de optimis legibus intelligere, atque ea ſic exponere, ut ab omnibus agnoſcantur, multo eſt artificioſius ea accommodare ad uniuscujuſque civitatis genus, &

videre quid tempora, quid locorum natura, & hominum mores aut recusent, aut efflagitent. Utrumque sic tenuit Filangierius, ut prudentioribus par esse posse judicaretur: par erat quoque ingenio voluntas, & fides, cum in consiliis dandis nil spectaret aliud, quam publicum bonum. Cum paratus meditatusque ad consilium veniret, seu scripto, seu voce sententiam suam exponeret, prudentiam cum eloquentia jungebat, quibus artibus praesertim utebatur in peroranda indigentium caussa. Opprimi hos potentiorum avaritia ac superbia pati non poterat, proque iis, dum in vita maneret, labores ac pericula libentissime semper se suscepturum profitebatur. Non satis enim dici potest quantum natura formatus esset ad sensum humanitatis, quantumque in animo illius insitum esset desiderium reperiendae levationis malis, quibus humanum genus afflictatur. Hae virtutes gratiam Ferdinandi IV. nunquam sibi neglectam, arctius in dies fovebant, nec ulli jam dubium erat, quin Filangierii opera multis magnisque in rebus esset usurus. Noli autem putare hominem, qui ambitionem ex omnibus civitatibus tolli op-

taſſet, ſtudia cupiditateſque honorum unquam in ſe aluiſſe. Modeſtus & frugi vir erat, & qui ordo, & modus &, ut ita dicam, concentus rerum in illius ſcriptis apparet, inerat in illius animi affectibus, & vitae actionibus. Vel ab anno MDCCLXXXIII. duxerat ipſe in matrimonium Carolinam Frendel feminam in Pannonia natam, cuique Rex educationem commiſerat Aloyſiae filiae, qua nunc Etruria laetatur. Quae Filangierius ad ſpem felicitatis obtinendae graviſſima putabat, mores, ingenium, abunde erant in illa, & ipſe amando noverat, quare ſuam facere minime dubitavit, licet multos ſui conſilii diſſuaſores haberet. Profecto cum ipſa conjunctiſſime vixit, & quod uxoris & liberorum caritate (tres enim ex illa ſuſceperat) rerum graviſſimarum contemplatione, & ſolitudine praeſertim oblectabatur, ſaepe quaerebat receſſus, ubi in ſinu familiae & litterarum vitam ſuaviſſime traduceret. Totos quatuor annos Cavae, qui locus Neapoli abeſt viginti quinque millia paſſuum, fuit, neque ab eo abſtrahi potuit niſi juſſu Regis, tum cum ad adminiſtrandas publicas res, ut diximus, vocatus fuit. Erant

amici, qui ſaepe illi inculcabant naturam ſolitarium nihil amare, ſemperque ad aliquid, tanquam adminiculum, adniti, ſed ipſe reſpondebat ſatis ſibi eſſe ſua in familia, ſuiſque in ſtudiis conquieſcere. Si parcius haec coluiſſet, porro valetudini ſuae melius conſuluiſſet; incidit enim in morbum, cui praeſertim cauſſam dediſſe medici judicarunt ſummi labores, animique contentiones, in quibus se exercuerat. Colice enim ſaepe affliċtabatur, & melancholia, qua ingenioſos omnes tentari ajebat Ariſtoteles. Cum corpore debilitaretur, animo tamen non cedebat, quod hic ſuſtentabatur cum recte factorum conſcientia, tum etiam uſurpatione & renovatione doctrinae. Aeſtate an. MDCCLXXXVIII. in Vicum Equenſem venit, ſperans ſibi melius fore ſaluberrimi caeli aſpiratione. Sed morti remedium reperire minime potuit, quam Chriſtiane eo in loco obiivit XII. Kal. Sextiles. Funus miſerum & acerbum fuit, cum recordarentur omnes quantam in uno homine jacturam feciſſent familia, amici, patria, regnum, omniumque fere nationum populi. Rex autem, audito hujus repentini & graviſſimi caſus nuntio, palam di-

xit sibi maxime dolendum esse, quod amiserat hominem sibi utilissimum, & quem semper fidelem, integrum, castum, & gravem cognoverat. Benigne fecit illius liberis, quod non erant abundantes. Parvo enim contentus pater magnitudinem semper animi in contemnendis honoribus, atque divitiis ostendit. Cum vidisses hominem vacuum, solutum, liberum ab iis cupiditatibus, quibus plerique flagrant, in virtute exercenda, in animi securitate tuenda, in religione colenda, in sublevandis miseris, in edocendis insciis imperitisque unice occupatum, hunc ne dubitasses beatum dicere? Neque illum tangebat sapientiae fama, quamvis tot exantlasset labores ad illam adipiscendam. Continens moderatio cupiditatum omnium, quam modestiam dicimus, vel in illius oculis apparebat. Vultus semper idem, vox, oratio suavis, aperta, nulloque erudita artificio simulationis; omnino in illius oculis, in illius ore vultuque egregia forma acquievisses. Ego vero cum omnia dicta factaque ejus mecum revolvo, & animi figuram magis quam corporis complector, illa Taciti de Agricola, mutatis nominibus, usurpare so-

leo. *Quidquid ex Filangierio amavimus, quidquid mirati sumus, manet mansurumque est in animis hominum, in aeternitate temporum, fama rerum.* Nam multos veterum, quamvis praeclara tradiderint de republica bene administranda oblivio obruet, Filangierius posteritati narratus & traditus, superstes erit.

OPERA EDITA

Riflessioni Politiche sull' ultima legge Sovrana, che riguarda l' amministrazione della giustizia. Napoli presso Michele Morelli 1774. in 8.

Scienza della Legislazione I. e II. Volume Napoli 1780. nella Stamperia Remondiana 1780. in 8. III. e IV. Volume 1783. V. VI. e VII. 1785. VIII. 1789. *Idem opus recusum fuit Neapoli, Venetiis, Florentiae, Mediolani, & Cataniae. Galloisius vertit ipsum Gallicam in linguam, Zinkius & Gustermannius in Germanicam, & Jacobus Rubius in Hispanicam. Pagina me deficeret, si recensere vellem praeconia, quae impertivere huic operi doctrina illustriores viri. Multa eorum habes in libro edito Neapoli 1788. qui inscribitur:* Elogio Storico del Cav. Gaetano Filangieri scritto dall' Avvocato Tommasi

Minime silentio praetereundum esse putamus, quaedam parasse Filangierium ad contexendum opus, quod inscribere meditabatur: Nova Scienza delle Scienze. *Quid in eo sibi proposuerit, narrat his verbis Thomasius.* L' oggetto di questa nuova opera, *inquit ille*, era di scovrire il più che fosse agli stretti limiti della umana intelligenza possibile, il nesso e il legame delle verità, che a ciascuna scienza appartengono. Nell' impossi-

bilità di giungere fino al primo anello della gran catena del ſapere, onde partono le varie diramazioni coſtituenti le ſcienze diverſe, il Cavalier Filangieri ſi prometteva almeno di giungere a' primi anelli delle diverſe ſerie di verità, che a ciaſcuna diramazione appartengono; e per queſto mezzo sforzarſi di pervenire a' primi principj di ciaſcheduna ſcienza. Intendeva inſomma di ſviluppare la metafiſica di tutte le ſcienze; di condurre tutte le verità particolari al principio il più generale: e di fare per tal modo di tutte le ſcienze una ſcienza ſola univerſale, e ſuperiore, guidando l' intendimento umano fino all' ultimo, ed eccelſo grado di ſapere, di cui ſia ſuſcettibile la ſua perfettibilità.

F I N I S.

INDEX VITARUM

Quae in hoc volumine XV. continentur

INDEX RERUM PRAECIPUARUM

QUAE IN HOC XV. VOLUMINE CONTINENTUR.

A

B

E

F

G

H

I

L

M

S

T

V

Z

Pag. 85. *Quo loco recensuimus ineditas Salvinii interpretationes addendum & illud videbatur multas harum extare Florentiae in Maruscelliana Bibliotheca, magnique fieri ceteras interi nterpretationem Alessandrae Lycophronis, quod per eam obscurissimus scriptor magna ex parte illustretur.*

Pag. 87. *Quo loco recensuimus ejus separatim editas orationes, adde:*

Orazione funerale delle lodi di Antonio Magliabechi: Firenze presso il Guiducci e Franchi 1715. in fol.

Orazione Funebre in lode di Franeesco Redi. *Extat inter hujus opera.*

ERRATA CORRIGE

Pag. 3.	lin. 12.	extat	extet
71.	11.	apitissimus	aptissimus
78.	19	adjutum iret	adjuvarentur
110.	20.	quealem	qualem
114.	ult.	stranguaria	stranguria
123.	4.	exerasse	exarasse
129.	12.	Garibaldio	Gariboldio
130.	14	illus	illius
147.	1.	Pindemomtio	Pindemontio
ibid.	18.	plene	plane
148.	17.	videbor	videbar
149.	14.	ita	tua
178.	25.	retinent	retinet
185.	ult.	altera Philarmonicorum	*Deme haec:*
192.	9.	cumulte	cumulate
208.	12.	loculentissimum	luculentissimum
ibid.	22.	superasse	superesse
303.	3.	se	sed

f 10'000 —
e

